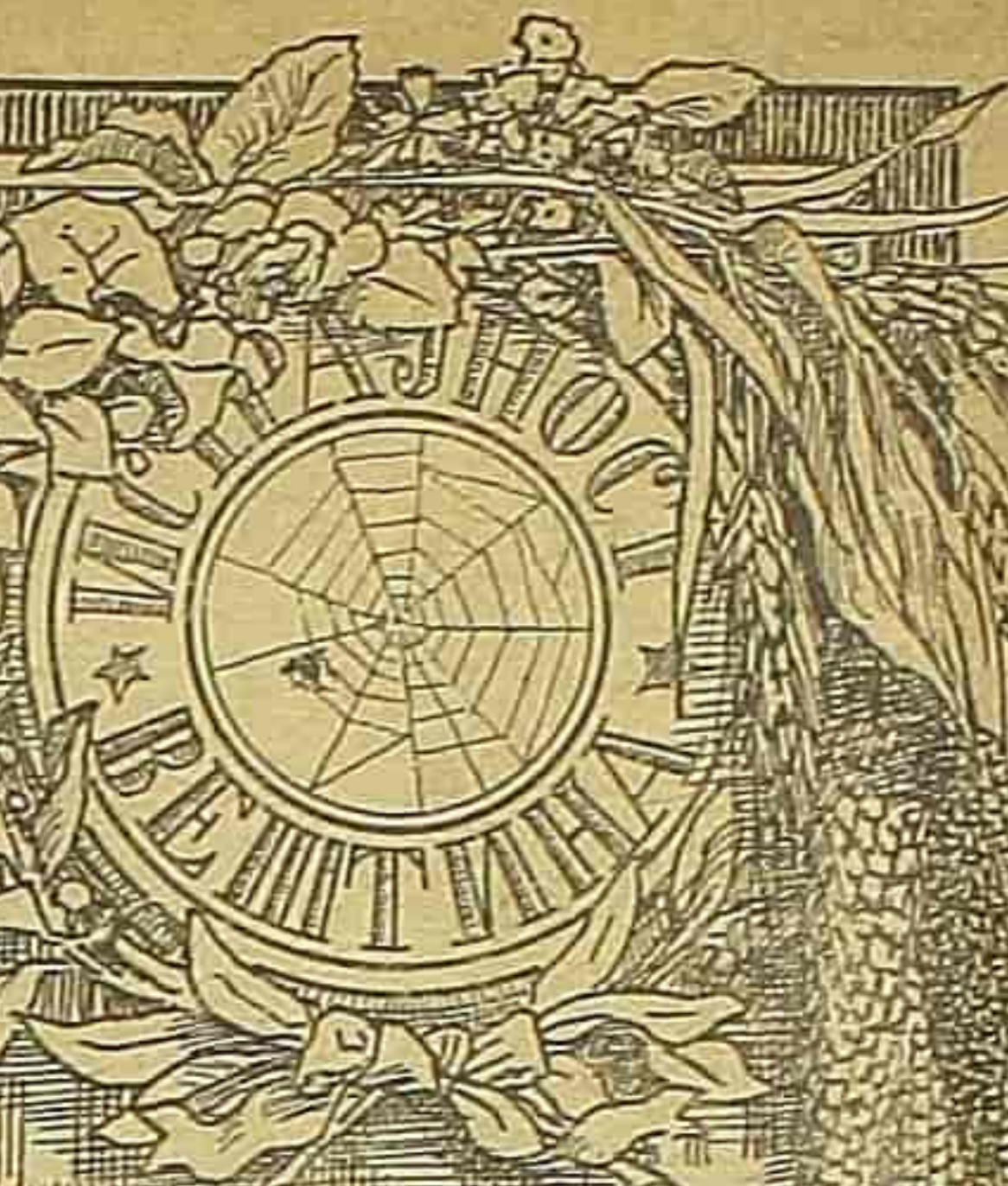


986 144



СРПСКИ

ЗНАТЛИЈА

КАЛЕНДАР

СА СЛИКАМА

ЗА

1890

ГОДИНУ

ИЗДАЊЕ „ЗНАТЛИСКОГ УДРУЖЕЊА“



Знат је златан.
Сваки је своје среће ковач.



САДРЖАЈ

Насловна слика од Уроша Предића

СТРАНА

I. ОДЕЉАК

Календарски део с разним корисним белешкама	1—20
---	------

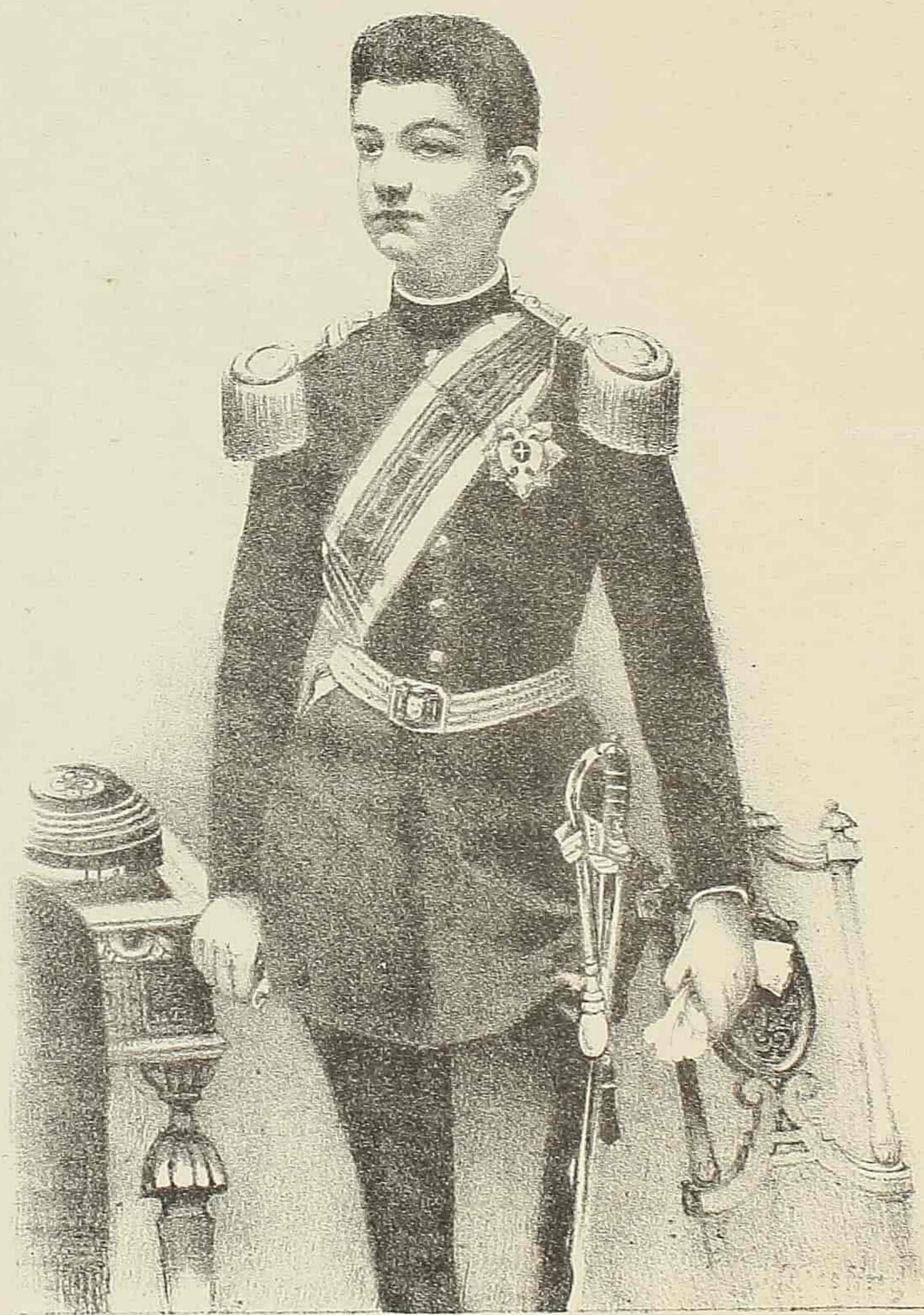
II. ОДЕЉАК

1. Садашњост и будућност српских заната и занатлија од Раше Милошевића	1—8
2. Произвођачке и стоваришне задруге од Раше	9—12
3. Први лонац од Љ. П. Ненадовића	13—19
4. Користи од удруженог рада од Раше	20—24
5. Тешко је брале међу људима, песма од Брзака	25—26
6. Раденичка песма од Др. Ј. Илића	26—
7. Белешке о нашем финансиском стању	27—30
8. Шта у место еснафа? од Раше	31—35
9. Стакло од Раше	36—38
10. Шта нам предстоји од Драг. Н. Лапчевића	39—41
11. Наши занати с погледом на савремене усавршице и напретке у појединим занатским гранама а) Нешто из обућарског и сарачког заната од Светозара Томића	42—48
12. Слика Живојина Жујовића	49—
13. Нешто о ковачком, лимарском и браварском занату, од Свет. Томића	50—56
14. Слика Светозара Марковића од Предића	57—
15. Живојин Жујовић и Светозар Марковић од Раше	58—61
16. Наша индустрија од Раше	62—64
17. Наша железница од Јел. Павловића	65—66
18. Израчунавање геометријских површина од Професора С. Д.	67—70
19. Урош Предић сликар	71—72
20. Разне белешке	73—
21. Правила «Занатлиског удружења»	74—80
22. Завршна реч	80—81
23. Разни огласи.	



9156

144



АЛЕКСАНДАР, I

КРАЉ СРБИЈЕ.

П. В. 6
144

ID=50313743

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 45157

„СРПСКИ ЗАНАТЛИЈА“

КАЛЕНДАР СА СЛИКАМА

ЗА

1890

ГОДИНУ

ИЗДАЊЕ „ЗАНАТЛИСКОГ УДРУЖЕЊА“

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ШТАМПАРНИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1889.

ЦЕНА 1. ДИНАР



ДАНИ	СТАРИ	ДАНИ	НОВИ
С. 1	Симеон Столп.	13	Амат. влад.
35. XV Недеља по Духових. Еванђ. Јован Зач. 9. Мат Зач. 92.			
Н. 2	Јанићије II. први Патр. срп.	14	Крстов дан
П. 3	Антим Свм. и др. Доротеј	15	Име Мар. А.
У. 4	Вавила и Мојсеј боговид.	16	Људмила
С. 5	Захарије прор. и Јелис. р. прет.	17	Ламбер
Ч. 6	Чуд. Ар. Мих. Евдоксија	18	Арх. Тома
П. 7	Муч. Созонт. и Евтихије	19	Констанција
С. 8	Рођ. пресв. Бог. (Мала Госпој)	20	Јевстахије.
36. XVI Недеља по Духових. Еванђ. Јов. Зач. 9			
Н. 9	Јоаким и Ана род. богор.	21	Апост. Матија
П. 10	Мигод и др. Пул, Јес. п.	22	Маврикије
У. 11	Мајка Теодора и Еуфросина	23	Текла
С. 12	Свешт. мч. Аутоном	24	Герхардо
Ч. 13	Корнилије сат.	25	Клеофас
П. 14	Крстов дан	26	Јустин
С. 15	Никита и Филотеј.	27	Кузм. и Дамј.
37. XVII Недеља по Духових. Еванђ. Мар. Зач. 37.			
Н. 16	Вмуч. Ефимија Људ. м.	28	Кр. Већеслав
П. 17	Соф. и Ћ. Вера. Љуб. Над.	29	Михоље (а М.)
У. 18	Евмен, Софија, Ирина	30	Јероним далм.
С. 19	Троф. ав. о. Рус. Кнез Тодор см.	1	Лист. (Окт.)
Ч. 20	Књ. Михајло чер. Евстат.	2	Леодегар
П. 21	Ап. Кодр. (Одан. Крст.)	3	Кандидо Мчч.
С. 22	Фоа, пророк Јона	4	Франц Сераф.
38. XVIII Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 17.			
Н. 23	Зачеч. Јов. крст. Анд. Јов,	5	Плакида Мчца
П. 24	Симон монах (Стеван први	6	Св. число
У. 25	Јеврос. Сергије род.	7	Јустина
С. 26	Смрт Јована богослова	8	Бригита
Ч. 27	Муч. Калистрат и Елихар	9	Дионисије ар.
П. 28	Харитон Већесл. чес. кн.	10	Фрањ. Борџиј.
С. 29	Киријас и Теофан.	11	Буркхард.
39. XIX Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 26. и Јов. Зач. 56.			
Н. 30	Гр. Михајло кијев.	12	Максмилијан,

Мене месеца

☾ Нов месец 2. у 8 с. 13 м. и подне.

☽ Прва четврт 9. у 10 с. 2 м. по подне

☾ Пун месец 16. у 1 с. 19 м. по подне.

☽ Послед. четврт 23. у 8 с. и 43 м. по подне.

Сунце

ИЗЛАЗИ	ЗАЛАЗИ
1. у 5.22	6.01
5. „ 5.28	6.53
10. „ 5.34	5.42
15. „ 5.42	5.32
20. „ 5.48	5.22
25. „ 5.55	5.12
30. „ 6.02	5.02

Дан је с' почетка 12 и по а ноћ 11 и по с. Но до краја мес. дан окраћа за 1 и по сат а за толико ноћ одуја.

Вашари

1. Мионица (Ваљ.) Трешња (беог.) 7. Митар (Шаб.) 8. Крњево (Смед.) Кучево (Пож.) Крушевац, Лесковац (Ниш.) Неготин, Новади (Ваљ.) Пожега (Уж.) Топола, Четереж (Пож) 11. Митровица 14. Брањичево, В. Лаоле (Пож) Делиград, Ивањица, Мрчај. Руд.) Обреновац, Паланка. (Смед.) Прокуље. 15. Грабов. (Ваљ.) 18. В. Поповић (Ћуц.) 20. Рудник (Руд.) 24. Крајево 26. Сараорци, Куршумџија 29. Ваљево, В. Градиште

Радње овог месеца на дому и на пољу. Доврши што је остало несвршено прошлог месеца, прокопај воће, обери воће и кукуруз, посеј раж, пшеницу, изветри и очисти подрум, спремај бурад и све што треба за бербу, претреси жита, преводи музаре краве с паше на суву храну пуштај овнове међу овце, чисти и очисти воће, привези младице од ветра, копај јаме за воће бележи неваљало чокоће, да га на каламиш или ископаш, посади зимњи лук, спанаћ, першун салату, и мрку, оправљ јендеке и жаркове на подводним ливадама, пасеци дрва за огрев, спремај зимницу и зимње одело.

Довршивање грађевина и жив рад грађевин. заната. Восак и мед отпочиње се у првој пол. овог месеца водити и спремати за прераду. Качари спремају у велико бурад за бербу.

Критични дани. 2-ог III. реда, 16-ог I. реда.

ЛИСТОПАД - МИТРОВСКИ - КИШНИ

О К Т О Б А Р

ИМА 31 ДАН

ДАНИ	СТАРИ	ДАНИ	НОВИ	
П.	1	Покр. Богор. покров Анан.	13	Коломан
У.	2	Свт. Ђирп. Јустина	14	Калист
С.	3	Дионисије Ареопажита	15	Терезија
Ч.	4	Јер. Стев. штиљ. дес срп.	16	Галус опад
П.	5	Хар. Петр. Алек. Јона. м. моск.	17	Хедвига кр.
С.	6	Апостол тома.	18	Лука еванг.

40. XX Недеља по Духових. Еванђ. Лук. 30

Н.	7	Серг. Вака Јул. и др.	19	Фердинанд Кр.
П.	8	Преп. Пелагија и Тајсија	20	Фелиц.
У.	9	А. Јак. Ал. Ст. десп. (Ђ. Бран. III)	21	Урзула и др.
С.	10	Евлампије и Евламп.	22	Кордула дев.
Ч.	11	Апост. филип. Теоф. исп.	23	Иван кашист.
П.	12	Пров. Кузма, мајумски.	24	Арх. Рафанло
С.	13	Карпо, Папила и Агатон	25	Кришин и крп.

41. XXI Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 35.

Н.	14	Преп. Мати. Параскева	26	Митров-дан
П.	15	Јевтилије и Лукијан	27	Сабина муч.
У.	16	Муч. Лонгин стот.	28	Симон и Јуда
С.	17	Оспја пр. Андр. критц.	29	Зеновије
Ч.	18	А. и Ев. Пет. I цет. Лучин дан.	30	Клаудија
П.	19	Јонљ пр. Јован биљски.	31	Вукола вл.
С.	20	Великом. Артемије	1	Сви Свети. (Нов.)

42. XXII Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 83.

Н.	21	Преп. Иларпон вел. Дас.	2	Задушнице
П.	22	Аваркије еп. 7 детића	3	Хуберто
У.	23	Ап. Јаков брат Господ	4	Кар. Боромео
С.	24	Арета Атанас патр. цар.	5	Леонард плак
Ч.	25	Маркијан и Мартирије	6	Емерик
П.	26	Велм. Димитр. Трус	7	Енгелсберт
С.	27	Муч. Нестор и др.	8	Готфрид

43. XXIII Недеља по Духових Еванђ. Лук. Зач. 38.

Н.	28	Арсен. I арх срп. Тарент	9	Теодор мч.
П.	29	Мч. Анастасија Аврамије	10	Андрија Ав.
У.	30	Стев. Милутин кр. срп. зинов.	11	Мартин еп.
С.	31	Ап. Стахије Ампо. и др.	12	Емилијан.

Мене месеца

☾ Нов месец 1. у 11 с.
26 м. по подне

☾ Прва четврт 9. у 5 с.
54 м. пре подне.

☾ Пун месец 16. у 12 с.
1 м. пре подне.

☾ Послед. четврт 23. у
4 с. 33 мин. по подне.

☾ Нов месец 31. у 1 с.
57 м. по подне.

Сунце

ИЗЛАЗИ	ЗАЛАЗИ
1. у 6.03	4.57
5. " 6.10	4.50
10. " 6.18	4.43
15. " 6.26	4.34
20. " 6.34	4.26
25. " 6.41	4.18
30. " 6.49	4.10

Дан је с почетка 10п јед-
на четврт а ноћ 13 п три
четврти сата, но до кон-
ца мес. окраћа дан за 1
и по сат, а ноћ за толико
одужа.

Вашари

1. Јагодина, Наталин. (краг)
Ниш, Стојник (беогр.)
6. Гор. Милановац, Гроцка,
Параћин, Шабац Петровац.
14. Гукоши (Рудн.) Пожа-
ревац Рашка, Рача (Краг.)
Ужице, Црв. Река Пирот. ок.
18. Уб. Д. Шаторња (Краг.)
Нови Хан (Књаж.)
26. В. Лаоле, Голубац (Шож.)
Осипаовица (Смед.)

Радња овог месеца на дому и у пољу. Доврши што ти је остало не свршено прошлог месеца, реми штале и кошаре стоци за зиму, склони зелен у трапове; пререди даље, и кудељу а предиво, треси жита, пази на врење њива; вади старе и изумрле воћке, пресађуј младице чим лист пожуди, уни семе од јабука и крушака, ограда младице трњем, да их сачуваш од зечева, загрни винограде е време посети купус, прекопај празне леје да земља измрзне, ђубри земљу, поправљај и лечи ли- ори док се може за пролетње усеве.

Довршења грађевина. Настају влажни дани који су за ову врсту зан. радова неугодни. Због ступајуће сеобе око Митров-дана врше се у овом мес. разноврс. занат. оправке. Мед се спрема у брад а восак се топи, пречишћује, лије у калупе и спрема за продају. Кројачи и обућари спремају се за зимску сезону са израдом хаљина и обућа. —

Критични дани. 1-ог II. реда, 15-ог I. реда 31-ог II. реда.



ДАНИ		СТАРИ		ДАНИ		НОВИ	
Ч.	1	Врачеви Кузман и Дамјан		13	Станислав		
П.	2	Муч. Акинд. Пигас		14	Јукунда		
С.	3	Ђурђиц (Обн. цр. Ђур.)		15	Леополдо		
44 XXIV Недеља по Духових. Еванђ. Бук. Зач. 39.							
Н.	4	Преп. Јавић. и Никанор		16	Едмундо		
П.	5	Јона арх. Новг. Галакт.		17	Гргур		
У.	6	Павле Исповед. Вахл.		18	Евгеније		
С.	7	33 Мученика милотинска		19	Јелисавета		
Ч.	8	Саб. Арханг. Михаила		20	Феликс		
П.	9	Онис. парф. Матрон		21	Увед. Богород.		
С.	10	Ап. Ераст Олимп и др.		22	Цецилија		
45. XXV Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 53.							
Н.	11	Бр. Стев. Деч. (Немања VII)		23	Климент I.		
П.	12	Јован мил. патр. алек.		24	Јов. Златоуст		
У.	13	Јован Златоуст арх.		25	Катарина		
С.	14	Ап. Филип (Бож поклад)		26	Конрад		
Ч.	15	Мч. Гурије (поч. бож. поста)		27	Виргилије		
П.	16	Ап. и Јеван. Матеј		28	Состен		
С.	17	Григорије вл. новокесар.		29	Сатурнин		
46 XXVI Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 66.							
Н.	18	Мч. Платон и Роман		30	Андрија		
П.	19	Проф. Авдије Јоасаф		1	Просинац (Децембар)		
У.	20	Григорије декат		2	Аврелија		
С.	21	Ваведење Богор. у хр.		3	Фрања Ксав.		
Ч.	22	Ап. Филимон		4	Мчца. Варвара		
П.	23	Кн. р. Алекс. Невски		5	Сава опат.		
С.	24	Велм. Катарина		6	Никољ-дан		
47 XXVII Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 71.							
Н.	25	Папа Климент.		7	Вл. Амбосије		
П.	26	Алимпије ступник		8	Зачеће богор.		
У.	27	Влм. Јаков Першан		9	Валерија		
С.	28	Стеван нови Ирнарх		10	Јудита дев.		
Ч.	29	Парамон и 370 муч.		11	Папа Дамас		
П.	30	Андрија првозвани		12	Максентије		

Мене месеца

☉ Прва четврт 7. у 1 с. 4 м. по под.

☽ Пуи месец 14. у 1 с. 30 м. по подне

☾ Послед. четврт 22. у 1 с. 46 м. по подне

☾ Нов месец 30. у 3 с. 30 м. пре подне.

Сунце

ИЗЛАЗИ	ЗАЛАЗИ
1. у 6,52	4,08
5. „ 6,58	4,03
10. „ 7,06	3,58
15. „ 7,13	3,54
20. „ 7,19	3,52
25. „ 7,24	3,51
30. „ 7,30	3,51

Дан је с' почетка 9 и једну четврт а ноћ 14 и три четврти с., али до кон. ов. месеца дан окраћа за 1. сат а за толико ноћ о-дужа.

Вашари

14. Алексинац 21. Крагујевац.

Српске народне пословице.

Луда пошљи на војску, на седи на плачи.
Луда сила, брза погибија.
Лељчини Бог не помаже.
Људи се вежу за језик, а волови за ро-гове.
Мала главница, мали и добитак.
Мала искра велика ватра буде.
Мало је праве мере и тврде вере.
Малу болест држи за велику.
Малену погачу међу много дружине муч-но је право разделити.
Мило за драго.

Радње овог месеца на дому и у пољу. Доврши што ти је остало од прошлог месеца, спреми зимницу за себе и за стоку, пренеси у близини сено и сламе, прегледај трапове и што труне избаци, обери зимње воће и пребери већ остављено воће, отли црна вина и бела доливај, оправ и утврди ограде, чувај од зиме, што је за чување, утопли или склони кошнице, унеси цвеће у топлије одаје. затвори подруме и таване, покри чардаклије сламом, ако време допусти преравај још њиве, за про-летње усеве, извози угорело ђубре на њиве, укисели купус, потуци свиње, потопи маст и месо насолн. Лов на свиње (дивље), срне, патке, гуске, зечева, лисице.

Занатлијске радње постају слабије, изузимајући гвожђарско-фурунцијске. Отпочиње сеча дрва за грађу.

Критични дани 14-ог III. реда, 30-ог II. реда.



ДАНИ	СТАРИ	ДАНИ	НОВИ	
С.	1	Пр. Наум. Муч. Ананије	13	Луција дев.
48 XXVIII Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 85				
Н.	2	Пр. Авакум. Цар Урош	14	Спиридон
П.	3	Прор. Софон. Теод. ал.	15	Иринеј
У.	4	Вмч. Варвара Јов. Дам	16	Аделхајда
С.	5	Препод. Сава освећени	17	Лазар
Ч.	6	Св. Никола архиеп. мирски	18	Грацијан †
П.	7	Амвросије еп. Медиолан	19	Амон мчн.
С.	8	Проп. Патап Сост. и др.	20	Христијан †
49 XXVIII Недеља по Духових. Еванђ. Лук. Зач. 91 и Мат. Зач. 43.				
Н.	9	Зачет. Богород.	21	Ап. Тома †
П.	10	Јов. Деспот срп.	22	Зено муч.
У.	11	Дан. и Лука ступ.	23	Викторија
С.	12	Спиридон еп. тримиф	24	Адам и Ева
Ч.	13	Мч. Евстрат Акс. и др.	25	Рођ. И. Х. Бож.
П.	14	Мч. Пирс левк. Филип.	26	Степан I. муч.
С.	15	Свм. Елевтарије Павле	26	Еванг. Иван.
50 Недеља Светих праотаца Еванђ. Лук. Зач. 76				
Н.	16	Пр. Агеј. Марини Теоф.	28	Младенци
П.	17	Пророк Данило	29	Тома еп.
У.	18	Муч. Севастијан и др.	30	Силвест папа
С.	19	Муч. Вонифације	31	Цар и пр. Дав.
Ч.	20	Смч. Игњатије богоносец	1	Нова год. (Јануар)
П.	21	Мч. Јулијана Ником	2	Пуст. Макарије
С.	22	Влмч. Анастасија	3	Краљ. Геновева
51 Недеља св. отаца. Еванђ. Мат. Зач. 1.				
Н.	23	10 муч. епт. (Тучин дан.) Оци	4	Титус ап. дал.
П.	24	Бадњи дан Муч. Евген.	5	Телесфор
У.	25	Рођење Ис. Хр. Божић	6	Три краља
С.	26	Сабор пресв. Богород.	7	Луцијан
Ч.	27	Стефан Архиђаков	8	Марпелиј
П.	28	20 тис. Мученика Никанор	9	Марцелије
С.	29	14 тис. муч. невинне деце.	10	Северин
52 Недеља Светих богоотаца. Еванђ. Мат. Зач. 4.				
Н.	30	Анисија дев ап. Тимон	11	Агатон папа
П.	31	Преп. мел. (Од. Р. Хр.	12	Хигин

Мене месеца

☉ Прва четврт 6. у 8 с. 56 м. по подне.

☽ Пун месец 14. у 6 с. 17 м. пре подне.

☾ Послед четврт 21. у 6 с. 14 м. по под.

☾ Нов месец 28. у. 12 с. 26 м. по поноћи

Сунце

	ИЗЛАЗИ	ЗАЛАЗИ
1. у	7,31	3,51
5. "	7,34	3,51
10. "	7,35	3,54
15. "	7,37	3,57
20. "	7,38	4,01
25. "	7,38	4,06
30. "	7,36	4,12

Дан с почетка 8 и једна четврт а ноћ 15 и три четврти с., до краја мес. нарасти дан 8 с 34 м. а ноћ окраћа на 15 с. 26 м.

Вашари
У овом месецу нема.

Српске народне пословице.

Најпре своју кућу омети.
Најскупије је оно, што није на продају.
Највећем злу смрт је лек.
Намазана кола не ширине.
Не бој се смрти, већ зла живота.
Нечисте руке црн образ.
Не гледај ко каже већ гледај шта каже.
Неко мре од обести, а неко од невоље.
Нема добра без зла.
Нема жита без кукоља.
Нема среће без науке.
Нек змију не чека ко лети не преде.
Нема брата док не роди мајка, ни ти лета без Ђурђева данка.
Нема дана без догађаја.
Нема хлеба без мотике.
Нема науке без муке.
Не мере се године аршином.
Не мери се човек лаглом него умом.

Радње овог месеца на дому и на пољу. Доврши што ти је остало прошлог месеца не довршено, претреси жито у житницама, прегледај остављено воће, зеље и смокове, оточи вина, и држи чисто штале, кад је леп дан изведи мало стоку напоље, младнице воћке застри сламом од мрза, сеци лрску у риту и дрва у шуми, плети котарице и кошнице и прави нужне домаће справе, најпосле зготови и прегледај рачун од целе године, и направи предрачун за будућу годину.

Занатлијске радње престају већином, или се свODE на вршење мањи оправака и на редове у затвореном, загрејаном простору.

Критични дани. 14-ог III. реда.

ЗЕМАЉСКЕ И ДРЖАВНЕ СВЕТКОВИНЕ.

У СВИХ СРБА

14. Јануар. Св. Сава (Растко Немањић) први срп. архиепископ, учитељ и просветитељ.

У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

22. Фебруар. Државна и народна светковина прогласа краљевине.

Цвети као дан кад је кнез Милош подигао устанак на турке.

2. Август. Дан Рођења Њег. Вел. Краља Александра Првог.

У ОСТАЛИМ СЛОВЕН. ЗЕМЉАМА

У Кнежевини Црној Гори. 25. Септембар. Дан рођења кнеза Николе I. Петровића Његуша владарца Цр. Горе и Брда.

18. Октобра. На Лучин-дан. Св. Петар I Цетињски, владика црногорски.

У Русији 11. Јула Олга кнег. руска. 23. Новембар Св. Александар Невски.

У Хрватској 8. Јула Св. Илија.

У Славонији 12. Јуна Св. Јован Крститељ.

У Далмацији 2. Децембар. Спиридон.

У Чешкој 16. Септембра Венцел. I. 4. Маја. Св. Јован Непомук II.

У Моравској 23. Јуна Кирило и Методије.

У Крањској 12. Априла Св. Ђорђе.

У Словенаца 7. Марта Св. Јосип.

У Галицији 25. Април. Св. Станислав.

МАРС

ПЛАНЕТА ВЛАДАРКА У ГОДИНИ 1890.

По удаљењу свом од сунца, *Марс* је четврта (наша земља је трећа) планета.

Марс је по својој саставу и природи најсличнија планета нашој земљи, ма да је по садржини велика тек за једну седмину наше земље и ма да је $1\frac{1}{2}$ пута удаљенији од сунца него наша земља. Нагиб осовине Марсове спрам његове путање чини, да се и на њему дешавају климатски појави слични нашим. И заиста опазиле се на половима ове планете беле пеге за које мисле да су снежна или ледена поља и која су по облику мењају како кад, што зависи од положаја Марса спрам сунца.

Марс обилази око сунца за 687 дана — што му је година, те су му наравно и годишња времена дужа од наших.

И дан и ноћ на Марсу слични су нашим, пошто се обртање Марса око своје осовине изврши за 24 сати. Но Марс има два месеца који су, због брзине њињог обилажења око планете — значајни. Како су ови два месеца мали и блиски планети, тек их је 1877 год. професор Асанг Хал у Вашингтону помоћу тамошњег великог рефрактора — пронашао. —

ПОМРАЧЕЊА

У ГОДИНИ 1890-ТОЈ.

У овој години биће два помрачења сунца и једно помрачење месеца. Но само ће се моћи прво помрачење сунца код нас видети.

I. Прстенасто помрачење сунца биће 5. Јуна. Почеће у 8 часова изјутра (беч. време) а трајаће 2 сата 1 мин. ноћу. Моћи ће се посматрати у Европи, Азији и Африци (изузимајући неке делове).

II. Делимично помрачење месеца биће 14. Новембра, но моћи ће се само из Аустралије, Азије и једног дела вел. океана посматрати.

III. Прстенасто и целокупно помрачење сунца 30. Новембра. Моћи ће се видети само са индијског океана и јуж. дела Аустралије.

ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ВРЕМЕНА.

- 1) **Пролеће** почиње 8. Марта по подне у 4 с. 30 м.
- 2) **Лето** почиње 9. Јуна у 12 с. 44 м. по подне
- 3) **Јесен** почиње 11. Септембра у 3 с. 13 м. у јутру.

- 4) **Зима** отпочиње 9. Децембра у 9 с. 34 мин. у вече.

ГОДИНЕ

ЗНАМЕНИТИХ ДОГАЂАЈА, ПРОНАЛАЗАКА И ИЗУМЕТАКА.

Пиво беше египћанима познато још 1960 пр. хр.	Брзину светлости израчунао је Алаф
Стакло су финићани пронашли год. 1000 пр. хр.	Ремер (42.000 миља за секунду) 1670 "
Пумпу за црљење и тискање воде	Сеоба Срба у Угарску под патри-
израдио је Етесиб у Александрији 200 пр. хр.	јархом Арсенијем 1690 "
Виногради отпочели се садити у Срему 322 г.	Телеграф је изумео Кеслер у Вецлару 1617 "
Звона је изумео Павле Нола . . . 400 г. по. хр.	усавршио га Лок у Енглеској 1684 "
Срби су дошли у данашње своје земље . . . 635 г.	Капе у Францеској . . . 1791 "
Срби се покрстили 858 г.	Парну машину изумели су и посте-
Цркве (источна и западна) разделиле се 1055 г.	пено усавршили, Папин, Соломон
Уједињење Срба под Немањом 1169 г.	де Кос, Савари, Нукеман, Хумири,
Компас ушао је у Европу у употребу 1200 п. хр.	Потер, Џемс Уат 1690-1763 "
Наочаре отпочеле су се у Шпанији и	Муњобран изумео, пронашао и доказа-
у Немачкој употребљавати 1270 год.	зао електричност атмосферску при
Порцулан. За њега су Немци саз-	непогодама американац Франклин 1752 "
нали и почели градити порц. посу-	Прву ваздушну лопту пустише Мо-
суђе 1280 "	ноголфије и Шарл 1752 "
Барут је пронашао калуђер Бертхолд	Електричну струју додиром-галвани-
Шварц у Фрајбургу у Немачкој . . 1318 "	ам — пронашао је Галвани, те је
Пушке и Топови ушли су у употребу 1381 "	по њему та врста електр. струје
Срби су изгубили царство на Косову . 1389 "	и названа 1789 "
Бакрорез вештину изумео је Израјил	Проглашење прве републике у Фран-
Мехелн у Боклолду 1400 "	цеској 1793 "
Дрворез изумео је Кеплер у Нердлин-	Осветљење светл. гасом изумео је
ноену 1423 "	Лампадијус у Фрајбургу 1801 "
Штампу изумео — усавршио Ј. Гут-	Први устанак српски 1804 "
темберг у Мајнцу 1440 "	Пароброд изумео Раб Фултон у Аме-
Турци су заузели Цариград 1453 "	рици 1807 "
Астрономске „пусуле“ констру-	Други устанак српски под Милошем 1815 "
сали су прво Холанђани, Кеп-	Локомотиву прву жељезничку изу-
лер, Галилеј, Грегорије и Њутн 1500-1666 "	мео је и саградио Стивенс у Ен-
Цепне сатове изумео Петар Хеле	глеској 1815 "
у Нирнбергу 1509 "	Електрични телеграф изумели су
Поштанска установа постоји у Не-	Гаус и Вебер у Гетингену, Семери-
мачкој од 1521 "	но у Минхену год. 1833 год.
Справу (домаћу) за предење изумео	Галванопластику изумели су Јакоби
је Јиргенс у Брауншвајгу у Не-	и Спенцер 1838 "
мачкој 1530 "	Сликање помоћу сунчане светлости
Право стање нашег планетног сис-	— Фотографију, изумео је Дагер
тема показао и доказао је Ко-	и Тоалбет 1838 "
перник из Торна год. 1530 п. хр.	Прву парну лађу са завртњем сагра-
Дуван је увезен у Јевропу 1580 "	дили су у Америци Еригзон и Смите 1839 "
Кромпир донео је Фрања Драк . . 1586 "	Шивађу машину начинио је прво
Микроскоп изумео је Зах. Јанзен	у Лондону Хове (?) 1844 "
у Миделбургу 1590 "	Спектрал-анализу пронашли су Кир-
Термометар — Топломер изумео је	Хоф и Бунзен у Хајделеургу . . 1859 "
К. Дребел год 1638 "	Проглашење независности Србије . . 1878 "
Барометар изумео је Торичели у	Проглашење српске краљевине . . 1882 "
Флоренцији 1643 "	I. Државни зајам у 200.000 дуката
Ваздушну (шмрк) пумпу констру-	закључен је у Русији на основу
исао је кмет магдебуршки . . . 1650 "	највишег решења од 18. маја — 1867 "
Први сат са шеталицом изумео је	II. Државни зајам у 2,130.000 рубаља
Хајхенс 1658 "	закључен је 9. Августа . . . 1876 "
	III. Унутрашњи добровољни зајам у
	1,806.498·39 дин. 1876 "

- IV. Привудни унутрашњи зајам у
9,378.650 1876 год.
- V. Реквизиције и војне куповине на
почек у 8,444.741.80 д. 1876 ”
- VI. Дуг министарства војног у 1882
г. 1, 230.000 за ратове у 1876, 77 и 78 ”
- VII. Зајам државни у 90,000.000 д.
с генералном унијом 22 Фебруара 1881 ”
- VIII. Лутријски зајам у 33.000.000 дин.
с генералном унијом 31. Марта 1881 ”
- IX. Аграрни зајам у 5,993.750 дин.
с генер. унијом 1882 ”
- X. Државни зајам на монопол соли
у 5,600.000 закључен с англо-бан-
ком 13. Сеп. 1882 ”
- XI. Државни зајам 5⁰/₁₀₀ златне ренте
у 40,270.000 закључен с контоаром
д'Есконтом и Лендербанком 22 Сеп. 1884 ”
- XII. Државни зајам за постројење же-
лезнице Ниш Пирот у 30,252.395.
83 закључен с друштвом за грађење
и експлоатац. срп. држ. железнице
5 Марта 1885 ”
- XIII. Државни зајам на монопол дувана
у 40,000.000 дин. закључен с кон-
тоаром д'Есконт и лендербанком
3 Окт. 1885 ”
- XIV. Државни зајам на заложнице у-
праве фондова у 12,000.000 д.
закљ. за исплату бонова који су
се налазили код Берлинског трг.
друштва, лендербанке и Ср кред-
бан. 31 Јула 1886 ”
- XV. Дуг државни за куповину акција
дуванског монопола у 1,237.000
с контоар. и лендербанком 31
Јула 1886 ”
- XVI. Остатак државног дуга од грађења
савскога моста у 838.948.61 фор
23 Марта 1881 ”
- XVII. Држав. дуг на име експропри-
јације земљишта за железницу у
2,040.084.65 д. на основу закона
од 16. Јануара 1880 ”
- XVIII. Држ. дуг нар. Банци по разним
потраживањима 3,009.803.81 д.
до 1 Јуна 1887 ”
- XIX. Државни дуг по боновима у
11,578.799.88 до 1 Јуна 1887 ”
- XX. Држ. дуг Лендербанци по наро-
читом отвореном рачуну 11.896.45
17 Јуна 1886 ”

- XXI. Држ. дуг код копт. д'Есконта
у 20,110.742.15 дин. 31. Јула 1886 год.
- XXII. Привремена позајмица у 300.000
20. Марта 1887 ”
- XXIII. Позајмица у 100.000 18 Августа 1886 ”
- XXIV. Позајмица од контора д'Есконта
у 150.000 5. Окт. 1886 ”
- XXV. Дуг државни за унутрашње депо-
зите благајна до 1. Јуна
1,156,590.66 учињени у . 1885 и 1886 ”
- XXVI. Дуг. Државној штампарији у
600.206.30 дин. од 6. Окт. 1886 ”
- XXVII. Држ. Зајам у 21,000.000 стварно
(номинално 30,000.000 д. на о-
снову зак. Од 31 Децем. 1887 ”
- XXVIII. Дуг баначком друш. у 10,000.000
за откуп мон. дувана (за 5.
мил. стварно) на основу закона
од 20 Априла 1888 ”
- Уговор о пријатељству и трговини измеђ
Србије и Велике Британије закључ-
чен 6 Маја 1880 год.
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Италије
28 Априла 1880 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Швајцар-
ске 29 Маја 1880 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Русије
14 Јуна 1880 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Белгије 22
Октобра 1880 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Аустро-
Угарске 24 Априла 1881 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Холандије
5 Октобра 1881 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Грчке 19
Маја 1882 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Уједињених
амер. држава 3 Новембра 1882 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Немачке
25 Децембра 1882 ”
- Привремена трговачка погодба закључ-
чена између Србије и Француске
18 Јануара 1883 ”

КРИТИЧНИ ДАНИ У ГОДИНИ 1890-01

ПО РУДОЛФУ ФАЛБ-У

Дугогодишњим посматрањем дошао је научар Фалб до уверења, да је уплив привлачне снаге месеца и сунца на нашу земљу истина по рачуну мален, ал ипак толико моћан, да производи јако таласање и узбурканост не само на морској површини, већ изазива и немирно кретање у ваздуху и у самој унутрашњости земљиној, те се због те привлачне снаге појављују разне ваздушне буре, земљотреси, понајвише и најаче у оним данима за које се рачунањем нађе да је најјача привлач. снага месеца и сунца. Те дане назвао је Фалб *критични*.

Узроци који ремете правилан ток појава на земљи, леже по „теорији таласања“:

- 1) У највећој близини месеца спрам земље (Перигеум)
- 2) Када се месец налази у екваторијалном правцу
- 3) Близина сунца спрам земље (Перихел)
- 4) Екваторијално стање сунца.
- 5) Нов и пун месец (мене) као најзад и
- 6) Помрачења сунца или месеца.

У опште се највеће промене дешавају кад је мена месеца.

Ове промене поделио је Фалб у три реда по њиној јачини, и то: I. ред, најкритич. дани; II. ред јаки крит. дани и III ред критич. дани.

Ово су знаци, по којима се може судити да ће наступити критични дани:

1) Учестани минимум и колебање код барометра показују *олуји* и у опште јаче ваздушне појаве (кишу, град и т. д.)

2) *Грмљавина зими* или у добу када је ретка.

3) *Падање снега у не време* — лети (или у местима где је то ретко)

4) *Грмљавина и снег једновремено и на истом месту.*

5) *Прве непогоде у пролеће и први снег у јесен.*

6) *Појава јужног и влажног ветра.*

7) *Судар тог јужног са северним ветром и особене појаве облака и променљивог времена („априлског“).*

Како кад, у тим критич. данима дешаваће се или једна од ових појава или више њих једновремено. Но и *положај* места спрам правца струје мора се при том у рачун узети. Односно *времена* у којем ће се по рачуну ове појаве десити, приметило се да се оне кад кад *дан два пре прорач. рока дешавају*, међу тим опет се слабије појаве за толико *доцније* јављају. —

Који су то критични дани за год. 1890 обележили смо их код сваког месеца понаособ, а по рачуну и теорији научњака Фалба. —

ОСНИВАЧИ „ЗАНАТЛИЈСКОГ УДРУЖЕЊА“

Веселин Д. Радић терзија, Пера А. Стојановић типограф, Милан Ј. Илић типограф, Ђорђе Димовић шеширџија, Пера Павловић књиговецац, Пера Зорић типограф, Стеван П. Поповић књиговецац, Стеван Летић обућар, Михаило Петковић обућар, Младен П. Тодоровић абаџија, Илија Цветановић сапунџија, Бура Мићић обућар, Владимир Вуковић обућар, Владимир Шарчевић обућар, Илија Петровић обућар, Јефрем Милановић терзија, Тодор И. Марковић јорганџија, Никола Р. Трифковић стаклорезац.

Правила је одобрио 31. Октобра 1887. год Министар нар. привреде Св. Милосављевић.

Први управни одбор „Занатлијског Удружења“.

Н. Трифковић, Веселин Радић, Тодор Марковић, Васа Динић, Илија Цветановић, Ж. Давидовић, Андреја Кнежевић, М. Миладиновић, П. Павловић, Младен Тодоровић, Пера Стојановић, Милош Обрадовић, Горчаков Миловановић, Триша Јовановић.

Други управни одбор.

Раша Милошевић, Пера Павловић, Илија Цветановић, Стев. Јорговић, В. Д. Раић, Видоје Виторовић, Милош Обрадовић, Софроније Јовановић, Димитрије Гајић, Андрија Банковић, Андрија Кнежевић, Горчаков Миловановић, Живко Давидовић, Светозар Михајловић, Павле Кара-Радовановић; заменици: Стеван Хорват, Марко С. Петровијевић, Мијаило Митровић, Милан Миладиновић и Милан Недељковић.

Трећи управни одбор.

Раша Милошевић, Горчаков Миловановић, Стеван Јорговић, Светозар Томић, Софроније Јовановић, Милош Обрадовић, Димитрије Гајић, Љуба Марковић, Светозар Велички, Добросав Нешић, Трифун Стевановић, Љуба Ђорђевић, Стеван Хорват Светозар Михаиловић Живко Давидовић и Павле Лазић.

РОДОСЛОВ
ВЛАДАЛАЧКОГ КРАЉЕВСКОГ ДОМА СРПСКОГ

АЛЕКСАНДАР I.
КРАЉ СРБИЈЕ

ПЕТИ ВЛАДАЛАЦ ИЗ ПЛЕМЕНА ОБРЕНОВИЋА

РОЂЕН 2. АВГУСТА 1876 ГОД. А КРШТЕН 10. ОКТ. ИСТЕ ГОД. У БЕОГРАДУ. ПРОГЛАШЕН
ЗА КРАЉА СРБИЈЕ 22. ФЕБРУАРА 1889. ГОДИНЕ, КАД СЕ КРАЉ МИЛАН I, ОТАЦ ЋЕ-
ГОВ, ОДРЕКАО ПРЕСТОЛА У КОРИСТ ЋЕГОВУ

РОДИТЕЉИ

ЋЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ОТАЦ

КРАЉ МИЛАН ПРВИ

МАТИ

КРАЉИЦА НАТАЛИЈА

НАМЕСНИЦИ КРАЉЕВСКОГ ДОСТОЈАНСТВА

Јован Ристић.

Џоста Протић, ГЕНЕРАЛ.

Јован Велимарковић, ГЕНЕРАЛ.

ВИШЕ ДУХОВЕНСТВО У СРБИЈИ

Михаило, АРХИЕПИСКОП БЕОГРАД. И МИТРОПОЛИТ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ.

Јероним, ЕПИСКОП НИШКИ.

ЕПАРХИЈЕ:

ЖИЧКА, НЕГОТИНСКА И ШАБАЧКА УПРАЖЊЕНЕ СУ.

ПОДРОБНО

НАЗНАЧЕНИЕ РАБОТЫ

АЛЕКСАНДР Е.

РАБОТЫ

ПОДРОБНО

СОДЕРЖАНИЕ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ

РАБОТЫ



САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ СРПСКИХ ЗАНАТА И ЗАНАТЛИЈА

Занатлијо

Зеби посвећујем овај чланчић, ти треба да примиш к срцу моје мисли у њему, ти треба да мислиш о својој садашњости и будућности, ти треба да на-тераш да мисле о твоме положају и они, у чијим је рукама твоја судбина. Ти и занат твој постали сте предмет научног и државничког испитивања; за судбину српског занатлије и српских заната везана је и судбина наше прерађивачке производње. Ти си се појавио са својим занатлијским захтевима, ти си сам своју садашњост и будућност узео у своје руке. Више се не ослоњаш ни на кога, не верујеш више да ће и ко тако топло пригрлити твоју ствар као што ћеш сам, не верујеш да ће и ко моћи тако живо осетити твоје бољке као ти сам, не држиш да сит гладноме верује, и за то си сам у своје руке узео своју ствар, сам си се упустио у борбу и верујеш у успех.

И добро си учинио, и треба сам да се бориш, јер је питање занатлиско уплетено у твоју садашњост; од повољног решења његовог зависи твој опстанак и будућност занатлиског нараштаја.

Али да би се занатлиско питање решило како ваља, или да би се оно у опште решило, преко је потребно да си ти начисто с правцем

којим га треба водити, развијати, да пронађеш сигурна средства којим га ваља решити. Ти си занатлијо позван на првом месту да о томе мислиш, и ти без сумње и мислиш, томе је доказ последњи покрет који се опажа међу занатлијама и радницима.

Ваш је покрет и мене за вама повукао; тешњи додир с вама упознао ме је и с вама самима, и с вашим захтевима, и с вашим погледима на занатлиско питање и с мерама и путевима, којима га мислите остварити. Хтео не хтео, морао сам и сам о томе мислити. Биће корисно, да ти и твоји другови чујете и моје мисли о томе вашем покрету; да те моје мисли о њему упоредиш са садашњошћу, у којој се налазиш, да чујеш и моје мисли о мерама и средствима, којима мислите, ви занатлије, да то решите, и да чујете како ја мислим да то ваше, занатлиско питање, ваља решити, не заборави да то ваше питање није само ваше, оно је питање целе земље, оно је питање о нашој привредној будућности. Занатлијо, имај дакле стрпљења, и прочитај ово што долази, мисли сам о томе што прочиташ, и после тога кажи и сам како то занатлиско питање ваља решити, а у томе ће ти „Српски Занатлија“ увек бити на расположењу. Немој да прочиташ овај чланак па да никакво убеђење не створиш о питању, о коме се у њему

говори, јер тако површист и немар шкоде правилном решењу занатлиског питања, а на првом месту шкоди теби и твојима.

Да приступимо дакле послу.

Занати код нас пропадају, само негде брже негде спорије; неки су занати већ пропали, од многих ни трага нема, неки пак пропадају. То је толико очевидна истина да не треба потрошити ни речи на њено доказивање. Но при свем том постарају се да то стање насликам ма и најопштијим потезима пера.

У неким крајевима наше отаџбине занати се налазе још на оном ступњу свога развића, кад се занатлија поред свога заната бави и земљорадњом, кад не израђује само свој занатски производ па да продајом његовом купи своје намирнице, подмири своје потребе, него многе своје потребе подмирује непосредно својим радом. У тим крајевима, где се занати налазе у таквом стању, тамо наш занатлија има своју њиву, и не купује хлеб него га у својој кући меси; гаји стоку и живину за своју домаћу потребу. Све што је у тим крајевима занатлији потребно, занатлија производи сам са својим укућанима; занатлијска производња главна му је онолико исто колико и земљорадничка. Оно, што му је потребно да подмири своје неодољиве свакидање потребе, то му даје земљорадња, занат му служи само на то, да може продајом занатлијских производа да купи оно што му земљорадња не даје а што не може произвести ни својим занатлијским радом. Један терзија у тим варошима оре, копа, сеје, жање, бере грожђе и добија вино, а кад ове послове сврши, он шије хаљине, продаје их, и новцем што отуда добије купи соли, обућу, потковица волове итд. Занатлије у овим местима још не могу својим занатлијским радом да подмире све своје потребе, нити израђују довољну количину својих производа; и да их израђују, не би било много купаца, јер скоро сваки задовољава сам непосредно својим радом више или мање потреба својих.

Код таквог занатлије нису велике потребе, нити оваквом његовом раду може ко год наудити, он сам својим радом подмирује скоро све своје потребе; ако му и не испадне за руком

да прода своје занатлијске производе, он ипак неће умрети од глади, јер главније своје потребе, без којих се опстати не може, подмирује занатлија својим земљорадничким радом, обрађујући поље и гајећи стоку. Ти занатлијо видиш, да оваквом терзији не ће много шкодити ако нема коме да прода антерију, он због тога неће остати гладан, јер су му кошеви пуни, јер му стока даје потребног мрса.

Али није тако у крајевима, где занатлија сем свога алата и свога занатлиског рада нема ништа друго, где занатлија није у исто време и земљорадник. У тим крајевима занатлија производи само свој производ и ништа више. Његова њива, његов плуг, његова стока — то су његова радионица и његови алати; сав извор његовог богатства, и све његово богатство то су сировина, његов рад и готови занатлијски производи. Он са земљорадњом и сточарством нема никаква посла. Занатлија у тим пределима производи само занатлијски производ, и израђује производ који њему ни у колико није потребан, или му је потребан само за његове личне потребе. Занатлија ту не производи производе њему потребне него производе друге не нужне. Столар не гради мртвачке сандуке за себе него за друге; обућар није изучио обућарски занат да шије обућу себи, него да шије обућу другима; у тим местима занатлија не производи производе за себе, него за друге. Таквом занатлији доста је да престано производи само један производ, па да има хлеба и меса и све остале намирнице. Он производи један производ и продаје га свима другима, који га не производе и који њиме подмирују своју потребу. Памуклијаш шије памуклије, можда сам ни једну не обуче, него их све продаје, да добивеним новцем купи себи капут, обућу, дрва, хлеб, меса и све остале намирнице: производи само памуклије а све остале намирнице набавља куповином.

Ове занатлије одликују се од првих тиме, што не производе све њима потребне намирнице, него само један производ, који је намирница свију других само не његова, док међу тим прве занатлије махом подмирују својим властитим радом скоро све своје намирнице.

Разлика између занатлија ове две гомиле битна је: први производи непосредно скоро све

своје намирнице сам, а други производи само један предмет, који је свакога другога члана намирница само не његова; њега мора продати да би могао купити потребне намирнице. Први не мора никоме да прода ништа па да опет живи, јер све намирнице своје производи сам; други пак може од глади умрети ако нема коме да прода свој еспап; опанчар опанке да једе не може, него их мора продати некоме другоме, који је бос, који нема обуће, па да добивеним новцем купи од хлебара хлеб.

Из овога видиш, да живот првог занатлије мање зависи од других чланова друштва и других друштвених околности, он би својим радом могао подмиривати своје потребе а и да не осети нужде у производима других произвођача. Други пак занатлија потпуно је зависан од других чланова друштва; ако нема ко да купи његове производе, може бити врло добар занатлија, али ипак за то може мањкати од глади.

Такве су две мене у којима се данас налази српски занатлија, један је и занатлија и земљорадник, а други је само занатлија.

Од онога тренутка, кад се први фабрички производ појавио на нашој пијаци, кад се први страни производ, који су дотле код нас израђивале руке наших занатлија, почео продавати у нашим болтама, од тога самога тренутка почела се водити очајничка борба између наших занатлијских и страних фабричких производа. Измирења или споразума између њих није могло бити, слабији подлеже јачему, наш занатлија пада на бојноме привредноме бојишту, али узалуд му је сав напор, из његовог пепела не ничу привредни осветници, он на свагда пропада од убилачког ударца страног капитала и фабричких производа. Страни капитали, фабрички страни производи боре се савршенијим средствима против наших заната: јевтиноћа фабричких производа најмоћније је средство, којим страна производња убија нашу занатлиску. Страна производња, јача капиталом, располаже јевтинијом радном снагом, стоје јој на расположењу сва техничка усавршавања, води највећу економију у примени привредних средстава, израђује производе не само за своју околину него и за најудаљеније пределе, производи дакле предмете,

који се такмаче и на најудаљенијим пијацама с производима земаљским.

И у нашој земљи фабрички страни производи потискују наше занатлијске, по нашим дућанима продају се страни производи; наше занатлије већ и не животаре него умиру, гину; рад њихов заменио је страни рад у страниј земљи. Наш занатлија губи а у замену за то ништа не добија, наши занати пропадају а на њиховим развалинама ништа се не подиже, па ни онаква индустрија, какву виђамо на западу са свима њеним рђавим последицама.

Коме је лакше поднети ове ударце стране производње, да ли оном првом занатлији, који поред своје занатлијске радње не напушта своју њиву, гаји и по коју свињу, овцу итд. или ономе занатлији, који се одвојио од своје земље, који је само занатлија, који производи само један предмет, и чијом продајом купује себи потребне ствари и тиме подмирује своје потребе? Разуме се, да је лакше живети, и лакше се може извући из ових незгода онај занатлија, који поред заната није напуштао земљорадњу, који је сачувао коју њивицу. Страна производња убија нашег занатлију као занатлију, али га не може убити као земљорадника; онај ко је радио само занат — тај пропада, а онај, који је био и земљорадник тај остаје само пољопривредник.

Сваки који је ма колико посматрао развитак наших заната и стање у коме се они данас налазе, па још ако је при том знао у каквом су се стању налазили занати у земљама индустријски развијенијим од наше, могао је доћи до закључка, да наши занати не напредују, нити пак да могу напредовати као занати овакви какви су, него да се морају развити у виши привредни облик, да на рушевинама од заната подигну другу привредну зграду, која би заснована била на здравом темељу.

На томе питању, на уређењу наше производње на здравим основима и желим да задржим мало дуже твоју пажњу занатлијо.

Познато је, да је у последње време, управо од кад постоји занатлијско удружење, подела радња истакнута као питање, за које неке занатлије мисле да ће спасти занате од коначне

пропасти, и које је за њих прва и последња реч у нашој производњи.

Ова је нада само у неколико и донекле оправдана, али да је подела радња прва и последња реч у нашој прерађивачкој производњи — то није, погрешно је тако мислити.

Несумњива је истина, да би извођењем поделе радња наша производња била уређена; несумњиво је и то, да би тиме спречена била продаја на нашим пијацама оних страних производа, који се код нас израђују или се израђивати могу; истина је и то да би наше занатлије више привређивали, да би тиме стали на чвршће земљиште, јер би се на такав начин отерали са наших пијаца производи туђом руком израђени, јер би се тиме сузбио притисак страног капитала, примењеног на страни рукама страних радника. Извођење поделе радња изазива нов живот код наших заната, он даје маха нашим занатлијама да се приберу, да се ослаже за јачу борбу, за моћнији привредни полет.

Последице добро изведене поделе радње не треба да занесу занатлије, оне их не смеју занети слатким сном једино због тога што је њима добро, а после њих нека буде и потоп, шта се то њих тиче: њима само нека је добро а њиховој деци како буде. Таква мисао не сме да се усели у главу занатлије, јер он, бринући се о своме потомству брине се тиме и о себи самоме, таква његова себичност, задовољство садашњошћу и немар спрам будућности може сустићи још и њега. Данас економно развиће не мили него корача гигантским корацима; човек за живота свога може да дочека неколико привредних мена, и добрих и рђавих; нека не мисли да ће му свагда бити добро ако му је данас добро, јер данас и милијунари постају сиротиња, а сиротињи су сви путеви отворени да срља још у већу сиротињу. Дужност је свакога занатлије тако радити, како ће његов рад добра донети и њему и његовом потомству и целој земљи. Само тако радећи, паметни привредни поступци могу изазвати добре последице, ситније привредне мере могу створити плодно земљиште за још већи привредни полет.

Тако је и са поделом радња. Она ће нас спасти једног белаја, она ће исхушкати из на-

ших трговина фабрички шљам и дати нов полет нашим занатлиским радовима; наши трговци са страном прерађеном робом, која се и код нас прерађује или прерађивати може, престаће бити агенти страних фабриканата, потискивачи и упропаститељи нашег рада; оно мало капитала што га имају у својим радњама употребиће на корисније производње; неминовно би се појавиле нове радионице, у којима би нашли рада и они јадници, који су већ пали под ударцима стране производње и који се сад баве свачим другим, само не занатом.

Многе би нам добре последице донела добро изведена подела радња, али она не би могла ставити нашу производњу на стално чврсто земљиште; она би само могла, и то донекле, сачувати занате и занатлије од пропасти, али они не могу остати овакви какви су на вечита времена, они морају постати привреднији, морају се заменити другим привреднијим стањем.

Да би се наши занати и наше занатлије сачували од коначне пропасти није довољно да се изведе подела радња, није довољно што ће се њоме сачувати занати, него треба их развити у привреднији облик производње, треба њихову организацију тако удесити, да са истим привредним средствима могу више произвести. Садањи занатлиски рад треба тако уредити, како би могао с постојећим привредним средствима, капиталом и радном снагом, производити што јевтинију и бољу робу. То се може учинити крупним капиталом груписаним или у рукама појединаца, или у рукама појединих произвођачких задруга, у којима многи удружују своје ситне капитале и своју разједињену снагу.

Сам ток нашег привредног живота је такав, да се нити можемо, нити смемо зауставити на досадањем начину производње, на занатлиском начину; ми не смемо да производимо, да израђујемо рукама оно, што напреднији народи машинама израђују, јер је производ ручни свагда скупљи од машинског. Међу тим, сваки се отима да што јевтиније добије своје намирнице. То што бива с појединим личностима, бива и с целим народима. Ако се у каквом народу и нађу људи, који би хтели укочити ток развићу, јер замишљају да је по староме боље, ипак ће се

свагда наћи људи, који бољитак налазе у раз-
витку, који верују да је боље и за земљу и
за појединце произвести што више и што јевт-
није робе. Наћи ће се у нашој земљи људи, који
ће се латити машинског начина производње, јер
производи, израђени машинама или у опште при-
вреднијим начином, јевтинији су. Чим се извесни
производи почну израђивати савршенијим сред-
ствима, одма они потискују производе, израђене
старим, несавршенијим начином, са домаћих пи-
јаца. Онај занатлија, који буде мање тврдоглав,
те за рана увиди своју погибију, и лати се дру-
гог посла, где машина још не господари, зар
ће се и моћи привремено спасти коначне по-
гибије, али онај, који гледа својим очима, како
му машинска производња подрива темељ његове
привредне зграде, па се ипак невешт чини свему
овоме — тај ће кроз кратко време остати го
као прст. Ако смо поделом радња привремено
и спасли наше занате од стране фабричке про-
изводње, ипак их нисмо могли, нити их мо-
жемо спасти од удараца, што им их наноси ис-
ториски ток друштвеног привредног развића. За-
натима предстоји борба с крупним капиталима
и машинском производњом, и у тој борби ни-
како неће победити занати и ситни капитали.
То је тако неминовно, сигурно, као што је си-
гурно, да умиру они који се роде, да за даном
долази ноћ. Ето тако је сигурно да занати у
овом облику, у каквом се данас налазе код нас,
морају стукнути пред моћнијом привредном сна-
гом страног или нашег појединачног капитала;
као што је два пута два четири, тако је исто
необорива истина, да задружна или капиталис-
тичка производња побеђује појединачну занат-
лиску производњу. То је занатлије истина, и
никад се не треба обмањивати надом, да ће
друкчије бити. Занати су нижи, несавршенији
привредни облик, и они су на западу већ пали
и падају пред машинском производњом, развије-
нијим привредним обликом, а та их судбина неће
поштедети ни код нас па ма шта употребљавали да
их у њиховом садањем облику сачувамо. Поги-
бија је њихова неизбежна, јер их замењује са-
вршенија привредна организација, с том се мишљу
ваља измирити и припремати грађу, да се у
место њих подигне добро смишљена привредна
зграда, која би могла одолети капиталистичкој

производњи с онаким привредним односима из-
међу капитала и рада, какви данас на западу
постоје. Та привредна зграда, коју ваља подићи
на рушевинама и остацима од наших заната,
која би у стању била да одоли страниј капи-
талистичкој производњи, која би нашем прера-
ђивачком раду осигурала будућност, која би као
виши привредни облик дала нашој привреди
све користи без штетних последица њених, што
их виђамо на западу, та привредна зграда јесу
произвођачке задруге, оне су ти привредни
облици, у којима се могу груписати занатлиски
капитали ради њихове корисније примене.

Мислим да је из овога што сам до сада ре-
као јасно за свакога, да ће занати пасти под
ударцима било наше било стране капиталистичке
производње па ма какве мере предузимали да
их спасемо. За земљу је боље, за наше привред-
нике, занатлије и раднике је боље, да пропа-
дањем заната не пропадне цео занатлиски ста-
леж, да не остане без зараде толики свет, да
не постане фабрички радник код појединих фа-
бриканата, да у фабрици, у радњи постане члан,
равноправан с осталима. Ето таква једна орга-
низација рада треба да замени занате. Ту ор-
ганизацију нашега рада могу потпуно да остваре
прерађивачке задруге.

Наши занати слаби су у сваком погледу.
Слаби су капиталом, алати су им несавршени,
а и вештина заната стоји на најнижем ступњу.
Због тога занатлиски производи не одговарају
захтевима потрошача, при том су скупији од
производа фабрички израђених. Да би занатлије
постали јаки капиталом, да би се могли полети
на ступањ фабричке производње, морају се у-
дружити и својим капиталима и својом радном
снагом.

Да бисмо боље разумели ово што желим да
објасним, морам још овде напоменути два при-
вредна облика виша од заната што данас по-
стоје — то су мануфактура и фабрика — ма-
шинска производња. Мануфактура је таква про-
изводња, у којој се предмети израђују ручним
радом; у њој алатима непосредно рукује рука
човекова, мануфактура је занат, у коме је по-
дела рада извршена потпуно.

Машинска је производња таква, у којој алатима за израду производа управља машина, у којој алати замењују руке, а улога човека састоји се само у надзору над радом машине.

Таква су два виша привредна облика, у која се може претворити наша занатлишка производња: израда једних предмета толико је развијена, да је већ одавно прошла кроз мануфактуру и врши се машински, израда пак других предмета налази се још у мануфактурној привредној мени. Због тога и наша занатлишка производња може се претворити нешто у мануфактуру а нешто у машинску производњу, а често пута помешано — и у једну и у другу.

Да бисмо боље појмили ово што рекосмо, навешћемо израду појединих предмета, у којој ћемо видети прелаз заната у мануфактуру или у машинску производњу.

Да узмем примера ради израду грнчарије. Лонце, тестије или чиније израђује један радник од почетка па до краја. У неким местима он сâм копа земљу, стара се да изветри, да се устоји, да се од нечистоте очисти, да биље у њој иструли, у опште да се спреми за прераду. За тим сâм од ње меси блато, меће га на вртешту, коју својом ногом окреће, а на којој од спремљеног блата израђује разне судове. За тим судове суши, меће их у пећ, пече, вади, сортира и продаје. Све то врши један грнчар, један наш занатлија.

У грнчарској манифактури такође израђују исте судове, али је рад у њој подељен. Један исти радник не врши све споменуте послове, него сваки посао врше нарочити радници: један копа земљу, други је свози на место прераде, трећи је чисти, четврти замеси, пети меси, шести размешује итд., једнога радника заменуло је десетак њих, за сваки посао постоји нарочити радник.

Произвођач земљаних судова као занатлија израђује сâм цео производ, и то је једна добра страна за умни развитак самог занатлије, јер сав посао разуме, јер се свестрано развија. С друге стране, овакав је посао некономан, њиме се не чини никаква уштеда, занатлија прелазећи у изради посуђа од једнога посла другоме, дангуби

много, потроши узалудно и много радне снаге и много времена, те су због тога занатлишки производи скупи. Поред свега овога, производи ови не могу бити тако вешто израђени, јер један радник не може тако добро знати све послове у изради каквога предмета, као што могу поједини радници познавати поједина пословања у њој.

Дугом праксом увидели су ове незгоде, и у место једног занатлије, почели су на изради сваког земљаног суда радити многи радници. Прва је уштеда у томе, што се у једној згради скупили многи грнчари; уштеда је тиме учињена у згради, у огреву, у осветљењу и у многим другим пословима. Кад је рад подељен, онда један исти број радника за једно исто време изради више производа. Пошто се једним извесним послом у изради каквог производа бави непрестано један исти радник, то тај свој посао, део општега рада, и брже и боље ради. Због тога скуп свију тих у своје послу вештих радника изради јевтинију робу, јер потроши мање радне снаге, мање радног времена. Због тога је овакав производ, у чијој је изради извршена најситнија подела рада, јевтинији од истог таквог производа занатлиског рада. За то радња заснована на мануфактурној основи потискује радњу занатлиску, производи мануфактурне, велике грнчарске радње јевтинији су од занатлишких. Грнчарија занатлишка пропада тамо, где се грнчарски производи почну израђивати у великим, мануфактурним радионицама с потанком поделом рада.

Такве велике радионице могу се подићи капиталом једнога човека или неколико ортака који ће себе ослободити од грнчарског посла у радионици а узеће само спољашњи посао радње, често пак и овај посао поверавају плаћеној личности а сами само уживају резултате рада плаћених радника. У таквим радионицама с таквим уређењем само је један госа а остали су његови радници; ту радници не добију све што зараде, него један део остаје газди а други се радницима даје као надница.

Али овако не мора да буде. Садашњи грнчари у једној вароши могу се здружити у једну задругу: уложити своје капитале, што их као појединци имају, а поред овога удружити и своју

разједињену радну снагу у једно. Док су радили сваки за се с капиталом од по 10 дуката, са по једном вртешком, обртаљком, са slabим привредним средствима и несавршеним пећима, дотле нити су могли набавити сировину добру ни у довољној количини; нису могли израђивати робу лепу, добру, јевтину а при том брзо. Сад пак кад су се удружили њих, рецимо, десет, створили су приличан капитал. С толиком сумом могу од један пут набавити у већој количини добру а јевтину сировину. Та сировина може дуже лежати, те тиме постати боља. Могу се набавити бољи алати, могу се помоћу њих од боље сировине израдити бољи и јевтинији производи. Између грнчара, који су као занатлије израђивали сав производ од почетка па до краја, поделиће се рад, и тиме, потрошком мање радне снаге и за краће време произвешће сви скупа у једној радионици више него што су икад могли произвести укупно кад су радили сваки за се у својим радионицама.

Ти су се грнчари удружили међу собом и својим капиталом и својом радном снагом; привредна су средства у рукама оних који их примењују, који њима раде, па и плодови рада припадају онима чија су привредна средства и рад. Од пређашњег грнчарског заната створена је грнчарска манифактура, велика радионица с потанко изведеном поделом рада; од пређашњих раштрканих, немоћних и невештих грнчара створена је грнчарска задруга, у којој су они задругари; од ситних капитала и растурених привредних средстава створена је радња јака капиталом и снабдевена најсавршенијим алатима. Таква радионица, састављена од састојака занатлијских, заменила је занате; тако изведен прелаз заната у манифактуру није оставио без коре хлеба постојеће занатлије, на против, он их је удружио, они су постали јачи; и сад су, овако уређени, у стању да се боре и са сграном оваквом индустријом и да не даду да се ствара код нас капиталистичка индустрија с оним рђавим последицама, што их данас виђамо на западу.

Дакле, прерађивачке задруге, у којима ће привредна средства и радна снага бити једних истих привредника, јесу установе, у којима се може извести манифактурни начин производње

без оних штетних последица на западу а са свима користима што их удружени рад и подела рада доноси.

Овај нам је пример показао, како занати могу прећи у задружни мануфактурни рад. Али има и таквих заната, који су се толико развили, да се већ не налазе у мени мануфактурној, него се налазе у мени машинске производње. На пример, ткачалка радња. Ткачалка је радња најсавршенији начин машинске производње. Памук, на пример, не вади више из памучних чаура рука човечија него машина, која га и од семења чисти; не чешља га и не преде рука прељина него машина; не снује основу и не мота потку рука вредне домаћице него машина, не притискују ножнице ноге него машина, не баца чунак и не набија набрдилом рука ткаљина него машина — све ради машина од почетка до краја. Ту је с таквом машинском производњом, с таким ткањем, где ткаља само стоји поред разбоја и гледа уморно у чунак како промиче с једнога краја платна на други, не могуће борити се нашем пиротском ткачу. Машина се с машином може борити, фабрички производ с фабричким, али не занатлијски с фабричким; овде је борба тежа ако не и немогућа.

Али и ову сметњу може отклонити само удружени рад и капитал наших ткача; ако не могу одма да почну платно ткати фабричким начином, много им је поможено и само тиме, што су се удружили, што тако удружени могу јевтиније куповати сировину и што се могу користити свима последицама, што их даје удружени мануфактурни рад. Мануфактурни начин ткања пре може одолети фабричкој индустрији, пре се може мануфактурно ткање оснажити да постане фабричко него ли занатлијско.

Ова два примера показују у шта се морају наћи занати преобразити; они нам казују да у новим привредним облицима могу бити садање занатлије задругари у мануфактурној или фабричкој производњи, или могу постати надничари или плаћени радници срећних богаташа. За земљу је боље кад нема сиротиње, томе треба сваки да тежи. Задружна производња спречава постанак сиротиње, а приватна капиталистичка производња рађа је. Ко жели да са занатима

не пропадну и занатлије и њихово потомство, ко хоће да наша прерађивачка производња стане на пут навали стране производње, ко не жели да пропадање заната замени каквом штетном привредном организацијом — тај мора радити свима силама, да се у нашој земљи оснивају прерађивачке задруге, у којима ће задругари имати једнака права и дужности. Сваки Србин који воли своју земљу, који се брине о њеној будућности, мора препоручивати да се удружују

не само занатлије једног заната, него и занатлије више разних заната, којима је општа цел — израда једног истог предмета.

Занатима и нашој прерађивачкој привреди је спас у задругама прерађивачким; удружујте се занатлије *у задруге, у којима ће привредна средства и радна снага бити у рукама једних истих привредника*, у њима је спас ваш, ту га тражите, њих вам препоручује

Београд

26. Сеп. 1889.

ваш

РАША.





ПРОИЗВОЂАЧКЕ И СТОВАРИШНЕ ЗАДРУГЕ

Над нашим занатлијама препоручујем произвођачке задруге, онда им ништа ново не препоручујем; таквих задруга има доста код напреднијих народа, али је још више покушаја било, па су неке у самој покушају пропале а друге су после великанских напора морале прекинути своје радње. Да примера ради испричамо историју неколиких прерађивачких задруга у Француској и Немачкој.

Године 1848 основана је у Паризу задруга лимарска. У Паризу је у то време било лимарскрх радника 1800. Лимарске производе радили су радници поглавито код својих кућа, ова је радња била кућевна; газде су примали поруџбине, и давали су их радницима да их код куће раде. Марта 1848 опазио се покрет међу лимарима; у покрету их је било на 500 људи. Резултат овога покрета била је лимарска задруга. Године 1849 њих 350 изјавили су жељу да се удруже. Новаца нису имали ни мало. Првих 700 динара скупили су ситним зајмовима и поклонима. Неколико десетина динара скупили су добровољних прилога на скупу, кад су се саветовали о образовању задруге. Прву поруџбину добили су тек после неколико недеља; то је био фењер од 12 динара. Оскудица у раду изазвала је немаштину, немаштина глад; задругари су због овога посумњали у успех свога подuzeћа. Изгубив наду, већина је напустила задругу; у задрузи остали

су само тројица, али кад је у пролеће радња пошла, њима су се придружили још неколико чланова. У лето 1849 године поруџбина је била тако много, да је задруга могла одвојити у касу 710 дин. Новац су овај чували у гвозденом сандуку у дућану. Да полуде кад једног јутра не нађу своју касу: украли су је. Ова им је крађа у толико тежа била што су у неким новинама распростирали лаж, да су се лимари сами покрали само да обману поверитеље. Неки чланови задруге поново падају у очајање и излазе из задруге. Али било је и таквих који нису губили наду; поклонима добрих људи и новим зајмовима они толико прикупе новаца, да су радњу могли продужити. Године 1850 задруга се на свагда учврстила, уређујући се за 99 година на задружној основи. Августа 1850 већ су имали капитала 7226 дин., а 31 Децембра исте године 16.206 дин. У току године извршили су радове на 62000 дин. Године 1854 капитал им је порастао на 50.000 дин.; било је 104 члана, од њих је 60 задругара радило у задружној радионици. Задруга ова ма да је нагло напредовала, реши да престане и да се за тим уреди на другим основима. При разортавању њих 40 чланова поделили су 74289 дин. Године 1856 46 чланова основали су задругу с улозима од по 2000 дин. По новим правилима није било резервног, недељивог фонда, помоћне касе и једнаке радничке плате. Али да се првашња замисао не би са свим изгубила, задрге једнаку поделу добити. Претрпевши сву превртљивост судбине, задруга се ова одржала до данас и спада у највећа предузећа у Паризу. Обрт

ове задруге надмаша 200.000 динара годишње. У 1879 г. капитал је задругара износио 160 000 динара. Улози су задругара једнаки. Раде за њихов рачун 50 радника код својих кућа. Радници немају учешћа у добити; добијају плату као и у другим приватним радницима. Оне једнакости и братства, на којима је ова задруга први пут заснована — нестало је.

Поред осталих задруга које су основане још у половини нашега столећа а које још постоје, да наведемо задругу за израду наочара.

Године 1848 још су у малим радницима израђивали наочаре. Највеће радње имале су 12 до 15 радника и израђивали су робе на 40 до 50 хиљада динара годишње. Код једнога радника зачала се мисао о оснивању задруге. За остварење ове замисли латили се два виђенија произвођача наочара. Они позову прогласом у задругу све раднике и занатлије ове робе. Али се овоме позиву не одазову: већина је сматрала да се ово не да остварити. Покретачи ове замисли једва су придобили за своју намеру пет-шест. Један им занатлија уступи своју радницу с алатима за 650 динара; задругари нису могли одма ову суму платити, почели су посао с дугом. Марта 1849 задруга је отпочела посао. Покоравачући се захтевима времена, они су у статутима својим усвојили поделу добити на равне делове и образовали су касу за остареле и изнемогле. Прве године било је задругара само тринајест. Радећи без одмора израдили су наочара на 24.000 дин. Већ 1852 задругари налазе за потребно да учине неке измене у својим правилима, назив *братско удружење* замењују називом *„индустриско и трговачко друштво за израду наочара.“* Улог члански од 300 дин. повишен је 1855 г. на 2000 дин. 1857 — на 5000, 1860 на 10000 а 1868 на 25000 дин. У исто време избацили су из правила такве одредбе, које могу „сметати правилноме току послова“, као што је, на пр. подела добити на једнаке делове. Развијајући се брзо, задруга је године 1867 учинила обрт 766.000 дин. Сад је она највећа радња у свету за израду наочара. Године 1877 задруга је продала робе на три милијуна динара. Она има својих радница и у Нормандији и Елзасу. Пуноправних задругара има 53, непуноправних 40 и више од 1000 радника, који служе под истим условима као и у другим приватним радњама.

Да наведем историју једне лијонске столарске задруге. Столарски радници у Лијону често су правили страјкове, нису хтели да раде. Тако је било и 1848 г. Лијонски столари сазвали су били велики скуп да се споразуму ради страјковања. Један на скупу истакне мисао, да је намет-

није новац, потребан за страјк, употребити на оснивање столарске задруге. Али нису му дали ни да доврши свој предлог а камо ли да га објасни и задобије за своју мисао сагласност збора. Но он не клоне духом, него ухвати једнога по једнога од својих другова, почне им појединце доказивати корист свога предлога и задобије неколико. Задруга је основана 1848 г. 300 столара изјавили су жељу да уђу у задругу. Познанством задругара у разним слојевима друштва задруга је добила толико поруџбина, да је одма у почетку рада 20 људи нашло посла у задружној столарници. Већ у Децембру поруџбина је било толико много, да су посао једва савлађивали 80 чланова. Муштерије су били гостионичари, школе, итд. Да би имали везе са свима деловима вароши, основали су у три разна краја три радионице. Неочекивани успех тако је утицао на лијонске столаре, да је већина њихова зажелела постати члан задруге. Почели су примати људе без великих тешкоћа, с тога су се увукли и лењивци и свакојаки, и унесу растројство у задругу. Столарци се не зауставе само на овоме: тежили су да у своју заједницу увуку и раднике сродних заната. Тога ради ступе у споразум с дунђерима и камењарима. Али пошто не добију од државе тражену новчану помоћ, то дунђери укину своју задругу. Столарска задруга постојала је до 1851 г. Године 1846 учинила је обрт на 80.000 дин. а 1850 на 66.000 д. Лијонска војна власт забранила је ову задругу. Камењари такође растуре своју задругу после двогодишњег живота свога.

Октобра 1863 године 17 кројача решили се да оснују прерађивачку задругу. Због неуспеха ранијих кројачких задруга у Паризу нису веровали више ни у какав успех кројача, „кројачи не могу да учине што паметно“, тако су говорили Парижани. Чим се дознало за намеру ових седамнајесторице, остали кројачи почели су им се смејати. Одобравања није било ни с које стране. Не осврћући се на такво нерасположење, они су узели под кирију стан. Истакну на стану фирму, газда је тражио да је скину, иначе ће их отерати. Задругари нису попустили и газда им откаже стан. Тражили су стан на 17 места и свуда су били одбијени. И најзад нађу стан. Али издржљивост задругара постане опште позната. Многи који симпатизу самој идеји, постану њихове сталне муштерије. Задругари су успех сматрали као награду за поднесене непријатности. Новаца није било. Сваки је од њих уложио по 50 дин.; па и од ових 50 дин. половина је плаћена а половина је неплаћена зарада. За срећу задруге, она је имала доброг управника, који се не само посветио општем предузећу, него је и био способан

да врши такву једну дужност. На крају године било је добити неколико динара; на крају друге било је више. Децембра месеца 1865 г. задругари обратe се прогласом на своје другове, позивајућих у задругу. Услед овога број задругара повиси се на 53, а капитал им порасте на 17000 дин. Године 1867 било је задругара 220 а капитала су имали 50.000 дин. Од тога времена друштво је нагло напредовало. У 1876 г. имало је 228 чланова и 110.000 дин. капитала. Од постанка свога до 1876 г. учинило је обрта на више од 3,115.000 дин. и зарадило је чисте добити 375.000 дин. Пензионски фонд имао је 80.000 дин. Сад је њихова радионица (1879) једна од најбољих и највећих у Паризу. 40 чланова стално раде у задрузи. Кад што се број задругара удвоји. Годишњи обрт достиже до 400.000 дин. Задруга продаје готове хаљине у многим варошима Француске, а извози и у Швајцарску и Италију.

Навели смо једну од задруга, које се нису зачеле у добу револуције 1848 г, под утицајем струје која је тада владала, него за време владе самог Наполеона. Историја појединих прерађивачких задруга француских базује нам шта може воља, издржљивост да учине. Простор календара не допушта да и даље наводимо такве примере.

Навешћемо сад неколико примера задруга за набавку сировине и продају готове робе. За пример ових задруга узећемо немачка удружења, која су се у Немачкој већ прилично одомаћила.

Задруге за набавку сировине оснивају се на овим истинама. За занатлију је корисније да купује сировину за своје производе непосредно од произвођача сировине а не од прекупаца, јер је из руку прекупаца-трговаца сировина свагда скупља него ли што би била кад би је занатлије непосредно из фабрике, као произвођача њеног, набављали.

Исто тако занатлије својим сићушним средствима не могу да купе велику количину сировине а фабрика пак не продаје на мало. Према овоме, да би занатлије могли куповати своју сировину непосредно од произвођача сировине, потребно је да је у велико купују, а то могу учинити само ако сви заједнички купују потребну им сировину, па је после деле међу собом и узимају колико је коме потребно. На такав начин занатлије су дошли јевтино до онолике количине сировине колико им је појединце потребно а нису приморани да је купују од посредника трговаца него непосредно од фабриканта произвођача. Ето! задруга из ових побуда и на овим начелима поникло је много у Немачкој. Да наведемо неколико њих.

У Бремену основана је 1868 г. задруга обућара за набавку сировине. Њу су основали 10 лица; идуће године већ их је било 24 члана. У првој години једва је продано кожа на 6—7000 дин. Али се ипак тако нагло њена радња развија, да је године 1877 било 121 члан, уложеног капитала било је на 40.000 а резервног капитала на 1500 дин. У току те године продала је задруга кожа на 130.000 дин.

Године 1866 била је основана у Лајхингену у Виртембергу задруга ткача за набавку сировине. Становништво ове вароши и околних села бави се поглавито ткањем платна. Производња је била ситна; ткачи су мајстори са 3—4—5 радника. Задруга је куповала потребну сировину, пређу, у велико и из прве руке. Њихово је предузеће напредовало до 1874, у каквом се стању сада налази писцу није познато, бојати се је да је машинска производња није уништила.

У Штудгарду основана је била 1872 г. обућарска задруга за набавку сировине. Заузимајући вошћу покретача задруга је за кратко време имала 120 чланова. Међу њима је било и имућнијих обућара. У прво време продавци кожа нису давали задрузи на вересију. Али улазак у задругу неколико имућних мајстора и јемство месне народне банке отворили су задрузи кредит код фабриканата и крупних трговаца кожа. Сад обућари набављају сировину из првих руку, нестало је свију посредника. Задруга упутницом поручује код фабриканта потребне јој врсте кожа, и добија од њега робу на почек за исвесно време. После две године наступи у задрузи расцеп. Међу задругарима је било и веома богатих мајстора обућара а и сиротнијих, због тога је задруга морала продавати коже на крупно и на ситно. Пошто је продаја на ситно тражила више рада за књиговодство, за мерење и сечење, то је усвојено било да се за продају на крупно плаћа 5% а за продају на ситно 6—8%. Многи су чланови устали против ове разлике у плаћању, и кад скупштина није хтела ову разлику укинути, онда је већина чланова иступила из задруге. Сад у њој има само 50 чланова. У 1873 г. капитал је ове задруге био на 34.000 динара, у години 1877 продано је кожа на 100.000 динара.

У Немачкој постоје и задруге за продају прерађене робе. Да наведемо примера ради једну столарску задругу. У Кенигсбергу установљено је стовариште за намештај. Учесник је у овоме цео столарски еснаф. Столари су најмили били омањи стан и позвали су свакога мајстора да смешта своју готову робу тамо плаћајући за то извесну суму новаца. У почетку педесетих година некакав добротвор поклати задрузи кућу с оку-

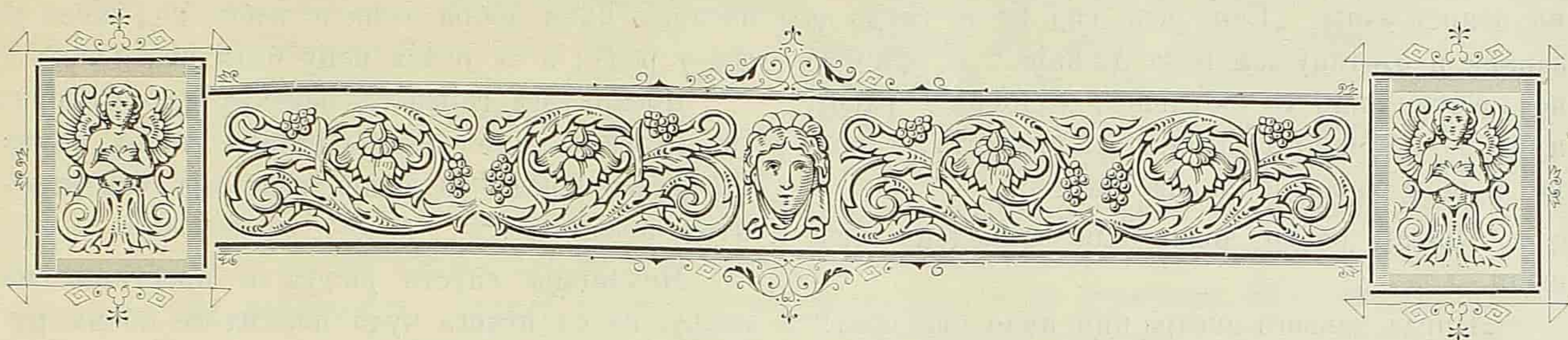
Ћницом. У првим годинама свога живота ово удружење није судски потврдило своју фирму. Столари, који су своју робу сместили у задружном стоваришту, дежурали су на изменце и продавали робу, не добијајући за то никакву накнаду. Али неспрема задругара за управљање друштвеним пословима нагнала је чланове удружења у 1880 г. да на управу позову личност спремна за трговачке послове. Друштво је постало задружно стовариште. Од 1812 г. послови друштвени јако су коракнули у напред. Године 1873 и 1874 био је годишњи промет око 160.000 динара. Али је општи застој рђаво утицао и на промет стоваришне робе: године 1877 друштво је продало стоваришне робе на 85 000 динара. Ма да еснафи сада не постоје, ипак стовариште припада свима столарима вароши. Сваки столар, улажући један пут за свагда 72 динара, добија право да може за живота свога своју робу излагати у друштвеном стоваришту ради продаје. Али ма да је стовариште приступачно свима столарима, ипак се њиме користе само 80 столара, а то је тек 40% од целокупног броја столара вароши Кенигсберга. У последње време усвојена је једна новина, која може да уништи удружење. Пошто пословима управља личност узета са стране, то је удру-

жење решило да се над њим води строги надзор. Тога ради изабрата је управа од 6 лица и одбор од 13. Учетшће оволиког броја чланова у решавању и најситнијих питања само кочи правилан ток послова. Управник, пратећи понижавање цене столарске робе због застоја у пословима у опште, предлаже да се понизи цена; чланови пак на ово не пристају. А трговци понижавајући цену столарској роби, одмамљују муштерије стоваришној роби.

Има још много таквих задружних стоваришта. И оволико је довољно да би се уверили о њиховој могућности. Ове примере смо навели да би наше читатеље уверили, да ми не предлажемо нешто ново и нешто неизвршљиво, кад им предлажемо, да стварају прерађивачке задруге и задружна стоваришта за сировину и прерађену робу. Сматрамо да су ове три установе, у вези са занатлиском банком, у стању да поправе положај наших заната, да помогну занатима да се развију у привреднији начин производње, у мануфактуру и машинску производњу, придржавајући се привредног начела : *да радна снага и привредна средства треба да остану у рукама оних који раде*. Користите се занатлије овим корисним привредним установама, јер у њима ваш спас.

РАША.





П Р В И Л О Н А Ц

Што је год механа у којима нерадници плавдују, ни једна нема приличнијега имена од оне мале, сеоске крчме на измаку оне велике планине, што граничи Србију од југа. Назвали су је „седми дан“ — а на горњем прагу с поља стоји кредом написано: „сваки је дан седми дан“. Њен је газда досетљив човек он је тако протумачио ону божју заповед што вели: седмога дана немој радити. — Почни бројити од суботе, онда је петак седми дан; почни бројити од петка, онда је четвртак седми дан, и тако, по том његовом рачуну и тумачењу заиста излази да је сваки дан седми дан кад не треба радити; за то и читава недеља дана зове се седмица. Сви они, којима је сваки посао и рад мрзак, смешећи се спомињу те речи и из дана у дан седе у тој механици, пију и троше, а газда их хитро послужује и прича им свакојаке досетке, које су такве, да се, осим те механе, не могу на другом месту казивати. Он има и сановник са рождаником, па на свако питање уме одмах одговорити, и како он коме каже онако му се и догоди; има и општинске уредбе и неке законике, по којима свакоме даје савете и сачињава молбе, тужбе и свакојаке писмене потребе. Он зна да прорачуна интерес и отплату управи фондова, а прима и новце да их тачно отпрати управи. Осим тога вешт је у давању лекова за сваку болест; има различитога корења. За све услуге, што их сво-

јим гостима и околним селима чини, његова је наплата малена. Он се задовољи једним прасетом или кожом од јагњета, или торбом жита, пасуља и сувих шљива. Треба умети па имати; он и уме и има; ни од кога не отима. Ма да му пропадне по гдекоја заслуга и вересија, он јоште никога није тужно. Прилично је стекао и новаца и имања; али ипак по кад кад рекне: да нисам овако меканог срца ја бих три пута још оволико имао. И ако му срески писар Јова, са својом званичном ревношћу, многе сметње прави, срећа му ипак напредује. Давао му је једанпут, као неки мали поклон, осамдесет динара да му буде у нечему на руци, а он га изгрдио ни пас с маслом не би појео.

Та мала крчма не лежи ни на каквом главном друму, нити се даљни путници ту свраћају, али ипак она нигда није празна. И сада, од ранога јутра, неколико сеоских беспосличара седе око главања и заговарају; сви су неопрани и дроњави; један беше већ прилично пијан, а они други труде се да га стигну. Пре четири дана на том истом месту, потукли су се неки, један од њих седи са повезаном главом, али се смеје и шали; механџија их је поравнао да се не туже, па сада, за срећног тога помирења плаћа се част, пије се и весели.

У то момче, што је напољу секло дрва, упаде у механу и рече: „газда, ето низ брдо писара Јове.“ — Механџија окрете се од гостију, шчена једну пачавру, истрча пред врата и обриса на горњем прагу онај натпис: сваки је дан седми дан. За тим се устумара по механи и поче успре-

мати неке трпанце; викну и оном момчету шта све треба на брзу руку да посвршава и да уклони испред очију. „Ето, рече, сад ће он свуда да завири и стотину замерака да нађе.“ И они беспосличари мало се збунеше; склонеше ракију и комађе од једнога разбијенога стаклета; сакрише и неке масне и прљаве карте.

„Оштар је то човек али праведан“ рече један.

„Нигда таквога писара није имао овај срез!“ подвикну други.

„Нека га бог поживи!“ додаде онај пијани опасујући један крај појаса што му беше пао на земљу у пепео.

„Неће тај ни за какве новце неправо — рече четврти — само што ја знам где је у овој нашој општини могао оклапити, изнело би му равно двеста дуката.“

„Прича наш кмет — настави други — да се господин Јова два пута жестоко дршио са капетаном, и он је чуо кад је господин Јова рекао, не могу ја друкче него по закону.“

„Прођи се! — рече неко — кад се у оном селу за брдом појави некаква редња, срдобоља, шта ли је било, сва се чељад разбеже по воћњацима; син остави оца, ћерка остави болесну мајку; само им донесу те из далека уску воде у чанак па утеку, а он допаде у по ноћи, па у једну кућу, па у другу кућу, викну на чељад, и казују да је својим рукама подизао болеснике, премештао их, преоблачио у чисте кошуље и залагао их понудама. Сутра је дошао доктор, он је послао пандура по њега; и као што казују бог па писар Јова учинише те она три села не осташе пушта.“

„Јеси чуо, море! — проговори онај са разбијеном главом — од кад је он у овом срезу све је пошло у напред. Нигде не стоји, добрима је добар а злима је зао; ко год има прорезана уста хвали га. Сви знате да не беше њега оне би обе масе у нашој општини разграбили, и она јадна деца остала би пука сирочад код свога имања.“

Усред тога разговора уђе на врата један млад личан човек. У десној руци имађаше дренов штап, и на таквом истом штапу носаше преко рамена повелики завежљај у шареној бошчи. Како уђе назва бога и седе на малу столицу подалеко од огњишта, и спусти онај завежљај покрај себе. Механџија понизно поздрави га, и они остали сви се подигоше и прихватили се за капу. Онај пијав како је скинуо капу не хте је више ни мећати на главу, него је превијаше у рукама. Механџија дохвати јастук и простирку из угла механе па рече: „Изволте, господине, онамо у хлад под ора, овде је запара, а и момче почело

сад чистити и успремати. Молим вас изволте тамо је лепше. Пандур нека одведе коње под нови наслон; имам добра сена и зоби; код мене је све у реду; а за ручак нећу бити постидан.

Писар Јова горко се осмехну па одговори: „Ја ћу само мало да се одморим па ћу одмах ићи даље. Нисам ја више писар; ја сам отпуштен из службе.“

Механџија спусти јастук и простирку на земљу, па од некога чуда пљесну се обема рукама: „може ли то бити?“

„Може бити и било је — одговори Јова — нити знам за што ни крошто. Само знам да ми је савест мирна и да сам своју дужност добро и поштено вршио. Остао сам без нигде ничега као што ме видиш. Све су ми ствари задржали за неке мале дугове; а не требају ми, идем овако пешке ни ја не знам куда ћу, у свет, у Београд.“

„Баш истерали те?“ викну један од оних беспосличара.

„Изјурили га као кучку“ рече кроз зубе онај пијани намештајући капу на главу.

„Лепо су теби с почетка говорили паметни људи — настави трећи — овако ћеш се, господине, владати према капетану а овако и овако према народу, а ти све по својој глави, па ти није могло друкче ни бити. Неће ни власт ни народ да трпе таквога човека. Плео си се и у оно што си се могао чинити и да не видиш.“

„Не можеш ти учинити да сав свет буде онако као што ти хоћеш. Играло је овуда бољих атова па није било прашине,“ рече један палећи цигару.

„Жао ми те идеш пешке — продужи други смешећи се — а чим изађеш из нашега среза сесећеш на пнтов. Сад да те опијемо око појаса нашли би неколико стотина дуката. Ни једна продаја није била без тебе, ни једна маса није се могла уредити докле ти не начиниш неке твоје рачуне. Ко год с медом ради мора прсте лизнути.“

„Вада, господине Јово, био си свакоме догрдио — поче онај са повезаном главом — стрепили су људи кад те виде. Како дођеш почнеш викати: шта ћете у механи? данас је радни дан; прођите се тога беспосличења и те проклете ракије; а нећеш да знаш да треба и нама одмор, и ми, као људи треба да се састанемо и разговоримо а богме по кад кад и напијемо. Прође плуг дође мотика, прође мотика дође коса, хоће послови да нас удаве, а ти, Јоцо, казујеш нам све некакве савете из облака како ће се овај народ усрећити, а ето ниси умео ни сам собом управити како ваља; остао си као нико.“

„Па шта ћеш сада јадниче?“ упита га један.

Писар Јова, као из некога сањања подиже главу и одговори збуњено: „не знам ни ја шта ћу.“

Онај пијани насмеја се па му довикну: „иди где је најдубља Морава па скочи у воду.“

Писар Јова пребледи и стресе се; те исте речи, тако исто смејући се казали су му двојица од његових другова кад је полазио од среске куће. Он је свагда био општар, речит и слободнога срца, а сад се сам себи чудно како је клоњуо пред тим понижењем; чинило му се да га мало дете нападне било би јаче од њега. Нека тама обузе му очи, прихвати се рукама за столицу да не падне, давило га нешто у гуши, није могао суву пљувачку прогутати, једва је подлагано изговорно: „механција, дај ми мало воде.“ Механција дохвати једну тестију, празна; мућну другом и она празна.

„Сад си прешао преко потока па што ниси пио?“ рече онај са повезаном главом.

Писар Јова прибра се мало, устаде, окрете леђа оним подсмевачима, узне штап и свој завежљај па рече механцији: „дај ми пола леба.“ Механција приђе долапу, преломи и даде му пола проје: „немамо другога леба; ове недеље нисмо пекли, а то нека ти се нађе за пута, не тражим да ми платиш.“ — Јова узне пола проје, спусти један бакарни новац на столицу и без збогом изађе на врата и хитро пође путем на северну страну. Сви за њим истрчаше пред механу. Онај пијани вићну: „Јоцо, колико ти одовуд стопа, толико ти отуда година!“ — Тој досетци сви се гласно насмејаше. Јова застаде, окрете се, хтеде нешто рећи; али он није нигда на своја уста псовке изговарао, а другим речима није се могло ништа одговорити. Тешко уздану, обори главу и продужи свој пут. Да је био неваљао, себичан и грабљив, не би му жао било, он би се смејао и на грдње одговарао би грдњама; а овако, по његовом добром срцу разлила се горчина, наједанпут омрзнуо је на цео људски род. Кад је изишао из свога среза, требало је да му буде лакше, нико од оних што га сретну, није га познавао; дошао је у срез у коме није ни једну сироту утешио, ни једнога праведника од напасти заштитио, ни једној ситној сирочади имаће спасао, могао се надати да га неће нападати и вређати; али и туда су људи; данас му изгледају сви људи једнаки па их подједнако и мрзи.

Путем сретао је чељад где носе радницима ужину и пуне судове воде, окретао је главу од њих и пролазио је ћутећи; ако му се где која јавила и поздравила га, он се учинио нечуо. Жедан је био али није хтео воде искати. Ах, помисли у себи, нигде више никоме нећу рећи помози бог или добро јутро; умрећу од глади а нећу ни једне

мрве леба заискати, скапаћу од жеђи а нећу једне капље воде примити из човечије руке.

Кад је сунце зашло сврати се са сеоског пута на утрину под једно гранато дрво, спусти свој завежљај и седе покрај њега. Лепо мајско вече, са својим месецом на западу, донело је земљи тишину и одмор. Гледао је према себи по брешчићима раштркане куће, видео је по гдекоји луч да просветлаца, то жене ламирују стоку, чуо је из даљине и по неки глас, па се све ућута и изгуби у ноћној тишини.

Јова је одломио неколико комадића од проје, и сваки залогаш, докле га је донео до уста беше покран сузама. То су му прве сузе правога очајања. Нигда он до сада није помишљао да овај лепи свет има такво ружно наличје. Млад, без искуства, ничим није се могао утешити. У раним годинама остао је без оца и мајке, они су умрли у туђој кући; своју су кућу продали да њега изведу на пут. У мислима прошао је он сву своју прошлост, све дане и послове своје званичне службе, и нигде ништа није нашао што би му савест пребацити могла. Где је год могао чинио је добро, помагао је свакоме по својој могућности; а данас сваки му смејући се каже: несретниче, иди и скочи у воду. — Те речи ни једнога тренутка није могао заборавити, оне су се удубиле у његово срце, овладале су целом његовом душом; у њима је гледао најбржи свршетак свога очајања и једини лек својој увређеној души.

У тим најпрљим мислима спустио је своју главу на онај мекани завежљај, покрио се капутом; заспао и гладан и жедан. Није био уморан, али је осећао да му је душа уморна и болна, да је сита и пресита овога света. Сањао је најбоштрије изворе из којих ладна вода кључа, сањао је лепе, оседлане коње да се водају и на њега чекају; напослетку видео је у сну брзу Мораву и онога пијаницу са разбијеном главом да му показује Мораву и виче: овде је најдубља вода.

Кад се пробудио већ беше свануло, летње су ноћи кратке. Он скочи, узне свој завежљај и крете даље. Осећао се мало поткрепљен али нимало утешен. Прошао је поред неких малих шумаца и попео се на један брежуљак. Одатле отворила му се очима прекрасна долина, око које су мали гумићи поређани. Све је уређено и посејано; многи радници, са изласком сунца, окопавали су кукурузе, овце из својих станова хитале су на пашу, краве одлучене од теладри рикале су на све стране; чуло се различито довикивање и по гдекоја песма; и свима својим гласом јављале се. На све стране видели су се воћњаци, виноградци, њиве и куће. Свет је леп ко га лепим и задовољним очима гледа.

Писар Јова полако сиђе у ту долину с камена на камен прекорачи бистри поток, па коме се мало зауставио те се умно и слатко се воде напио. Недалеко одатле, близу обале тога потока беше једна подугачка кућа препом покривена, и око ње неколико мањих зграда; кад га узани, сеоски пут девео пред ту кућу, види под широким наслоном једнога младог човека са засуканим рукама, окреће неку справу ногом а рукама прави од земље некакав суд: даље одатле, на тридесет четрдесет корака, пред другом мањом зградом види двоја волујска неупрегнута кола, једна су вршком била натоверена лонаца и различитих других земљаних судова, а крај оних других види две женске, слажу судове на кола. Кад је био према ономе човеку што ради, он се заустави не хтеде рећи ни добро јутро. Та нико њему не жели добро јутро, па што би и он другоме желио; ћутећи седе према њему на једну гредицу; спусти свој пртљак и капу на земљу, па извади кутију с дуваном да од последњег труња начини цигару. Онај мајстор погледа га непрекидајући свој посао; после два три минута погледа га опет; па онда заустави ногом точак, обрису каљаве руке о кецељу и смешећи се узвикну: „Јово, брате, откуда ти тако?“

Јова зачуди се и није знао шта ће му рећи, а онај грнчар корачи му ближе: „познао сам те — рече — по томе малом ожиљку више десне обрве. Не можеш да се опоменеш; ми смо заједно свршили четири разреда гимназије; четири године седели смо један до другог. Ја сам Андрија, твој најбољи друг, знаш како смо лепо живили. Јово, брате, ходи да се загрлимо!“

Јова скочи, баца кутију с дуваном, рашири руке и полети му око врата. Једва је могао изговорити: Андрија, брате, зар си ти? — Од великог узбуђења грунуше му сузе; „Ах, — рече — нигда се нисам надао да ћу овакав тренутак доживити; нигда нисам мислио да ћу овако слатко загрлити слику човечију; јер сам омрзнуо на људе и на цео свет. Школски другови, вечни другови али ти си мени једини анђео у овоме селенском паклу!“

После неколико тренутака Андрија поче опет окретати своју справу и довршивати свој започети лонац, а Јова седе и исприча му своју судбину.

„Па шта мислиш сад?“ упита га Андрија.

„Оно што су ми толико њих казали, и што ћеш ми и ти казати; да скочим у воду да не гледам више овај пакосни свет.“

„Хајде не говори којешта! — рече Андрија непрестано хитро окрећући ногом точак а рукама гледећи свој велики лонац — млад, здрав

човек наћи ће леба на камену. Та две вредне руке, свуда, на сваком месту створиће себи рај. Што очајаваш? зар ниси нигда читао Робинзона и она лепа поучења у књигама Доситија Обрадовића? Што жалиш толико за једном писарском службом? Бог затвори човеку једна врата а отвори стотину. Прихвати се другог посла; широк је свет, на свакоме кораку има послова што чекају на вредна радника.“

„Па куда ћу, па шта ћу?“ рече Јова. „Шта год хоћеш — одговори му Андрија намештајући нов комад земље за други лонац — шта год хоћеш почни и ради, само немој скрстити руке и непрестано уздисати: куда ћу, шта ћу. Јеси ли гледао кадгод ону малу бубицу, пење се, пење се па падне; она не очајава нити помишља да скаче у воду, него се мало одмори па опет почне се пењати; и трећи или четврти пут доспе куд је наумила. Јеси ли гледао малог паука? ветар му покида оне танке кончиће, а он избере друго место и одмах ради. Ни ти не треба ни два дана, ни два сата да дангубиш, него одмах да притиснеш на какав посао. Треба запети па запевати; ко хрче не срче; боље радити до ноћи него чекати туђе помоћи. Ево, овога минута ступи у ову моју радњу, па за кратко време бићеш свој газда. Видиш ону прљушу? ретко је где наћи такве земље за судове. То је мајдан одакле ја вадим суво злато. Мој отац правио је само препуље па је мене одранио и школовао. Кад сам свршио четврти разред гимназије даде ме на занат столару где сам две године провео. Кад ми умре отац вратим се овде на своје огњиште са једним, старим; добрим лончаром; од њега научим овај занат. Он после оде на свој завичај, ваљда је до сада умр'о, бог да му душу прости; а ја узмем момке и продужим радњу све боље и боље. Од сваке врсте судове градим. Ено гледај онамо што моја жена и свастика товаре на кола, праве пештанске мазушке. Оне немају нужде да оно собом радс, имам момака и најамника, али оне не могу нигда да стоје беспослене; у осталом женске руке лепше сложе; натоваре пуна кола а ни једнога лончића не разбију. Ономе, ко ради и онда кад му није нужда, слаткак је живот. Она обоја кола ићи ће прексутра на вашар и све ће се продати; свакога месеца тако шаљем, а и овде се доста продаје. У заната су златне руке; са занатом даље се може отићи него са пуном кесом дуката. Оне две зграде и она прљуша, то ми је очевина; а онај виноград на брегу, ону дугачку њиву са оним ливадама где она говеда пасу, и ову кућу, то сам све ја за ових неколико година стекао; а нигда нисам без које стотине дуката готових новаца.

Онај велики воћњак са шљивама и сва она засејана земља што се спушта у долину и сва она шума на лево, то је моје жене и њене сестре; остало им је од оца то имање, ја им се не мешам, оне га управљају; нису се још ни поделиле; за саме суве шљиве приме кад кад у јесен по сто дуката; имају у варошкој штедионици више од хиљаде дуката. Оне су обе добре и вредне. Зими два три месеца ја градим столице а оне их плету рогозом и сламом; осим столица израдим многе друге дрвенарије и све се то на пролеће, на првом вашару, за готове новце прода. Видео си како је онај поток мален, али ја сам га горе под брегом заградно и начинио језеро, а испод њега воденицу на уставу. Кад се у томе језерцу накупи доста воде, довољно је да ова два села самељу жита што им треба. Осим тога ту сам запатио и свакојаке рибе, једем је кад год хоћу а и продајем. Доле у потоку имам малу цигљану; што год видиш у овој околини препа на кућама то је са моје цигљане. Имам говеда, оваца, кошница, свиња и свега. Ретко штогод у вароши ја купим а много којешта продам. Видиш, Јово, ја сам не само богат него и срећан и задовољан, а то за то што имам јако поуздање у ове моје две каљаве руке. Гледај како овај точак лети! откад ти ту седиш ја сам ево начинио пет лонаца, то је равно два динара; а могу за један дан, кад је спремљена земља и кад имам вреднога момка, да их стотину начиним; а преко седам стотина различних судова наслажем у пећ, па се за 24 сата сва ова земља претвори у само злато. Сви јадикују и вичу: процудоше наши занати, сви вичу: шта ћемо и како ћемо? а сви непрестано дају своје лепе новце за странску печену земљу. Три врсте закона довољне би биле да подигну до најлепшега цветања половину наших заната. Да се каже: нико не сме продавати обућу или хаљине што није у својој радионици израдио, и тако за многе друге радње, па би све пошло унапред и силни милиони не би отишли у туђе земље. Ево још један велики лонац готов! гледај како је леп и округлао! у њега ће на зиму вредна сеоска домаћица скресати три главице кисела купуса и подоста сланине, а каква стара баба с преслицом сешће поред њега, па ће га окретати и чувати да не загоре; два пута ће да пљуне у прсте и предиво а трећи пут заборави се па пљуне у лонац. — Ево, сад ћеш видети од ове лопте блата начинићу за час прекрасну ћасу. Јово, остани у овој мојој радњи; овде могу још три грнчара радити и живити; би ћеш од велике користи и мени и себи; не могу свуда собом да доспем, а немам поузданих момака. Ти си скрстио руке па очајаваш а мени се чини да свуда, по овој нашој

лепој Шумадији, леже разбацани динари, само треба заћи па их купити као јагоде. Прометни се ти од писара у грнчара. Ово је прекрасан занат; печем земљу па продајем, а људи купују па лупају. — Јово, бога ти, донеси ми ону видрицу с водом.“

Јова скочи, донесе му видрицу и сипао је воду где му је Андрија рекао. Тек што је то свршио рече му: „иди молим те донеси ону карлицу са блатом, не могу посао да прекидам.“ — Јова хитро и радосно послуша га; требало је још воде, он узе ону видрицу и оде на поток те донесе. Андрија је непрестано радио иза своје обртаљке. „Јово, носи ове лонце одавде и све их полагајо ређај по оним даскама, нека се суше на сунцу.“ Кад је то извршио рече му Андрија: „сад иди па од оне велике гомиле спремљене земље одвајај по оволике грудце, треба ће ми још до ручка“

Јова скиде капут, оде и поче ону угажену мекану земљу откидати и у гутољке, колико је доста за један лонац, гњездити. После неколико минута Андрија викну: „Јано!“ а девојка млада и лепа весело дотрча од кола — иди засучи рукаве оном новом калфи, све му спадају у оно блато; па после наћи један комад платна нека припаше да не каља хаљине.“ — Јана притрча и поче му засукивати рукаве: „овако, овако! — дај, и ту другу руку; овако, овако! па други пут пре него што почнеш радити треба да засучеш те рукаве.“ За тим, при повратку колима викну: „о зете, нема ти овде радника ни помоћи; бога ми он још нигда до сада није засукао рукава; беле му се руке до рамена као снег.“

Јова је гледао за том девојком како хитро иде и весело говори, према њеној вредноћи и поуздању у себе, његово очајање беше му стидно; загледао је своје руке до рамена, и чинило му се да кожа, где је она прстима додирнула, хоће да изгори; прошао је у мислима своју прошлост и није се могао опоменути да је игда у животу, у каквом послу засукао рукаве; осмехнуо се томе и продужио је даље ону земљу одвајати; радио се што је помагао своме другу; видео је да има послова што уморе руке али поткрепе душу. Он је радио све живље; после неког времена прође поред њега једно деченце, метнуло прст у уста и јаше на штапу; оно стаде пред Андрију: „тата, постављен је ручак!“ — Андрија одмах уставив своју обртушку, обриса руке од блата, подиже дете у висину, пољуби га и узвикну: „погледај, Јово, ово је моја највећа радост и срећа! нема оне царске круне на свету за коју бих дао овај мој мали лончић. — Хајде остави посао, опери руке па да ручамо.“

Нигда он у свом животу није тако слатко ручао. Јуче је са очајничким сузама јео ону проју и била му је горка, данас, са радничким знојем на челу, беше му залобај сладак.

Тако је он свакога дана, од јутра до мрака, помагао своме другу, а Андрија му је непрестано налазио посла. После десетак дана рече Јова: „свакога госта три је дана доста. Треба већ да идем.“ — „Ниси ти мени био гост, одговори му Андрија, него добар радник и помоћник.“ За тим узе креду, прорачуна нешто, извади и пружи му пуну шаку динара: „Узми то, узми, шта се устезаш: никоме ја, осим каквом богаљу, не поклањам ни једне паре; али нећу ни туђега поклона или милостиње. То си зарадио, толико бих дао и другоме. Али кажем ти братски и пријатељски: остани овде у мојој радњи, па ћеш видети како ће ти све боље ићи носом и зарада. За две три године осигураћеш своју будућност. Са овом радњом може се поштено стећи па весело и задовољно живети.“

Јова прими пружене новце, замисли се мало о томе занату; сто лонаца за један дан, нека је по грош то је сто гроша, а свој независан газда; то му беше милције него да је капетан у срезу.

У томе оставише се једне таљиге пуне различитих ствари. „Јово, рече Андрија, одведи ове таљиге тамо и стовари све ово у твоју собу; то су твоје ствари. Ја сам без твога знања послао и сав твој дуг исплатио а твоје ствари овамо донео.“

„Андрија, брате, што си то чинио! ја ти немам откуда то исплатити.“

„Ти ћеш одрадити“ одговори Андрија. Јова поћута мало па одважно и весело рече: „и хоћу одрадити.“

Од тога дана није он нигда више помишљао на одлазак. У свима пословима помагао је Андрији и био му је поуздана рука у свачему; а највише трудио се да научи грнчарски занат. Живео је весело и задовољно, само га по кад кад Јана збуњивала кад му дође и почне викати: притисни ту земљу! овако, овако! мичеш тим рукама као да су ти од воска.“ На све такве њене враголасте речи, он је умео досеткама одговарати, али је био уверен да га она надмаша са својом вредноћом и поуздањем у своје две руке. После неког времена, кад је мислио да се већ ослонио на своју снагу, на свој занат, ухвати је он за обадве руке; она се поносито успрси и оштро га погледа „Јано, без икаква околишења кажем ти да те волим и да не могу без тебе живети. Хоћеш поћи за мене?“

„Нећу — одговори она — имаш две велике мане.“

„Какве су то мане, моја лепа Јано?“

„Прво пушиш; а то је као да сваки дан бацаш два гроша. То за једну годину износи 720 гроша, за десет година 7200 гроша, а за тридесет и четрдесет година износи капитал од 30.000 гроша што си у ватру бацио. Друго, мој лепо писару, немаш златне руке, не знаш јоште заната. Кад оставиш дуван и начиниш први добар лонац, онда ћу ти казати шта мислим.“ Тако му изговори она, па се отрже из његових руку и смејући се оде за послом.

У том новом очајању Јова није помишљао да скочи у воду. Видео је да на овом свету има среће, радости, љубави и задовољства; само то све треба собом заслужити. То су рајске јабукe које нигда не падну у крило ономе ко их својим трудом не заради. Он је одмах узео своју кутију с дуваном, начинио је и попушио последњу цигару, па је онда бацио кутију, а прионуо је око грнчарског посла. Сваки дан од јутра до мрака спремно је блато и окретао је онај точак. Истина знао је начинити плитку чинију, просту кадоницу и по гдекоју омању ћасу, али лонац никако још није умео. Тек да га доврши а он се искриви или му ушице отпадно. Он се код Јане доста ослободио, али ипак најтеже му посао успева, кад она стане и гледа како ради. Једанпут хтео је начинити мали тањирчић па је начинио срце и пружио га Јани. „Нећу — одмах му она одговори — да није то од земље, узела би и метнула га у недра. Ти имаш лепше и боље срце за поклањање.“

Тако су пролазиле недеље и месеци; Јова је све више напредовао у своме омпљеном занату, а поред тога помагао је у свему Андрији, који му је његове послове правично оцењивао и по заслуги тачно исплаћивао. Јова осећао се да стално стоји на својим ногама, уверио се да га његове две руке могу свуда ранити; неко јуначко поуздање испунило је његово срце; са племени-тим поносом почео је да гледа на овај свет; није више био погружен и невесео. С киме се год познао сваки га је хвалио и поштовао; он је то својим радом и својим владањем потпуно заслужио. Свак је са њим задовољан и срећан; али — али, он није знао да усред тога задовољства и среће може се уздигати. Он није умео још начинити лонац, а од савршенства тога лонца зависи савршенство његове среће. Јана није хтела ни да чује о просидби и свадби докле год он нема златне руке, докле не научи занат. Он је по читаву стотину лонаца на дан почињао и кварно само да би достигао своју жељу. Често се

љутно на самога себе, али му то није ништа помагало; ваља научити па знати и умети

Једнога дана Јова весело викну: „Јано, ходи амо!“ кад је дошла рече јој: „ево гледај овај лепо лонац; ја сам га начинио.“ — Она узме лонац, окрете га у рукама, погледа га изнутра и с поља са сваке стране, па рече: „не ваља ништа! лонац треба да је свуда једнак, а овде ево је дебљи, овде много тањи; ево овде једног камичка, ниси добро земљу спремно; ова му је страна испупчастија од оне друге; па онда — мале су му ушице; како ће чељад везати повраз кад носе радницима ручак или ужину. Мој лепо писару, такав лонац не би ни слепа жена купила.“ Па онда тресну лонац о земљу и утече смејући се.

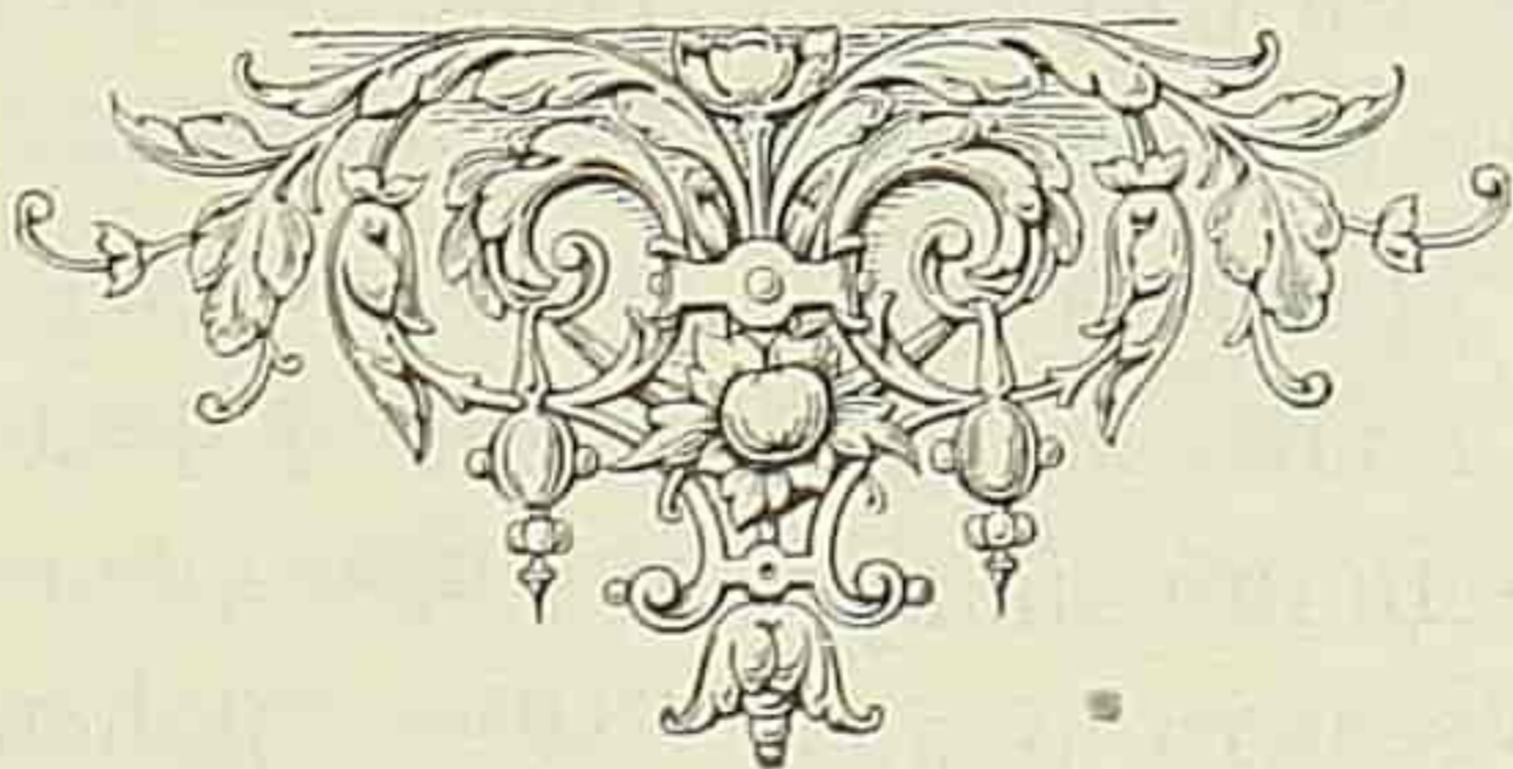
Јова је дуго гледао за њом; није се љутно јер се својим очима уверио да онај лонац заиста има све оне мане; она није хтела ни једну ману да прећути, она хоће за мајстора да се уда. Јова је мануо главом два три пут, помислио је у себи, што јој је већ недавно казао: ништа се није од вредна човека отело, па неће ни тај лонац — ни та Јано. Смешећи се узео је други комад земље и почео је нов лонац. Требалому је мање хитње а више пажње. Чешће је стојао поред Андрије и гледао како он ради; трудни се да своје руке потпуно навикне оној лакоћи и вештини; непрестаним пажљивим радом успео је. После непуне четири недеље, стао је он пред Јаном опет са једним лонцем, и уве-

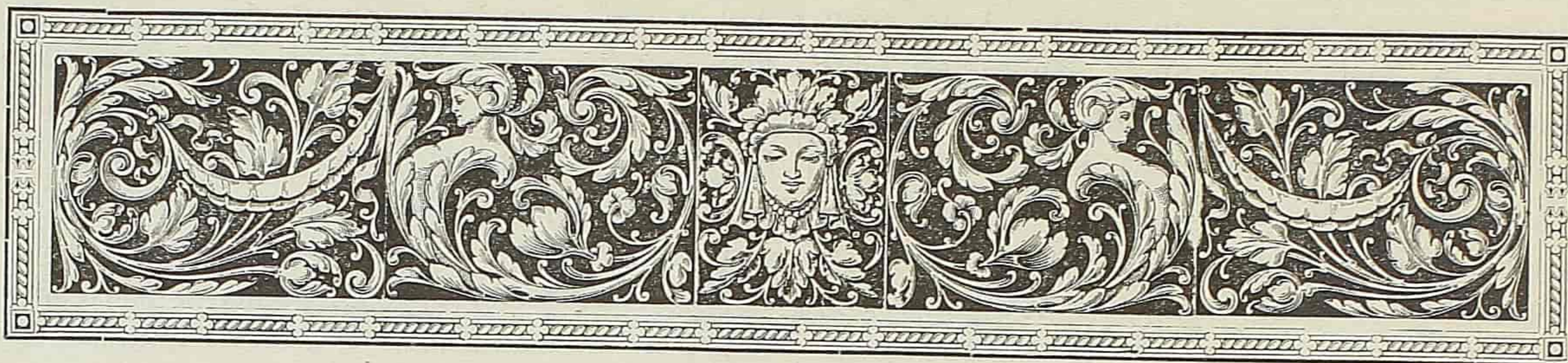
рен о доброј изради и о савршенству своје вештине поносито очекивао је пресуду. Јана узме лонац и дуго га је загледала и обртала; њено срце поче живље куцати а образи јој се заруменише, очи су јој биле пуне суза. Све што му је до сада говорила било је као нека шала, сада јој треба једну реч изрећи коју ће повторити пред олтаром; мислила је којим начином да је искаже; напослетку рече: „овоме лонцу и његовом мајстору не налазим мане!“ Јова рашири руке да је загрли, али она, заједно с лонцем утече.

Тај тренутак помирио је Јову са свима људима; да је могао загрлио би читав овај свет. Љубав разлила се по целој његовој души а милина по свој овој земљи. Она лепа долина, онај рај умножио се са новим, срећним паром људи. Адам и Ева истерани су из раја да раде, Јова и Јана ушли су у рај са радом.

Нису ни три године прошле а Јова не само да има са оне стране потока лепу кућу и радионицу, него је стекао другог лепог имања и готових новаца. И он често подигне у наручју своје детенце и узвикне: „није оно цар што круну носи, него онај ко је срећан и задовољан!“ Његово пријатељство са Андријом и љубав са Јаном није се још нигда ничим помутило. Онај први његов лонац још траје; у њему Јана и зими и лети негује цвеће. Сваки дан Јови се чини да је сунце све сјајније а Јана све лепша, а он све срећнији и задовољнији.

Љ. П. Ненадовић.





КОРИСТИ ОД УДРУЖЕНОГ РАДА



Дружени рад, који је у економској науци познат под именом *кооперација*, играо је у сва времена, а данас највише, важну улогу у друштвеној производњи. А у будућности су недогледне користи од њега; због његове корисности будућност је његова па ма какво било уређење друштвене производње.

Сваки сваког дана види удружени рад, види како људи заједнички раде на извесноме послу, један другом помажу, да би какав посао свршили, да би какав предмет израдили. Али ретко да свагда увиђају сву корист што их удружени рад даје задругарима. А међу тим је неоторива истина, да извешан број људи може више да уради и корисније да ради кад по одређеноме плану заједнички раде под једним кровом, на једноме пољу рада, него ли кад сваки од њих оделито ради истоветне послове. Неке пак радове и не могу да врше оделите личности за се него само у друштву с другима. *Кад, дакле, више радника заједничким радом у једној радњи или у више међу собом скопчаних радња израђују извесне намирнице, онда је такав рад удружен, кооперативан.*¹⁾

Разлика је велика кад на какав шанац удари чета војника на један пут, и кад сваки од њих напада у разна времена. Заједничким нападом у

¹⁾ Пр. Речи „удружен“ и „кооперативан“, и „удружени рад“ и „кооперација“, употребљаваћу у једном истом смислу.

једно исто време могу заузети шанац, док делимичним нападима на успех се не може ни мислити.

Какову стену извешан број радника може покренути, али нека се један по један од њих ређају колико хоће и докле хоће — ни сместа је кренути не могу. Удруживањем радне снаге људске иде се на то, да се створи заједничка снага, која надмаша и снагу појединих голијата, да се њоме изврше послови који се никад подвојеном радном снагом не би могли извршити.

Примера за ово имамо пуно. Сам живот, сама инокоштина натерала је људе разних мена друштвеног развића да се удружују ради заједничког извршења извеснога посла.

Кад се добро загледамо у удружени, кооперативни рад, можемо видети двојаки удружени рад, двојаку *кооперацију*. Кад људи навале на какву стену да је покрену, кад неколико зидара стану у ред и један другоме добацују цигле до на врх скеде, кад неколико зидара на разним местима грађевине врше један исти посао, зидају е да би кућу сазидали — онда је ово *просто удружење рада, просто кооперација*. Кад се људи удружују да произведу један предмет, једну намирницу, и да при том раде истоветне послове, онда је то проста кооперација.

Кад људи удружени раде разне послове да би произвели један предмет, једну намирницу, онда је то *сложено удружење рада, сложена кооперација*. На пример, да би добили каруце, морају на њима да раде и колари, и ковачи, и седлари и још десетак разних других занатлија; сви ови радови раде на изради каруца, код просте је једнолик а код сложене кооперације разнолик рад.

Користи од удруженог рада увидели су људи одавно, за то га виђамо код племена, која се налазе на ниском ступњу развића, онако исто, као што га видимо и код образованих народа.

Примера за то имамо много. Многи путници по земљама где живе ловачка племена причају нам о животу њиховом, и у тим својим путописима износе многе примере ловачког удруженог рада. Да наведемо неколико.

Далеко од нас, у широким аустралијским рекама хватају рибу читава племена заједнички. До 50 становника наоружају се копљима од тврдог дрвета, уђу у воду, направе полукруг, гњурну се у воду с копљима и изађу тек после дугог времена. Ако на том месту нису ништа ухватили, они се одма од тога места крену и по ново се с копљима гњурају. Гњурајући се и бијући рибу прођу по неколико километара. Тачност у заузимању положаја, вештина и поредак у гњурању задовољавају највећу изисканост. — Сви ови људи заједнички раде, лове рибу, кооперирају међу собом.

У једној другој, од нас далекој земљи, у новој Зеландији, ватају рибу ноћу. Мушкарци, женскиње и деца без икаквог сграха бацају се у запенушено море, у коме им је као да су код своје куће на суви. Многи људи, који су запливали далеко од обале и удаљени један од другог, приближују се један другоме. При том не само да се дивља дрека њихова разлеже поморској пучини, него својим искакивањем из воде скоро до пола и млатарањем рукама по површини воде праве прави пушчани пуцањ. Крилате рибе почну искакивати из воде у свима правцима, често прелетајући и круг који су направили ловци. Кад је круг већ доста узан, људи се гњурају са својом пређом и износе је пуну рибе. Рибу сипају у кошеве, које жене држе ван круга и с пуним кошевима пливају ка обали, испразне их, па се по ново враћају.

Читава племена опремају се у лов на дивље амерканске бикове, и то два пут годишње, Јуна и Октобра: на зборноме месту скупљају се становници из неколико села и поделе се у неколико гомила. Свака гомила спремила је по 500 кола, која вуку коњи или волови. Кад гомиле дођу на одређено место, отпочињу се припреме за лов. Старешина говори беседу, у којој, између осталог, напомиње да пазе да један другог неустреле. На стадо нападају сви заједно, и сваки обележи свој лов пре него што појури другу животињу. Ове знаке сваки признаје, али ако се посумња, онда се сумњива животиња дели подједнако међу онима, који полажу право на њу.

Ове примере из удруженог рада ловачких племена навео сам, да бих доказао, да и код њих

не може бити без удруженог рада; сваки за се не би могао да нахвата за кратко време онолику рибу колико нахвата у друштву с другима; сам не би смео ни изаћи пред дивљег бика а камо ли да их тамане. Удружени рад даје и ловачким племенима могућности да могу свршити послове, које без њега не би могли свршити; заједничким нападом на бикове савлађују тешкоће и привређују толико, колико сами за себе не би могли успети па ма колико радили. Удружују се за заједнички рад не само мушкарци него и женскиње и деца, сваки од њих ради посао за који су према својој снази способни.

Кад су користи од удруженог рада увидели и ловачки народи, који се налазе на најнижем ступњу развића, кад су и они увидели да без њега не могу ни своје намирнице набавити, онда није никакво чудо, што кооперацију, удружени рад, виђамо и код сточарских и земљорадничких племена, која су образованија од ловачких. Пример удруженог рада код сточарских племена не треба тражити код других народа, тога ради треба се обратити само нашем бачијању.

Нека ми читатели дозволе да наведем примерну кооперацију у мужи стоке, преради млека и поделе његових производа.

Госп. М. Ђ. Милићевић, у „Кнежевини Србија“ овако описује бачијање.

„Већ од половине месеца Маја, кад се хоће да почне *струга* или *бачија*, одлуче се од музара оваца празови и све јаловиње, па се то чува одвојено. И тек се о Св. Томи (6. Октобра) пуштају празови у овце, и то бива с општим весељем.

„Музаре пак, одвојене од празова и од јаловиња, мешају по њих 10, 15, 20, 30, па и 35 домаћина, у једно, па та сва тако помешана стока иде заједно на пашу, има једне чобане, и на једном се месту музе по реду који је за тај посао усвојен од памтивека. Домаћини се ти знају од више година, и без важног каквог узрока, ни један не иступа из те бачиске заједнице.

„Број тако помешане стоке може изнети 500, 800, 1000, а и 1200 брава музара.

„Место за мужу, која се зове *струга* или *бачија*, мора бити крај воде, и удесно за тај посао. Ту се начини какав вењак за склониште судава; ту гори ватра, и увек има по ко год.

„Помешаној тако стоци одреде се, заједничким договором чобани, којих број зависи од броја стоке, али их обично бива по тројица, од којих се први зове: *ћехаја*, други: *џотћехаја*, а трећи: *погонач*. Стока сва, тако измешана, зове се *сагмал* (турска реч, која значи! музаре), или просто: *стадо*. *Ћехаја* је старешина чобанима; он води рачун о примљеној и помешаној стоци, коју мора

раздати свима *бачарима* по рабошу, кад се бачија сврши, а друга двојица изгоне стадо на пашу, и нагоне на мужу из *струге* или *буцака*.

„Овим чобанима плаћа се различито, а најчешће стоком. У овом последњем случају, *ћехаја* добија обично 7 оваца за лето, потћехаја $1\frac{1}{2}$ а погоњач 3%, овце.

„У дан одређени за мешање стоке, сваки бачар догна своју стоку, и преда је *ћехаји*. Овај прими, и зареже у рабош: колико је примио, да може толико вратити, пошто се бачија сврши. Кога домаћина буде највише стоке тај се прозове *стадник*. Њему сви други указују неко одличје; његова се реч највише слуша, и он први долази да музе стадо на бачији; он може и да каштигује чобане, и никад нико није не признавао стадникове власти.

„Пошто стока, тако помешана, преноћи прву ноћ, помузе се у јутру сва скупа, и од тога млека граде се *белмужи* (нека врста цицваре) а и подсири се, те се од те груди нешто шаље свештенику, који ће светити водицу на бачији (неки ово и не чине), а нешто се пошље и другим одличним људима у околини, као *првина од бачијања*,

„Та стока оде сада на пашу, а кад се приближи вече, онда се сва пригна к бачији, где је већ сваки бачар приспео са својом чељади, донео судове, и наместио столицу на вратима стана, да му дашње мусте. Стока се сва затвори у *стругу*, па се лагано изгони, а сваки своје бравче, познавајући га по ровашу, и иначе, прихвата и музе у свој суд.

„Кад тако свака своје помузе, онда *стадник*, као неки старешина, узме *мерне судове*, те свакоме на по се измери млеко, и то се све зареже у рабош. Према количини саде помузеног и измереног млека, одреди се ту колико ова припада свакоме бачару за цело лето. Исто се тако су утврди којим ће редом долазити бачари да музу, имајући на уму и то, да је млеко у пролеће жиђе, а пред јесен гушће. Тако неком долази да више пута помузе све млеко од целог стада, а неком само четвртина од целе муже, према умешаној стоци, и према количини млека, сад помуженог.

„Пошто се млеко тако премери, и утврди ред бачијању, онда се сва стока измеша по ново, па настане заједничка вечера и весеље и игра до неко доба ноћи. . . .

„Доцније кад коме дође ред да бачија, он крене сву своју чељад на бачију, где имају опште судове, а и он своје донесе. Ако му по размеру припада толико млека да само једном преко лета дође на бачију; он од једном сврши сву бригу око муже и сирења за цело лето.

„Млеко се бучка обично ноћу по хладовини. Тај посао раде момци и девојке. Ту је свакад весеље и певање по сву ноћ. . . .

Октобра се свршава бачијање и сваки бачар прими своју стоку по рабошу.“

За пашу и мужу стоке, добијања сира и масла удружују се по двадесет и тридесет газда. Тим они знатно уштеђују радну снагу, чине уштеду у времену, у судовима за мужу, и даје се могућност и ономе који има неколико оваца да једнодневном мужем види на окупу млеко, од кога неби остало никаквог видљивог трага, да је ових неколико брава музао сваки дан. —

Ловачка племена, да би натерала дивљач на заседе, пале шуме и животиње бегају испред пламена, наплазе на заседе, где их ловци убијају. Ово не чини један, него по неколико племена упуштају се у ову радњу.

Кад ни спаљивањем шума не могу да добију довољно дивљачи, они се упуштају у обрађивање земље, покривене пепелом од спаљене шуме.

Занимљиву кооперацију видимо код неких племена у Северној Америци: код њих је поље ограђено, а подељено је међу поједине породице; рожни звуци оглашавали су почетак пољских радова, које су вршили заједнички, а од берићета одвајали су пре свега неки део у корист општине, њиме су се помагали они, који су у храни осећали потребу: они су заједнички обрађивали поља а заједнички и производе трошили.

Погајмицу, мобу, спрег, жетву, косидбу, бербу кукуруза, грожђа, комшање и још много таквих радова видимо код свију садањих образованих народа. Многи земљораднички послови не могу се ни извршити без удруженог рада. Врло лепо кооперацију, удружење рада, земљорадничког и занатлиског видимо код старих индских општина.

„Мале индске општине, чији се трагови у маломе још и данас налазе, и које се још и данас могу узети за пример, основане су на заједничкој својини земље, на непосредној вези између земљорадње и заната, и на опредељеној, непромењивој подели рада, по чијем се примеру оснивају нове општине. Оне се уређују на земљишту од неколико стотина акара, организују производњу за своје властите потребе. Највише производа општина троши непосредно на своје потребе; њени производи нису еспаи, па тако и производња не зависи од поделе рада, која је изазвала прометом у целокупном индиском друштву. Само се сувишак производа претвара у еспаи и прелази у руке државне управе, којој се одавно неки део даје као порез у сировини. Ове су општине разновике у разним покрајинама Индије. Општина у своме најпростијем облику обрађује земљу заједнички

и дели производе међу своје чланове, док се међу тим свака породица код куће занима домаћим пословима, предењем, ткањем, итд. Поред произвођача, који једнолико раде, видимо: „старешину“, као судију, полицајца и скупљача порезе, и то све врши једна личност; књиговођу који води рачуне о земљорадњи и катастру, и бележи све што се на то односи; трећи чиновник гони кривце и прати странце путнике од села до села; чувар границе, који не да да суседне општине захваћају општинско земљиште; надзорник вода, који по потреби агркултуре распоређује воду из општинских хранилишта воде (резервуара); брамини (њихови свештеници) врше верозаконске обреде; учитељ учи општинску децу да читају и пишу по песку; брамин метеоролог (који посматра време), одређује време за посев и жетву а такође и најбоље и најцрње часове за разне земљорадничке послове; један ковач и дрводеља који оправљају све алате општинске; грнчар који израђује све посуђе сеоско; берберин, праља, златар и овде онде песник, који у једној општини замењује златара, а у другој учитеља. Ове неколике личности издржава општина. Кад становништво у каквој општини нарасте, од ње се оцепи нова општина истоветна са старом и настани се на новом необрађеном земљишту. Целина општине оснива се на правилној подели рада, али подела у мануфактурном смислу у њој не постоји, јер се пијаца за ковача и дрводељу није променила, и највише што се могло у томе да се промени, било је то, што су била два ковача или два дрводеље, ако је општина била већа. Закон који управља поделом рада у општини утиче као прави физички закон, и при том сваки занатлија ради код куће, у својој радионици по староме начину али независно и не признавајући никакав ауторитет у своме раду. Простота привредне организације ових општина које саме подмирују своје потребе, из којих постају нове у истом облику, које се опет обнављају на истом месту и под истим именом ако се кад год и распадне, даје нам објашњења зашто су азијатска друштва непромењива и ако се азијатске државе непрестано распадају и мењају, и ако се династије насилно мењају. Склоп друштвених основних економских састојака остаје недарнут у свима политичким превратима“.

Тако један научњак црта кооперацију рада у индиској општини; читатељи виде да у њој заједнички раде не само извештај посао, него све послове у општини кооперативно врше с добро прорачуњеном поделом рада.

Лепу и потпуно изведену кооперацију рада видимо у ткању ћилимова. Пређа се разапне на разбој, који је састављен од две управне греде,

високе 3 до 4 метра а које су размакнуте онолико колико ће бити ширина ћилима. Крајеви горњи и доњи везани су попречним гредама горње дебљине, тако да цео разбој изгледа као велики рам. Оба попречна брвна нису ништа друго до вратила на обичном разбоју. Пошто је пређа на кочевима навијена и направљен зев, пређа се набаца на вратила и добро затегне помицањем вратила горе и доле и учвршћивањем помоћу заглавица. За тим се ткање подели међу раднице. На ћилиму од 3 метра ширине раде њих шест радница. Положај радница при ткању распоређује се према тежини саме израде. Места, где ће се ткати шаре, заузимају највештије раднице. Свака ради свој део, а производ општег рада преставља једну целину. Посао је међу њима тако подељен, да једна допуњује другу и једна од друге не изостаје у послу, тако да им се изаткани делови налазе свагда на једној висини. Једном руком радница држи потку и притисне њоме на управну пређу, основу, те тако направи зев, другом машинално, без бројења, од ока, одбраја потребан број жица, и тада последњој руци додаје потку првом руком. Потку извлаче и жицу набијају. Одбрајање жица зависи од шара које ваља изаткати; по некад ваља одбрајати по 1—2 а некад по 100 и више жица. Ткаља зна, према шарама које има у памети, кад јој колико жица ваља одбројати. Ово одбрајање тако је машинално, да се посматрач мора чудити колико оној гинкости прстију, толико и гинкости памћења.

Кооперација је овде очевидна; занатлијска подела рада налази у ткању ћилимова врло лепу, потпуну и врло сложену слику.

Али занатлијска кооперација није могла дати раду ону привредност, коју овај има као мануфактурна кооперација. У занатлијској кооперацији изведена је проста кооперација, у њој један радник израђује скоро сав предмет, кооперација постоји само у онолико, у колико се без ње предмет не може да изради. Али манифактура се не задовољава тиме. Она је разнолике послове, што их је један радник, занатлија, један за другим вршио, док није цео предмет извршио, поделила међу разне раднике: колико је послова у изради каквог предмета било, толико сад оделитих радника у мануфактурној радионици постоји, који међу собом кооперишу у изради једног предмета. Сви знате чинуду, она је врло мали предмет, па ипак је она пре сто година морала проћи кроз руку 21 радника док буде готова, што значи, да ради њене израде ваља предузети 21 различан посао, које је у занатлијском добу вршио један радник једно за другим, а у мануфактурној радионици исте послове врше ових 21 разних послова 21

радник; за сваки посао засебан радник. У наше време подела је рада изведена још више: чиода док се изради прође кроз руку 72 па и 90 разних радника.

Локомотива је састављена од пет хиљада разних парчади.

У изради стакла видимо лепу слику прости и сложене кооперације. Погледајте пећ за кување стакла. У тој пећи има десет отвора, у којима су намештени лонци за кување стаклене масе. Поред сваког таког лонца стоји гомила од пет радника, који при изради стаклене масе у стаклени предмет један другог помажу, допуњују. Сваки од ове петорице ради у изради стакленог посуђа засебан посао и то често у исто време над једним предметом, те ако један од њих не дође, не може се радити. Ово је мануфактурна подела рада, у изради једног предмета кооперишу пет радника, они врше пет разноликих послова, они врше сложену кооперацију. Таквих пет радника и код осталих рупа врше истоветне послове: десет гомила радника израђују сваки за се истоветан предмет, а у свакој гомили пет разних радника врше делимичне послове у изради стакленог предмета. Десет гомила кооперишу просто између себе, а у свакој гомили пет радника кооперишу сложено међу собом.

Да не наводимо више примера, него да разгледамо какве користи имамо од удруженог, кооперативног рада.

Користи од удруженог рада велике су. Испитивањем је доказано да и у најпростијем раду, где радници поглавито само физичку снагу своју примењују, као што је то у земљорадњи, пет удружених радника више ураде него ли кад сваки за се исти посао раде. Пет ма каквих радника ураде онолико исто колико и гомила сваких других пет радника: укупни производ сваких 5 радника једнак је. Рад свакога од ове петорице разликује се у неколико један од другог, али резултат рада сваке петорице једнак је.

Удружени рад ствара дакле једну нову снагу, која је већа од укупности свију појединачних снага.

Удружени рад изазива душевни полет, утркивање у раду, што чини, те удружени радници за исто време могу много више да ураде, него ли кад би сваки оделито радио. Кад десет радника добацују један другоме цигље до на врх грађевине, онда они врше улогу једнога радника, који би цигље носио од земље до на врх грађевине. Сваки види да је тиме уштеђено ходање оздо на горе.

Удруженим радом рад је постао производнији; за краће време производи се више и боље робе. Радње, у којима се ради удруженим радом, побеђују оне послове, у којима ово начело није заступљено или које је само у неколико остварено.

Читатељи, из овога што је до сад речено, виде, да се мануфактурна кооперација развија на рачун заната, јер је мануфактурна подела рада и кооперација ових подељених послова својом привредношћу потисла занатску кооперацију. Али сви успеси у мануфактурној подели рада зависе од личних способности, од личних ћуди радника, за то је машинска кооперација потиснула и потискује мануфактурну, и поделу рада међу радницима заменила је поделу рада међу машинама, у место радника у машинској производњи кооперирају машине, које су замениле раднике.

У производњи су могли постићи и постижу уштеду у трошковима само удружењем, кооперацијом рада. Удружењем радних снага рад постаје производнији. Њиме се производи за краће време више и јефтиних производа. Од удруженог рада корист је огромна, већа него кад је радна снага разједињена. Читатељи из наведених примера а и посматрањем примера у животу привредном могу се уверити о његовој користи.

Занатлије треба да се удружују, треба извесне производе да производе удруженим радом, да у својим задружним радионицама изврше што потпунију и паметно срачуњену и изведену поделу рада, и онда се могу надати да могу спасти и себе и економску самосталност своје отаџбине.¹⁾

¹⁾ Онај који би се желео темељније упознати с овим корисним привредним питањем, нека прочита мој чланак о томе у 16, свесци „Годишњице Школе Чулића“.

Раша.



ТЕШКО ЈЕ БРАЛЕ МЕЂУ ЉУДИМА

(ДРУГУ ДРАГУТИНУ ИЛИЈЋУ)



едех у соби те се забављах,
Са неким чудним, пустим сновима:
Мишљах на живот слабо исписан
Нечитким, тамним, мутним словима...
На пољу киша, бура, појама,
Около мене тешка осама.
У души пустош, туга прерано,
У будућности нешто незнано.
А љути чемер — ох — у грудима: —
Тешко је брале, међу људима!....

И ако кад-кад славим потезом,
На још слабијој, трошној основи,
— Занет тренутно пустим жељама,
— А не знајући шта су болови —
Урезах где — где хуле спомене,
Мога живота, моје радости,
Свега што мени беше блиставо, —
Ипак је, брале, све то ништаво!....
Јади ће сасма да нас потлаче,
Цео ће живот да се проплаче,
Туга нам трне зраке младости,
Немамо, брале, часа радости!
Да л' има краја и та страхота?
Ил' то је, ваљда, борба живота?
Борба живота!!.... Слаба утеха,
Која је вредна само — осмеха!
Нек борба зађе светом широким,
Нека полети дворма високим,
Нека посети сјајне одаје,

Где таштог злата нигда нестаје,
Где живот тече вечним нерадом,
Где дани шуме празном насладом,
Где се забавља, живи, пирује.
Где се не мучи и не мирује,
Где се и не зна да међ' људима
Има невоља с разним људима, —
Тамо нек оде — па ћеш видети,
Да ће се сама себе стидети,
А не да с' гњезди међу сироте — —
Зар има, брале, веће грехоте!....

Где како поље дише животом!
Где како цветак цвета дивотом!
Чуј како поток тихо жубори;
Па пролазећи гордом планином,
И роморећи цветном долином,
Нешто шапатом дуго говори!....
Нека жубори.... нека ромори....
Нека ужива сваке радости,
Јер то су вреда вечне вечности....
А ми јадници и сиротани
Нама су дани већ.... избројани!....

И даље сневах.... А у мислима,
Чудио сам се свету пакосном:
Што се заноси, што се отима,
Да би избег'о часу жалосном!....
Духови силни и великани,
Свакоме знани и поштовани,
Којих се умље славом славило
Данас пеп'о и ништавило!

И свет је опет препун нискости,
Препун пакости и себичности!
Отима, ара, краде, убија,
Глоби, куне се, лаже, превија:
У туђој муци слатко благује;
Над туђим гробом смело царује;
Са туђим малом срамно рукује;
И заклања се туђим грудима, — —
Тешко је, брале, међу људима.....

И дани лете путем вечитим,
Све прождирући уст'ма неситим;
Где јуче беше цвеће дивотно,
Данас је гробље пусто, сиротно!
Где јуче беше песма милосна,
Данас је вапај, туга несносна!

Где јуче усне љубави тепаху,
Данас се груди јадом цепаху!
Где јуче беше снага живота,
Данас је самрт, трулеж, — страхота!...
Глава ти пуна дивних планова,
Прса легло живих пламова,
Срце ти пуно мушке нежности,
А сутра шта је?;... Љуте жалости:
Срце ми пуца — ох! — у грудима, —
Тешко је, брале, међу људима!.....

У руци клону перо танано,
Јадом ми киши срце млађано,
Болови јуре мојим грудима —
Јел' да је тешко међу људима?!...

БРЗАК.

РАДНИЧКА ПЕСМА



Хајд на пос'о, то већ зора руди,
Те уморне раденике буди.

Длето стоји, плуг одморан чека,
Млоге очи пазе из далека,
Да беспослен не остане нико.

Нек устаје ко се није дигло!
Напред, напред, радници млади
Домовина хоће да се ради! —

Наши дани к'о п пређе јуре,
Век је кратак, треба да се журе,
Лењивцима овде места нема —
Тежак пос'о вазда нам се спрема,
Тежак пос'о, свакојаке муке,
Ал' их наше савлађују руке —
Напред, напред раденици млади,
Домовина хоће да се ради! —

Ој ал' тамо шта се види оно:
Бедни старац у раду је клон'о;
Домовино шта ћеш с њиме сада
Малакс'о је од вечита рада?!
Глад га мори нигде ништа нема —
Јадни живот тек се крају спрема!
Без утехе, помоћи и лека
Домовино зар нас ово чека?

Наше мишце неуморно раде,
Чекњ куца да се други сладе.
У свом зноју што нам с' чела лети
Остављени морамо умрети!
Такву срећу нама судба даје.
Ко да чује наше уздицаје?
Ко да види живот препун леда?
Домовина презриво нас гледа!

Д. Ј. Илијћ.



БЕЛЕШКЕ О НАШЕМ ФИНАНСИСКОМ СТАЊУ

Има једна грана науке која је веома корисна и потребна а на коју не обраћамо никакву скоро пажњу. То је тако звана *статистика*. Ако желимо да знамо колико наше сировине производимо, у земљи трошимо, у земљи прерађујемо, у шта прерађујемо, а колико пак извозимо на страну — то можемо дознати ако све то забележимо. Ми производимо а не знамо колико смо произвели, трошимо а не знамо колико смо потрошили и колико нам је намирница потребно. Потребна нам је пшеница, кукуруз, људска и сточна храна, али нико не може да каже колико нам је потребно те хране, нити пак знамо, колико смо земљишта засејали пшеницом, кукурузом, јечмом и другим најпотребнијим намирницама, не знамо да ли збиља производимо онолико колико нам треба или више или мање. Све то треба да знамо, а ми међу тим ништа не знамо.

Кад би смо знали колико трошимо обуће, опанака, одеда, горива и других најпречих намирница, могли бисмо и саму производњу њихову тако уредити, да у неке привредне гране, које потпуно с постојећим радницима и занатлијама подмирују потребе друштва, не јури наш подмладак, него да се одаје оним радњама, у којима нема довољно радне снаге. Народи напреднији од нас знају колико сланине поједу, колико лука и зелени потроше, а ми не знамо ни

колико смо жита произвели за нашу унутрашњу потрошњу.

Људи, који би отпочели какво индустриско подuzeће не смеју у њ да се упусте, јер немају сигурних података, на основу којих би могли судити, колику сировину могу у земљи наћи, колико се извесних производа у земљи троши.

У опште ми не знамо, нити колико производимо, нити колико прерађујемо, нити пак колико чега у земљи трошимо.

Грана друштвених наука, која прибيرا податке о нашој друштвеној производњи и потрошњи и без које државно газдинство може само тумарати као по мраку, јесте *статистика*. На њу треба обратити пажњу, она не сме остати упарложена као што је то данас. Држава треба да жртвује потребна средства, па да се она уреди као што ваља. Статистика је од велике користи и њу ваља неговати. Ценећи високо статистику, ми не можемо да пропустимо ову прилику, а да нашим читаоцима не пружимо бар неке податке, које нам она пружа о занатима и радњама у опште: да видимо колико је и каквих занатлија било у Србији и у појединим окрузима, и колико они плаћају државног пореза.

Читаоцима неће бити на одмет ако им пружимо и податке о томе, колико је у години 1889 разрезано пореза. Неће бити рђаво да знају и приходе и издавања своје државе. Да изнесемо прво преглед разрезаног пореза и приреза за рачунску 1889 г.

I

Преглед разрезаног пореза и приреза за рачунску 1889 годину.

Разрезано	Динара		Динара
а) непосредног пореза*	13,121.641	е) општинског приреза	2,197.190
б) Државног приреза	6,292.207	ж) бира свештеничког	828,654
в) Допуњујућег пореза**	562.531	з) војнице	55,016
г) окружног приреза	767.652		
д) средског приреза	34,930		
ђ) ванредног приреза	125,674		

* Изузима се порез на принос од капитала, што се налази код новчаних завода.
 ** Изузима се порез на обрт (10% и 50%) који царинарнице и друга надлежства од дифераната наплаћују.

II

Преглед разрезаног непосредног пореза и осталих дажбина.

Непосредан порез	Динара	Допуњујући порез	Динара
земљиште плаћа непосредног пореза	7,963.204	4% на индустријске радње	40,950
зграде плаћају » »	542,253	4% » механе, кафане ит.	96,972
вреднос од капитала плаћа неп. пореза	698.641	12% » » »	290,007
приход од рада » » »	537.937	5% обрт на прерађевине	76.817
личност » » » »	3,376,503	10% » на сировине	52,448
принос од капитала код новч. завода	7.766		562.531
		Прирези	
		окужни	767.652
		средски	334.930
		ванредни	125.687
		општински	2,197.190
		бир свештенички	828.654
		Војница	55.016
			4,254,102

Државни прирез

12% за одужење државног дуга	1,570,545
2% на трошкове управних власти	262,524
34% државни прирез	4,459,136
	6,292,207

III

Упоредни преглед разрезаног непосредног пореза и приреза.

НАЗИВ	1885	1886	1887	1888	1889
	ДИНАРА	ДИНАРА	ДИНАРА	ДИНАРА	ДИНАРА
Непосредни порез	15,960.560	15,076,402	13,504.748	13,215.4 0	13,121.641
Земљишта	10,006.845	9,696.859	8,182.352	8,025.359	7,963.204
Зграде	505.130	523.953	603.986	562.534	542.353
Принос од капитала	741.688	727.922	823.545	726.413	698.641
Приход од рада	853.750	614.540	564.005	540.569	537.937
Личност	3,653.140	3,513.126	3,325.859	3,362.573	3,379.503
Принос од кап. код нов. завод	—	—	—	—	—
Државни прирез	—	—	6,263.152	6,346.002	6,292.207
12% на одужење држ. дуга	—	—	—	—	—
2% на трошкове управ. власти	—	—	—	—	—
34% држ. приреза	—	—	—	—	—
Допуњујућег пореза	—	—	1,469.612	973.869	562.531
Прирези недржавни	—	—	3,106.672	4,432.822	4,254.102
Војница	—	—	15.307	53.625	55.016

IV

Буџети предвиђених и стварних примања и издавања.

Редни број	Година	ПРЕДВИЂЕНО	СТВАРНО ПРИ-	СТВАРНО ИЗДАТО	МАЊЕ ИЗДАТО НО	ВИШЕ ИЗДАТО
		БУЏЕТОМ	МЉЕНО	ДИНАРА	ШТО ЈЕ ПРИМЉЕНО	ДИНАРА
		динара	динара	динара	динара	динара
1	1880	19,560.500	22,862.614	18,170.519	4,692.095	—
2	1881	25,926.012	23,419.835	23,223.565	196.269	—
3	1882	32,611.191	25,262.836	32,031.623	—	6,768.787
4	1883	34,480.000	27,266.964	33,421.946	—	6,154.981
5	1884	37,365.000	31,165.933	35,815.448	—	4,649.514
6	1885	46,000.000	29,324.949	36,547.453	—	7,222.504
7	1886	46,000.000	28,849.668	42,681.981	—	13,832.313
8	1887	44,460.000	13,989.158	20,220.103	—	6,230.945
		до 1 Јуна Свега	202,141.959	242,112.641	4,888,364	44,859.046

Овакво је стање наших државних примања и издавања изнела комисија, одређена од стране министра финансије за време савезне владе. Овакво стање благајне није тачно; у колико одступа од истине може се судити по овој једноме факту: По књигама главне благајне, које је и контрола наша за исправне, у рачунској 1885—86 требало је бити прихода предвиђеног истинским буџетом 53,607.114·04 дин., а стварно је примљено 36,456.782·30 дин., у тој години било је буџетског мањка 17,150.331·74 дин. Те године пак издато је стварно из држав. касе 61,464.726·14 дин. Сигурно су бонови и овде притекли у помоћ својим разоравањем.

По горњој табели приход предвиђен буџетом износи за 1886-7 рач. годину 44 460.000, стварно је за ту годину примљено 24.444 813·76 д.

Дефицит за ову рачунску годину износи 20,015.187 дин

Расхода стварног за ову год, било је: ?¹⁾

V СТАЊЕ

државних дугова на дан
1 Априла 1889 год.

НАЗИВ ДУГОВА	ОСТАТАК ДУГА динара
Железнички зајмови:	
а, Београд — Враћа	85,860.000
б, Ниш — Пирот	29,395.000
в, Смедерево Вел. Плана — Лапово Крагујевац	12,385.000
Српска 5% Рента од 1884 год. (Так. марке)	39,944.000
Српска 5% Рента од 1885 год. (Дуван)	39,376.500
Српска 5% Рента од 1888 год. (Обрт)	29,800.000
Зајам на заложнице Управе Фондова	11,625.000
Зајам Аграрни	7,217.000
Зајам лутријски од 1881 год.	32,295.000
Зајам лутријски од 1888 год.	9,988.000
Зајам монопола соли	4,426.500
Зајам у Русији од 1867 год.	652.288
Зајам у Русији од 1876 год.	3,658.231
	306,582.519

VI

Колико и каквих је радња било у Србији 1886 г.

РЕД. БР.	РЕД. БР.
1 Абадија 1069	17 Бојација 322
2 Агената трговачких и др. 40	18 Браваара 146
3 Агенција паробродских 5	19 Брашнара 22
4 Адвоката 104	20 Ваганара 18
5 Алвација 2	21 Ваљавичара 3
6 Амрелција 2	22 Винара 117
7 Антиквара 11	23 Воденичара газда) 944
8 Апотекара 38	24 Воденичара (пом.) 8
9 Асурција 86	25 Воскара 76
10 Ашчија 58	26 Галантериста 205
11 Бакала 1883	27 Гвожђара 43
12 Банкара 1	28 Гостионичара 85
13 Банака 7	29 Грађевинара 122
14 Баштована 251	30 Гребенара 14
15 Бербера 275	31 Грнчара 146
16 Бозација 68	32 Димничара 10
	33 Дуванција 427
	34 Дугмеција 15

¹⁾ Тачност и ових цифара требало би проконтролисати.

РЕД. БР.	РЕД. БР.
35 Дрводеља (дунђер) 1'47	117 Посластичара 16
36 Дрворезача 21	118 Поткивача 334
37 Живописца 12	119 Предузимача 1
38 Зајмодаваца 6100	120 Проститутски рда. 54
39 Зидара 384	121 Пушкара 148
40 Златара 24	122 Пчелара ?
41 Јорганџија 57	123 Рабаџија 132
42 Казанџија 115	124 Решетара 7
43 Казаса 18	125 Рибара 231
44 Калаџиџија 87	126 Рудокон. радња . 10
45 Калауза 347	127 Рукавичара 8
46 Калдрџија 48	128 Сајџија 49
47 Калпакџија 6	129 Саџаџија 23
48 Камењара 40	230 Салепџија 5
49 Каменорезаца 5	131 Самарџија 33
50 Кантарџија 16	132 Сарача 179
51 Кафана 1062	133 Свећара (сап) 192
82 Качара 624	134 Свиљара 8
53 Кашичара 35	135 Свиљ. трг. 210
54 Кириџија 1	136 Свирача 30
55 Клиничара 23	137 Ситара 5
56 Књинговезаца 22	138 Ситничара 1232
57 Књижара 34	139 Скелеџија 1
58 Кобасичара 34	140 Стаклара 34
59 Ковача 1862	141 Стаклорезаца 1
60 Ножара 122	2 Стовар. бел рубљ. 5
61 Качара 778	3 Стовар. деч. игр. 2
62 Колочара 61	4 Стов. посуђа 4
63 Коловијал. трг. 38	5 Стов. шив. маш. 2
64 Комисионара 23	6 Стов. штоф. 13
65 Коритара 249	7 Столара 423
66 Кочетара 1	8 Столичара 1
67 Кочијаша 64	9 Стрводера 1
68 Кречара 168	150 Стругара (фаб) 1
69 Крижача дув. 11	1 Стругара (дрехс) 28
70 Кројача женск. 40	2 Табачких радња 30
71 Кројача мушк. 336	3 Таљигама 44
72 Кујунџија 63	4 Талеџирера 12
73 Купатила ладн 5	5 Телала 40
74 Купатила топл. 6	6 Терзија 1110
75 Лезара 103	7 Тесача 82
76 Ликерџија 32	8 Тестераша ?
77 Ликорезаца 3	9 Ткача 119
78 Личара 74	160 Трговаца 1960
79 Лончара (трг.) 130	1 Трг. житарск. 22
80 Лопатара 2	2 Тамишџија 25
81 Лулеџија 1	3 Тевабџија 30
82 Магаџија 64	4 Тумурџија 36
83 Мађионара 1	5 Турџија 454
84 Мајдан кал угља 1	6 Ужара 685
85 Мануфактура (трг) 124	7 Фаб. барута 1
86 Марвени трг. 211	8 Фаб. карата 1
87 Машиниста 1	9 Фаб. пољопр. спр. 2
88 Мењача новаца 159	170 Фабрика сапуна 3
89 Месара 829	171 Фаб. Соде-воде 2
90 Механџија 1720	2 Фаб. цигар-пап. 2
91 Мешовитих трг. 1018	3 Фаб. шешира 8
92 Млекаџија 73	4 Фаб. шпиргуса 1
93 Млинара (пар. м.) 29	5 Фаб. штофова 1
94 Молера за зграде 73	6 Фесџије 1
95 Мутавџија 207	177 Фиџакериста 129
96 Надничара 31	8 Фиселџија 33
97 Нирнбенск трг. 3	9 Флизера 28
98 Новина 9	180 Фотографа 21
99 Новчани завода 2	181 Хлебџара 553
100 Ножара 76	2 Цигљара 1026
101 Обућара 956	3 Цреварара 2
102 Опанчара 588	4 Чесмеџија 5
103 Оптичара 1	5 Чешкара 4
104 Осигурав друштв. 4	6 Чешљара 5
105 Оштрача 6	7 Читаоница 2
106 Памуклијаша 87	8 Шећерџија 19
107 Папуџија 106	9 Шеширџија 1
108 Пекара 387	190 Шљивара 71
109 Печаторезаца 3	1 Шпедитера 1
110 Пивара 10	2 Шпекуланата 5308
111 Пивница 4	3 Штамарија 9
112 Пиљара 555	4 Штедионица 9
113 Платнар трг 6	5 Штројача 3
114 Плужара 2	6 Шупера 2
115 Позлатара 7	7 Цамбаса 210
116 Помод. трг. 8	

Од ових радња било је у округу

Алексиначком	869
Београдском	959
Ваљевском	2459
Врањском	353
Јагодинском	1253
Књажевачком	1598
Крагујевачком	2794
Крајинском	1580
Крушевачком	1932
Нишком	5306
Пиротском	2243
Подрињском	1017
Пожаревачком	4132
Рудничком	1516
Смедеревском	2574
Толличком	903
Ђупријском	3979

Ужичком	1470
Црпоречком	1089
Чачајском	1143
Шабачком	1592
у Београду	3486
у Мајданпеку	6

Свега у Србији 44556 зап. и других радња.

VII

Ове радње плаћале су порез у 1886 год.

I. до 8 дин. год. непоср. пореза . . .	13.113	лица
II. од 8 — 30 дин	24 907	
III. од 30 — 60	3.296	
IV. од 60 — 100	1.435	
V.	1.805	

Свега 44.556 лица

УВОЗ — ИЗВОЗ

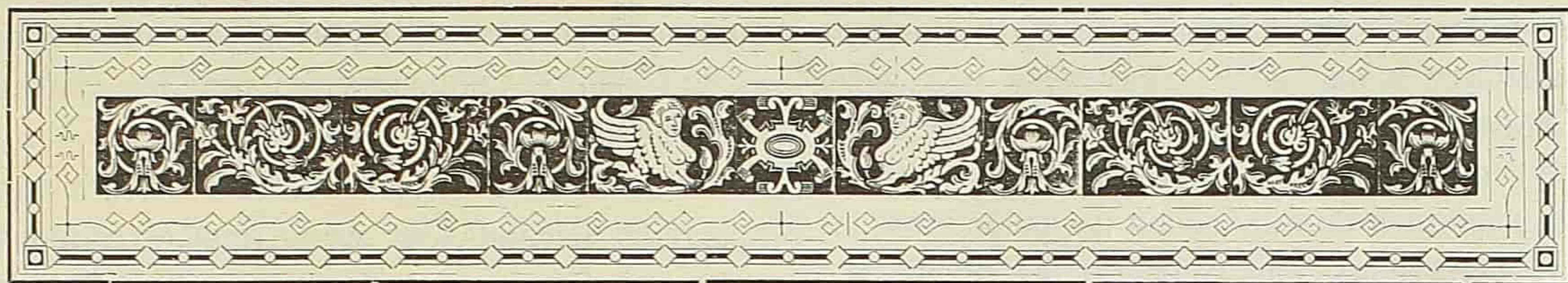
од 1884 до 1887.

Неће с горега бити да читатељи знају колико Србија увози и извози. О томе ће добити појам, ако наведемо ове статистичке податке из „Државописа Србије“ за период времена од 1884 до 1887 г.

УВОЗ		ИЗВОЗ	
У години	динара	У години	динара
1884	50,497.185	1884	39,968.706
1885	40,472.089	1885	37,625.299
1886	51,094.436	1886	40,718.677
1887	36,478.955	1887	36,130.038
	Свега . 179,563.565		Свега . 154,442.720

Вредност увоза у годинама 1884 и 1886 много је већа од вредности у год. 1885 и 1887. Ова разлика долази отуда, што је у 1884 г. увезено за потребу државне железнице разне грађе у вредности 9,548.326 д.; и према томе остаје као вредност редовног увоза 41,398.859 д. — У год. 1886 било је ванредног увоза 8,054.547 д., од које суме долази на војне потребе 5,913.997 а на потребу држав. железнице 2,140.600 д., остаје дакле на вредност редовног увоза 43,639.839 дин.: онда излази да је вредност просечног увоза за ове четири године било 40,497.600 дин.

Просечни је извоз 38,610.680 дин.



ШТА У МЕСТО ЕСНАФА?



Питање о еснафима на дневном је реду. Ко год о њима почне говорити сваки ће им наћи по коју ману, али ће се ипак ретко ко год од њих одмаћи; сваки би рад био да у њима нађе излаза, да за незгоде, што их еснафи праве, окриве не саме еснафе него еснафску уредбу, па често није крива ни ова уредба него власти и људи који је не врше: мало ће се њих наћи, који ће кривити саме еснафе, само уређење, а још мање ће налазити узрока залима у самим привредним околностима нашим. Пошто се питање о еснафима код нас мора решавати, и то у блиској будућности, пошто од уређења наших радња, па дакле и садањих еснафа, зависи и наша прерађивачка производња, то је потребно то питање разрадити, и разрадити га свестрано, како би се оно могло решити повољно по нашу производњу. Покретање овога питања и на овоме месту, покренуће већи број занатлија, радника и пријатеља нашега привреднога staleжа да о њему размишљава.

Нека ми читаоци не замере, што ћу их мало дуже задржати на овоме питању: корисно је о њему мислити, ваља се на њему и дуже задржати, јер од његовог правилног решења зависи и уређење наших радња.

Вредно је запитати се; кад су и где постали еснафи, у којима данас једни налазе сметњу а други уређење својих привредних односа. Проучавањем привредних односа средњих векова, учени људи су нашли, да су се еснафи зачели у

почетку средњих векова, још онда, кад су земљорадња и сточарство били скоро једини начин, којим су се друштвене намирнице производиле, у добу, кад је с једне стране било племство, а с друге — њихови сељаци, пола робови. За време наших Неманића а и пре њих било је у целој Јевропи властеле, чија је земља била, и кулчара, који су обрађивали господарску земљу, а за то, добијали су од властеле или потребних намирница у натури, или им је властела одвајала који плуг земље, да у дане, кад властели не раде, могу обрађивати ту земљу за свој рачун. Али поред властелинских чивчија, који су кулчили и обрађивали господарску земљу, сваки властелин је имао међу својим потчињеним сељацима и таквих, који су се одавали занатима за израду најпотребнијих намирница. Они су израђивали за властелу, за земљорадњу и за остале сељаке потребне занатлиске производе. За занатлије су бирани обично најбистрији младићи. Једно дакле природна даровитост њихова, а друго однос њихов према привредним средствима, учинили су, да занатлије господарске најпре покажу своју жудњу за самосталношћу. Земљорадник кад би хтео побећи испод туторства свога господара — не би могао, јер шта би му помогла гола слобода, кад не би могао ништа друго радити сем земље, кад у опште није могао друго радити, јер све занатлиске послове вршили су властелинске занатлије; нити има где год слободног места за примену њихове земљорадничке снаге, а земљу собом да понесу — не могу. Није тако стајала ствар са оним племићским слугама, који су на

добру племићском израђивали прерађевине. Ма да је теже било одбећи од свога господара, ипак му је лакше било настанити се на слободном земљишту и отпочети занатлиски рад, него ли земљораднику, јер своја привредна средства — радну снагу и алат — могао је понети собом, или сам израдити или набавити на слободном земљишту. Осим ових одбеглих господарских занатлија било је и таквих, који су ницали у самим варошима, које су биле слободне, ван домашаја властелинске власти. Сви ови имали су пред очима уређење разних занатлија на имању господарском: овде су занатлије, за израду одећа, обуће, покућанства, земљорадничких справа и осталих намирница, радили под надзором мајстора или старешине, кога им властелин постави: радили су у радионицама, у којима је владао потребан поредак; у њима је рађено по извесном плану. Одбегле занатлије, пренели су собом и само ово уређење, и власт властелинску гледали су да замене општим споразумом. Занатлије су на имању господарском били у некој заједници по вољи господара: њима је управљао старешина, кога је господар поставио; а варошке занатлије удружују се и управљају се по начелу самоуправе. Вароши и еснафи толико су тесно везани међу собом, да су извесне вароши постале кад су еснафи постали. А кад су једном вароши основане и у њима се еснафи зачели, онда су они отворили врата занатлијама из околних села. Података о еснафима имамо из 11 и 12 века, али по свој прилици — постојали су они још раније, на читавих два века пре овога времена.

Кад проучимо живот еснафа, можемо у њима спазити две крупне поделе у времену, два периода: један који обухвата средњи век, дакле до 15 столећа, кад је еснафима био смер, да уреде рад, да у производњу и у тадање привредне односе унесу извешан поредак. Али у почетку 15 века почиње се прелом. Дотле је еснафима била тежња, да уреде рад на начелу једнакости и да осигурају свакога члана свога, а од тог доба, еснафи су постали установе, којима се ствара привилегована мањина. Својим уређењем еснафи су постали сила, и ступању у еснаф почели су стављати многе препреке. У место родитељских односа између старијих и млађих, истиче се начело имућности, које тежи да потчини себи рад.

До 15 столећа еснафи су били потпуно самоуправне установе. На врху еснафске Управе стајали су старешина еснафа и чланови управе. Они су сами расправљали своје занатлиске спорове, прегледали су робу, итд. У то време, кад је још мало било вере у судство, кад је оно било ретко и кад је било скопчано с великим тешкоћама водити парницу, а кад су с друге стране

еснафи желели да очувају своју самосталност и осигурају се од спољних насртаја на њу, онда је појмљиво што су се отимали, да они сами буду судије својим члановима и у осталим грађанским споровима. Они су у овоме успели.

Они се нису задовољили тиме, што су добили право да расправљају своје правне спорове, они су се старали да и општинску Управу узму у своје руке. Желећи да заузму виђени положај у правним и политичким пословима, они су пазили и кога ће да приме у своју средину. Чланови еснафа не смеју бити ванбрачна деца, не смеју бити властелински робови, „морају бити као голуби чисти“.

Поред свију ових захтева, еснафи су захтевали да њихови чланови буду вешти радници, тежили су да својом вештином стеку лепо име код својих суграђана. Дobar производ служи на част произвођачу, а рђав каља цео еснаф, за то су захтевали од својих чланова да буду савесни спрам потрошача и да продају само добру робу. Сматрајући привредни живот вароши за своје дело, мотрили су да се не изопачи, за то су надзиравали да мера буде права, да метали буду извесне пробе и да је роба добра. Имајући у својим рукама привредну полицију, мотрили су строго да се врше еснафске наредбе. Било је заклетих надзорника еснафских, који су обилазили радионице, и тешко ономе мајстору, код кога су налазили робу, која није одговарала еснафским прописима: одузимали су такву робу и мајстора су новчано казнили. Сваки је производ обележен био знаком произвођача, сваки је ударао свој жиг, како би га могли наћи, ако се еснап покаже рђав.

Еснаф се осигуравао од рђавих занатлија тиме, што је у своју средину пуштао само занатлије који су положили мајсторски испит. Рок учења заната, служење изученог радника, калфе и израда примерног производа — били су главни услови да неко може самосталну радњу водити.

Да би осигурали своју самосталност и самоуправу у пословима еснафским, еснафи су се старали да повуку оштру границу између сродних еснафа, да одреде шта ко сме производити и продавати: крпач ципела није смео израђивати нову обућу, нити је пак обућар смео крпити обућу. Еснаф није дозвољавао да се у његову средину неко умеша, да његове производе израђује неко из другог еснафа. У унутрашњи живот свој старео се да унесе једнакост и братство.

Еснафи су одређивали и цену својим производима, и сваки је кажњаван, ко би скуље или евтиније своју робу продавао. Утакмица није дозвољавана ни у самом еснафу. Нико није могао да производи колико хоће, нико дакле није могао

имати ученика и калфа колико је хтео; свагда је овај број био ограничен највише на 3, а код ткача до 6. Одређен је био и радни дан, нико није смео дуже радити него што прописују еснафска правила. У кратко, сва уредба еснафска ишла је на то, да спречи обogaћавање.

Једнаки број калфа и одређени радни дан нису довољни били да производња буде једнака: еснафи су одређивали чак, колико производа који мајстор може произвести. Еснафи нису дозвољавали својим појединим члановима да се обогате и којим другим начином. Ако би ко год од њих купио сировину у велико и јевтиније, онда је дужан уступити је и другим члановима еснафа по куповној цени.

Еснаф се бринуо да свакоме члану своје осигура намирнице, дајући свакоме једнаку могућност да заради, не трпећи у својој средини радника без рада. Односи међу члановима били су патријархални. Ученици и калфе нису били само радна снага него и чланови породице. Мајстори су радили, јели, пили и спавали заједно с њима. На свој положај гледали су као на школу. Ограничени број њихов давао им је наду да ће и они некада постати мајстори, имати своју радионицу, своју породицу. Тесна веза између мајстора, калфа и ученика, нада да ће и последњи некада заузети као мајстори у друштву угледан положај, ови односи зближавали су ова три привредна реда, међу њима није било никакве несагласности, раздора, непријатељства. Еснаф је био једна целина, њему као привредној установи нису познате разлике сталешке са супротним тежњама и интересима. Такви патријархални односи загревали су живот еснафа до 15 столећа.

Од 15 века отпочиње се нова доба за еснафе, само не у бољем него у горем смислу. Еснафи су се почели изопачавати у себичност чланова њихових. Нестаје једнакости међу њима; јасно се види, како се мајстори и интереси њихови издвајају од њихових млађих, калфа и шегрта, и интереса ових. Чланови еснафа старали су се, да помоћу еснафа заштите само своје личне интересе, старали су се, да своје еснафске повластице пренесу на своје синове, ма и немали занатлиских способности. Није се више гледало на спрему него на сродство са члановима еснафа. И најбоље калфе тешко су могли постати чланови еснафа, све је пошло суноврат. При таком стању ствари отпочиње се борба калфа против мајстора, еснафа. Пошто су еснафска права постала привилегија само за сроднике чланова еснафа, то је остајало врло много изучених калфа, који су изгубили сваку наду да могу и кад постати испитани мајстори. И шта нису употребљавали чланови еснафа, само

да њихове калфе не могу постати мајстори? Шта нису, све што год су могли и хтели. Они су се споразумели, да калфама дају врло мали ајдук, и не дозвољавати да се новиси. Кад је ниска радничка награда, онда неће моћи што уштедити, те тако никад неће моћи постати ни своје госе. Имајући пред собом такву слику у будућности, радници су осетили, да су њихови интереси супротни мајсторским, и у заједници својој сви радници налазили су себи спас. Они су се у борби својој против мајстора користили отказом рада: тога ради образовали су разне дружине. Капиталистичка производња већ је налазила у овим радницима своју радну снагу; она је помогла еснафима, да се еснафска уредба са свим поништи, или да остане мртво слово на хартији. Слободни радници, лишени привредних средстава, лишени могућности да и кад постану мајстори и чланови еснафа с једне стране, а с друге стране захтеви капиталистичке производње, са свим су поништили, подрили опстанак еснафима. Капиталистичка производња могла је постати само спајањем многих производња у једну, под једним кровом, под кровом капиталисте, где су се скупчили и сви они радници, које су привилеговани чланови еснафа одгурнули. На страни капиталистичке производње био је још и општи ток друштвеног развића потпомогнут разним привредним проналасцима, који је у еснафима видео кочњачу своју, те се старао свима силама да отклони све, што би историском току привредног развића сметало. Еснафи су подлегли; они су изгубили права на опстанак нешто својом себичношћу а нешто услед неминувних закона капиталистичке производње. Еснафске уредбе са занатлиским начином производње замењене су слободом рада и капиталистичким начином друштвене производње.

Така је судбина еснафа на западу: постали су и пропали овако, како напред рекосмо. Како су еснафи постали код нас и у каквом се стању налазе данас — јесте питање, које нас овом приликом занима. Није ми намера да се упуштам у испитивање наших еснафа пре народног ослобођења, у толико пре, што нам је за решавање овога питања довољно да се упознамо са еснафима после ослобођења.

Еснафи су тесно везани са занатима, и са постанком вароши. Познато је да су се занатима бавили и пре народног ослобођења турци; старији људи памте кад међу занатлијама није било ни једног Србина. У првој четвртини нашега столећа почели су се и поједини Срби обучавати занатима. У Београду а такође и у осталим варошима нашим само су Турци упражњавали извесне

радње, занате, а неки су се занати са свим угасили псељавањем турака из Србије.

Несумњива је ствар да су занати поглавито били у рукама турака. Да ли су занати имали ма какво уређење и за време турака, да ли је било нешто налик на садашње еснафе? Да ли је и пре наше Еснафске уредбе било какво уређење међу занатима? Ако смо на чисто с питањем, да су турци били прве занатлије у нашој поробљеној и ослобођеној отаџбини, и кад напоменемо да еснафи постоје и сада у Турској, да смо их затекли и у ослобођеним крајевима; кад се сетимо свију оних еснафских назива и обичаја, којима се пропраћају поједини еснафски чини — онда је несумњива ствар, да су еснафи постојали и пре еснафске писане уредбе. Еснафска уредба прилично је утврдила стање које је дотле постојало, али га је писана еснафска уредба у многоме изменила. Ми данас економски живимо, привредно се управљамо по закону, који је издат још 1847 г. Рђава препорука за наш привредни напредак. Постоји закон, по коме се имају да расправљају односи који више не постоје; наша се занатлијска производња не расправља више ни по каквом закону, она је остављена сама себи, сви су је оставили „да иде како иде“.

Код нас постоје еснафи, али у облику, у коме постоје, не могу да врше дужност коју су на себе узели. Шта наш закон разуме под именом „еснафа“? разуме „све мајсторе једног или више сродних заната“. Ако у једној општини нема од једног заната довољан број занатлија за састав еснафа, онда и све занатлије могу саставити један *мешовити* еснаф.

Шта је циљ оваквих занатлијских савеза, еснафа? „да чланови њихови како по правилима ове уредбе тако и по особљивим законим наредбама, које се на занате и на трговину односе, сложено и уредно у ползу свега занатског и трговачког реда дејствују, и у том напредују, да се заната и трговине радња, што се бољма може, развије и да процвета“. То је циљ заната. Овога ради еснафи су дужни да се ученици на занат прописно примају и обучавају и калфе у посао уредно узимају и у опште добро владају, и да чланови по одредбама еснафске уредбе живе и дужности своје врше.

Свима је познато, да се данас задатак наших еснафа свео већином на то, како ће што безочније да уситне оно мало готовине, што се налази у еснафским касама. Еснафи се не брину о унапређењу, о усавршавању својих заната, на против, ако је коме од занатлија, чланова еснафа, испало за руком да што научи — такав крије од својих другова. Усавршавање заната јесте дакле

последња брига еснафима. Обучавање ученика и калфа и вађење за мајстора искусних радника не може ни у колико да издржи савесну критику. Ученик две три године пере судове, чува децу и ради све друго само не учи занат. Прелазак ученика у положај калфа није скопчано ни за какво знање: доста је да ученик прослужи извесно време као ученик не радећи скоро ништа, па да постане калфа, да може отпочети израђивати предмете извесне производње; управо, ученик тек сад почиње да ради, и он није спреман ни за какав, више или мање самосталан посао. Може се рећи, да испит калфенски није никакав испит, њиме ученик не доказује никакво знање.

Код полагања мајсторског испита још мање се гледа на знање, на способност испитаника: јавља се за мајсторски испит не кад је спреман, него кад има новаца, да може радњу отворити. Испитивачи сами нешто због своје неспособности, нешто због својих рачуна нимало не дају јамство, да ће испитани мајстор бити спреман за самосталну радњу. Сем тога, неуком калфи, који што пре жели доћи до свога мајсторског права, отворени су сви путеви да и неук може добити своје право: отићи само ваља у какву цаланку где постоји мешовити еснаф, па да добије право мајсторско за какав хоћете занат.

Све ово доказује, да садашња еснафска уредба не даје ни у колико јамства, да се еснафи брину о унапређењу заната, да калфе и мајстори постају само радници који су спремни, и који су ту спрему испитом доказали; све ово доказ је да се еснафи не брину о усавршавању својих чланова и својих заната. Бранити еснафе са тога гледишта — нема се никаквог разлога.

Још мање ваља бранити еснафе због тога, што за цркву купе који барјак, да га о литијама носе, а о упропашћавању еснафских каса и о користењу њима од стране појединих чланова — и да не говоримо. Еснафи су преживели себе и њих треба заменити таквом занатлијском организацијом, која ће им осигурати унапређење.

Еснафе ваља заменити другом установом, организацијом самих занатлија како по занатима у једној вароши, тако и по занатима у целој земљи. Занати ће се усавршавати, ако у томе правцу пораде све занатлије. Занатлије извесног заната у једној вароши, на пример, обућари треба да су заједно, да се групишу, али не да шпекулишу својим положајем дозвољавајући да испитаним радником постане и онај, који за то нема спреме, него да се међу собом споразумевају о своме техничком усавршавању, о унапређењу у своме занату. Овога ради није довољно да занатлије једнога заната само у једној вароши буду груписани, по-

требно је да су у вези са занатлијама истог заната и у свима осталим варошима. На такав начин, занатлије извесног заната, на пр. обућарски, у целој земљи стајали би у вези. Све што се односи на обућарство расправљали би обућари у целој земљи, како што се тиче самог техничког усавршавања, тако и других мера, које иду на унапређење обућарства. На пример, сад кад реше обућари једне вароши, да не крпе обућу, израђену на страни, и не може бити таква мера од јаког утицаја; али кад би се такве мере датили сви обућари у земљи, можда би се људи, којима српска привреда лежи само на језику, мало размислили пре, него што би се решили да узму готову обућу. По данашњем уређењу еснафа међу занатима једне врсте не постоји никаква веза: занатлије у једној вароши ударају у клин а занатлије друге вароши — у плочу. Као што видите, читатељи, између оваквог уређења заната и постојећих еснафа нема велике разлике, али је тек има. И данас постоје занати, и после ће постојати поједина занатлијска удружења, али у чему би се ново уређење разликовало од еснафа јесте то, што ова удружења не би остављена била сама себи у појединим варошима, него би стајала међу собом у непрекидној вези; на такав начин постојало би удружење или савез свију обућара, свију столара, свију ковача, у кратко, било би у земљи онолико стручних занатлијских удружења, колико има заната. Улога оваких удружења ограничила би се само на унапређењу својих заната и решавању питања, која се односе само на дотичне занате. Ради заједнице у својим занатским питањима постојао би одбор, који би ту везу одржавао и био извршни орган за послове који се тичу само дотичног заната.

Сем ових чисто занатских удружења, постојала би занатлијска удружења у свакоме месту где има заната, занатлија и радника. Све занатлије каквога места разних заната удружени би били у месно Занатлијско Удружење. Они би били позвани да се саветују и решавају о општим занатлијским питањима, на пример, о односима између мајстора, калфа и ученика; шта треба да су изучили они који желе да ступе на занат; питања о вршењу привредних закона; општа текућа занатлијска питања.

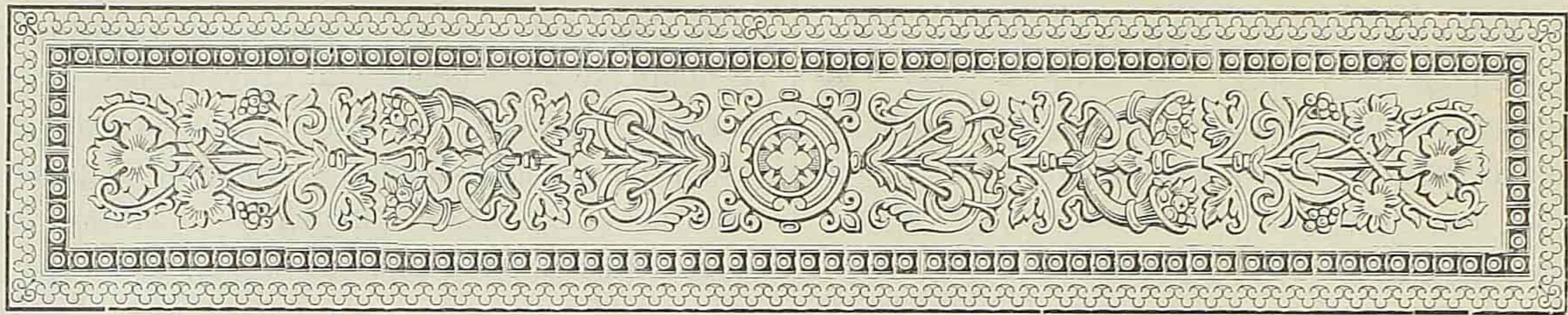
Да би сва занатлијска питања била од оног утицаја, који она заслужују, да би надлежни знали, како занатлије мисле о извесном питању; да би се знало, ко иза каквих занатлијских захтева стоји, нужно је, да све занатлије у земљи стоје у чврстој вези на привредном земљишту у решавању општих занатлијско-привредних питања. Према овоме еснафе би могла да замене ова уређења: *стручна удружења*, састављена од занатлија и радника једнога заната из једнога места. Ова стручна удружења и њихов савез бавили би се само техничком страном заната, на пр, било би удружење столара, удружење обућара, итд.

Поред ових стручних удружења, постојало би у свакој вароши *удружење месних занатлија*, или *месно занатлијско удружење*; на пр. крушевачко занатлијско удружење, јагодинско занатлијско удружење, шабачко зан. удружење, итд. Све занатлије у целој земљи састављали би *Опште занатлијско Удружење*, или *Савез занатлијских Удружења*. На такав начин све би занатлије били удружени и као стручне занатлије у стручна удружења и као занатлије у опште — у једно опште занатлијско удружење. Извршни орган општег занатлијског удружења био би *Управни Одбор општег занатлијског удружења*.

Овакво једно уређење заната и занатлија могло би да замени садање еснафе и да уреди наше занате. Ја мислим да би ово требао да буде темељ, на коме би се зидала наша прерађивачка зграда. Стојећи на овоме земљишту треба одредити дужности свију оних који примају учешћа у занатлијском раду: и ученика, и калфе и мајстора. Са гледишта овакве организације треба изводити питање о радњама, о подели између заната и индустрије, о испитима, о свему. Мислим, да би највећи грех био предузимати уређење наше прерађивачке привреде на основу еснафске уредбе; други темељ треба њој ударити, ако желимо да она подмирује сувремене привредне захтеве. Ја рекох, и молио би наше занатлије, раднике и пријатеље наше привреде да о овоме моме предлогу размисле. Ограниченост простора не дозвољава ми да потанко претресем ово ново уређење, али и ове опште црте довољне су, да читатељи појме његову улогу у нашој прерађивачкој привреди.

Раша.





С Т А К Л О



Стакло је данас потребно свакој кући; стаклено посуђе одавно је престало бити луксус; сваки се отима да пенцерилију хартију замени стакленим огном; лојану свећу заменио је гас с лампом. Стакло је постало свакидања домаћа потреба.

Кад је стаклено посуђе ушло у обичај, кад се с њиме сваки сусреће на свакоме месту, кад оно чини толике услуге човештву, право је да знате шта је стакло, да знате, да оно нигде не расте, да се оно нигде не налази, да га људске руке израђују. Па још кад дознате од чега се израђује, онда ћете се зачудити: овако провидна ствар, као што је стакло па да се израђује од са свим непровидне сировине: од креча, пепела и песка! Заиста чудновато, али је тако.

Стакло није проналазак нашега доба, нити јевропске цивилизације, њега су открили још пре рођења Христовог, а у Мисиру, Шпањолској и још у другим страним земљама причају да је било стаклара, у којима су израђивали стакло. Доста је то, да је стакло доста стари проналазак, ма да се код нас његова потрошња одомаћује тек у последње време, а његова производња налази се тек у повоју.

Производња стакла није везана искључно ни за какву земљу, оно се може производити свуда, где год има креча, белутка, пепела или соде, а нарочито прве три сировине, има свуда.

Белутак, кремен, треба да је чист, да што мање примесака има. Белутак мора бити иситњен у ситан песак, како би се лакше могао топити. Тога ради комађе белутка мећу у нарочиту пећ, где се кемеће јако загреје, жари; за тим врело камење бацају у хладну воду, те се камен распадне у ситније делове, које после у ступама ситне у песак.

То исто раде и са кречником, кречним каменом: њега ломе и туцају у ступама. Од свију кречника најбољи је креда, јер је она најчишћа а и лако се троши.

Трећи састојак стакла јесте очипћени пепео, који се још *поташи* зове.

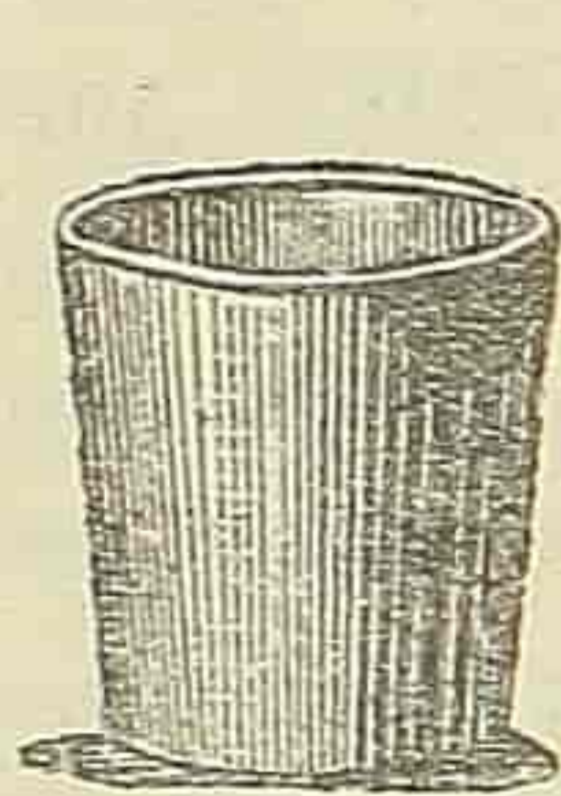
Кад ове три сировине стопе, добијају прозрачну житку масу, од које можемо да израдимо разнолике стаклене предмете; коју можемо да издувамо у какво год посуђе хоћемо.

Али оваква стаклена маса доста се тешко прерађује. Много се лакше сировина топи и прерађује ако се у место пепела узме сода, која се употребљује и у производњи сапуна.

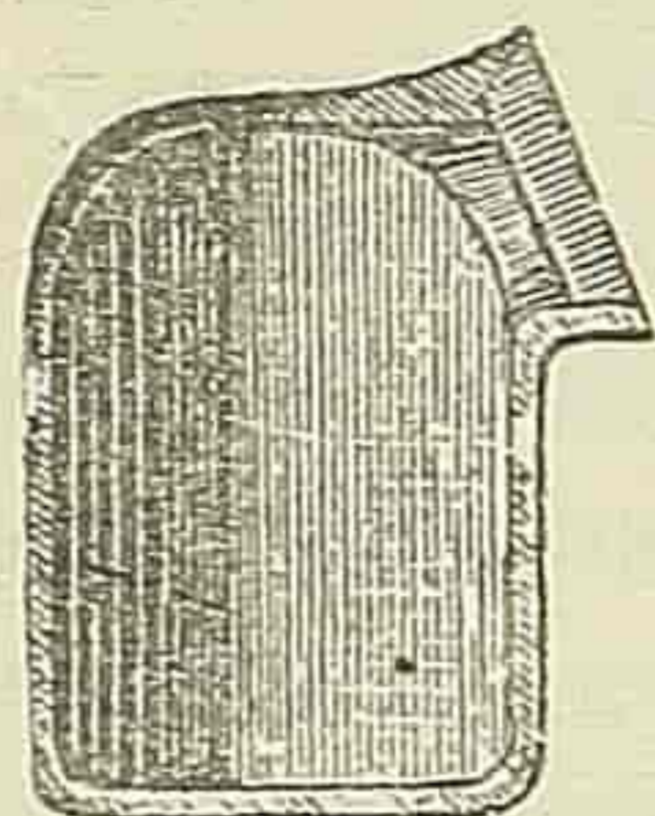
Стакленој маси кад што додају и олова, због кога растопљена стаклена маса постаје чишћом, добија неке нарочите особине, због којих се ово стакло јако цени.

Поред ових споменутих градива употребљују још друга тела да стаклу даду ову или ону особину, да стакло постане мекше или тврђе, светлије, безбојније или добије какве друге особине.

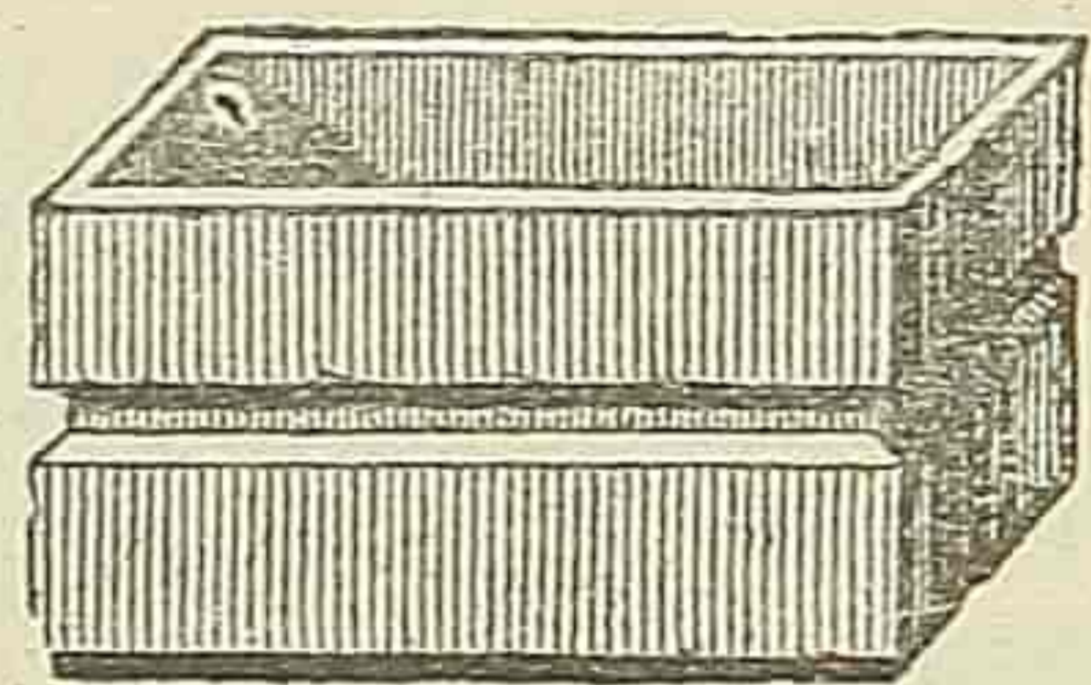
Тако спремљену масу топе у лонцима, који су смештени у нарочитој пећи. Лонце граде од нетопљиве глине, којој додају иситњене препове од старих стакларских лонаца, који су избачени из употребе. Они изгледају као огромне саксије или огромни казани са широком а врло кратком луком, а у најновије време лонце су заменили кадом (В. сл. 1, 2, 3,) лонци сместе у себи од 60 до 300 килограма сировине; у нашој јагодинској стаклари лонац смешта 200 килограма; у Енгле-ској један лонац смешта и до 1000 килограма си-ровине.



Слика 1.

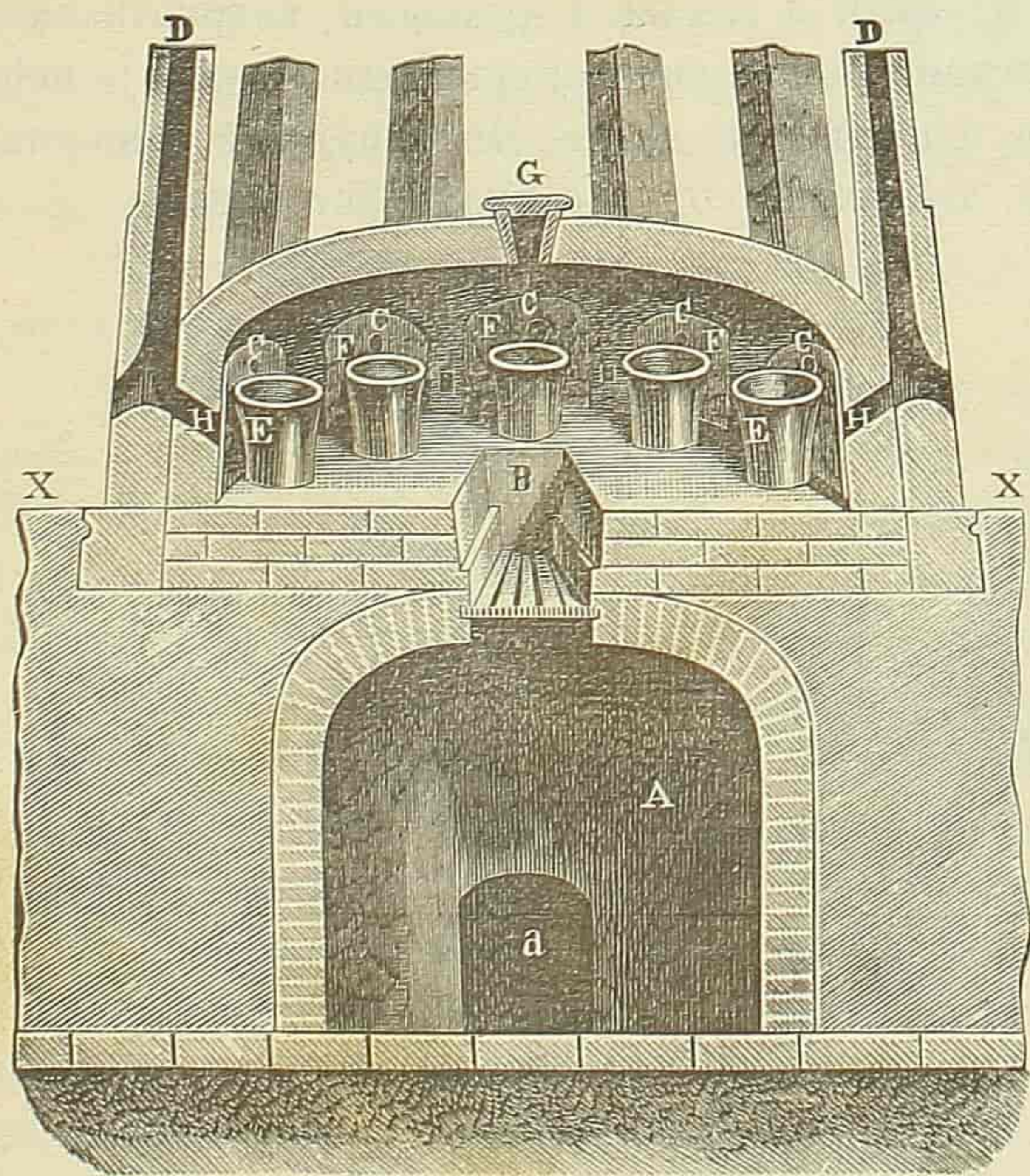


Слика 2.



Слика 3.

Лонце смештају у пећи, која може бити раз-нолика. У пећи на сл. 4 намештени су 10 лонаца, од њих се виде само пет. Ватра се ложи доле у огњишту А, што је на слици обележено црно,

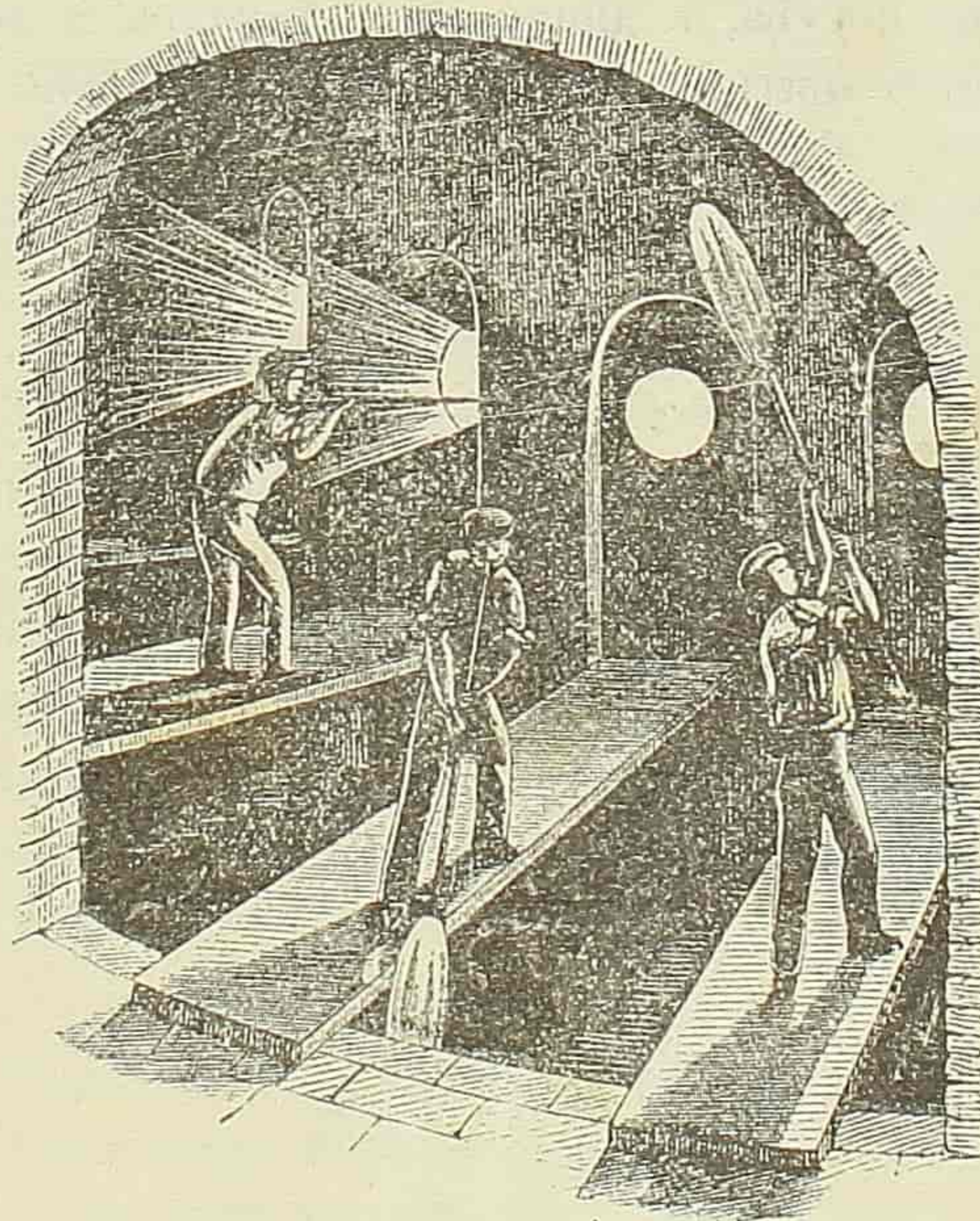


Слика 4.

а пламен одатле пролази кроз отвор В, и оби-лази око лонаца, у којима се налази смеша од иситњеног белутка, креча и соде. На пећи има

телико исто одака а са стране онолико отвора колико има лонаца, ваји су намештени баш на отворима. У стаклари јагодинској маса се топи и бистри читавих 24 часа, а у другим стакларама траје од 12 до 30 часова; за то време лонци су покривени, да у њих не падају нечистоће. што их пламен са огњишта собом повуче. Пећ што је на слици 4 зове се енглеска пећ, која је стална, док друге пећи, немачке, као што је наша у Јаго-дини: служи 10 месеца, а за последња два ме-сеца гради се друга пећ.

Стакларска сировина кад се у лонцу стопи, постаје растељива и не охлади се брзо и може врло лако добити какав хоћемо облик. Кад се маса растопила престају ложити и почињу пре-рађивати растопљену масу. Масу прерађују у ста-клени посуђе дувањем помоћу дуваљке, која није ништа друго него гвоздени чибук. Један крај ове дуваљке умачу у растопљену масу, на коме се не нахвата онолико, колико је потребно да се какав предмет изради. Кад се маса на једном крају чи-бука нахвата, онда радник у други крај дува, и ваздух што из уста кроз чибук у растопљену стаклену масу струји, направи шупљину и изгледа као мала тиквица. За тим радник ову стаклену тиквицу диже у вис, љуља је, по ново у њу дува, меће је у пећ да се загреје. Ту се ваздух шири и тиквица се због тога увећава. За тим је вади на поље, дечко један притисне у дно гвоздену лоптицу, која се за тиквицу прилепи. За овим ду-ваљку одвајају од грла, а за тим одвајају лопа-тицу од дна. Како се то ради, види се на слици 5, која представља пећ у раду, и раднике у раз-



Слика 5.

ном положају. Тако израђено посуђе носе у пећ, где се кали поступним хлађењем.

Стаклено посуђе разних облика израђују кад овако издувану житку стаклену тиквицу мету у форму, калуп, па после дувају ; од дувања се тиквица шири и добија облик калупа.

Стакла за прозоре праве дувањем или ливењем. Дувањем праве кад издувају стаклену боцу и даљим обрађивањем добија се велики цилиндар. Овоме цилиндру отварају дно и шире отвор. Цилиндар мету на плочу и хладним или влажним предметом превуку цилиндар уздуж и при врху и тиме се добија уздуж просечен цилиндар, отворен с обадва краја. Овај цилиндар носе у пећ, где од топлоте цилиндар мекша, разгиба се, исправља, положи се на плочу и постаје прави стаклени лист.

Окна праве још ливењем у нарочитом калупу, који је од метала и изгледа као четвртаст блех с веома ниским ивицама. Тако се лију и огледална стакла која премажу каквом масом, која одбија зраке сунчане ; премазују их веома танким слојем сребра и другим металима.

Тако се у главном производи све посуђе стаклено и сви остали стаклени предмети.

У Србији постоји само једна таква стаклара, и то у Јагодини. У овој је вароши још пре 30 год. била стаклара ; у њој се израђивало добро и скупоцено стакло, али је пропала, није се могла одржати. По други пут је стаклара основана 1880 год.; озидан је и почео радити у њој неки Јулије Бозитовац, радио је у њој до 1882 г. Те године купи стаклару Нацко Јанковић и браћа Аранђеловићи, и сад је воде под фирмом Нацко Јанковић и компанија. Кад су је купили, било је само 4 лонца и један ножни оштрач за глачање, шлифовање посуђа, а данас има стаклара 8 лонаца и 5 до 6 оштрача, које више не покреће нога

него парна машина. Гравера није било ни једног а сад ради један, молера није било а сад има посла за двојицу.

Тучница за ситњене сировине била је проста, коју је један коњ окретао ; сад је тучница на води, и иситни у прашак 800 килограма сировине за 24 сахата.

Стаклара јагодинска престављена је на сл. 6.

Стаклара за сада израђује само шупље стакло, лиснато не израђује ; стакло је мало зеленкасто али га има у разноликим облицима, има га и шлифованог и у разној боји.

Стаклара издржава страшну утакмицу, али при свем том изради робе на 72.000 динара. Она поступно али стално потискује страно стакло својом солидном израђвином : унутрашњост а нарочито источни крајеви наше отаџбине троше скоро само јагодинско стакло ; Београд, који највише стакла троши не може још да напусти страно стакло.

Стаклара извози своје стакло за Турску и Бугарску. За Бугарску би могла још више извозити само да постоји трговински уговор.

Произвођачи чине све само да задовоље публику, али потрошачи не одзивају се у оној мери у којој би требали да се одазову.

Читатељи су видели да се стакло производи од креча, белутка и поташе : зар је патриотично увозити страни камен, креч и пецео прерађене у стакло? Читатељи, ви ћете се одужити земљи по којој ходате, ако купујете оно што је од ње израђено. Не купујте стакло израђено на страни, тиме ћете се одужити и земљи и дужности патриотизма и српскоме роду и српској привреди. Стакло је међу тим и јефтино и добро. Не купујмо страно стакло, то захтева од нас будућност наша.

Раша.



ШТА НАМ ПРЕДСТОЈИ



Што се догоди српска револуција 1804 године? Да ли Срби усташе на оружје против Турака само с тога, што неће да буду под владом друге вере?

По нашем скромном мишљењу, нашој револуцији не лежи у томе узрок. Колико има још примера, где се не порађа револуција због вере, него се народи слажу без обзира на вере. Верску су војну водили само владари и мантијаши из врло основаних њихових — само *њихових* разлога, па разуме се и вајде.

Српска револуција 1804 год. носи са свим други и друкчији карактер.

До 1804. године и у данашњој Србији владао је овакав економски и политички систем: најбоље и најплодније земље биле су у рукама ага и спахија турских; власт је била у рукама Турака, и они су судили онако како су они хтели.

Турци су махом живели по варошима, а рају су испудили у село. Рајетин — Србин — није могао радити занат — занат је био само у рукама Турака, изузимајући врло тешке занате, за које су Срби употребљавани. Српски живаљ у селу обрађивао је спахиска имања — дакле били су спахиски радници, робови. Из прва Србима није ни било толико рђаво, јер поред онога што спахији даду, њима је опет преостајало доста да безбрижно живе. Али доцније су спахије били раскошнији, па су више од дохотка узимали; а тако исто и државне дажбине све су се више увећа-

вале. Срби, који су били на спахиским имањима, давали су и спахијама и држави; давали су и давали, док их лепо не испасаше. Тако нагомилана давања дотле су дотерала, да их Срби нису могли довољно ни надавати: а Турци опет, да би што више извукли, били су све већи тирани. И што је народ више оголевао, или тако рећи: што су више Турци захтевали и узимали, више трошили него што народ може произвести — све је већа тиранија била. Правда турскога суда у то доба врло је удесно одличена у оној народној изреци: „Кадија те тужи, кадија ти суди.“

Турци су увидели: да они троше више него што народ може произвести, али се нису оканули раскоши на коју су навикли; а да се народ не би опирао њиховим захтевима, накупили су још више војника да могу сваки покрет угушити. Поред толиких дотадањих готована, народу се на грбачу натовари још један грдан број слугу које чувају свога господара а хлеб непосредно или посредно (како где прилика искочи) од народа узимају.

Како су Турци истеривали од народа харач и остало што им је за живот и уживање требало, врло лепо цртају ови редови:

„Од истока харачлије јашу,
„Воде голу на репов'јех рају;
„Од запада харачлије јашу,
„Воде голу на репов'јех рају!
„Јашу змаји с севера и с југа
„Голу рају на репов'јех воде.
„Јадна раја руку наопако,

„Сл'једи коњске на коношцу траге,
„Мили Боже, што је раја крива?
„Или је крива, што Турке мори?
„Или је крива, што их рђа бије?
„Што је крива? — *Крива је што је жива,*
„А не има што Турчину треба:
„Жута злата и бијела хљеба,

— — — — —
— — — — —
„Харач, рајо, харач, риче,
„Харач, харач, ил' још горе биће!
„Творац вишњи птицама небо даде,
„Тиха дупља и жуђена гн'језда;
„Рибам воде и пучине морске,
„Стан од стакла нек се по њем шире;
„А звјерињу ливаде и горе
„Хладне шпиле и зелене дуге;
„Јадној раји? не даде ни коре
„Суха хлеба, да је сузам' кваси.
„Ал' што вељу? даде небо добро,
„Но је несит све већ Турчин побр'о,
„Харач, харач! . . . Одкуд раји харач?
„Одкуд злато, који крова нема,
„Мирна крова да уклони главу?
„Одкуд злато, који њиве нема
„Него турску својим знојем топи?
„Одкуд злато, који стоке нема,
„Го за туђом по брд'јех се бије?
„Одкуд злато који руха нема?
„ — „ Глад, голота, господару!
„Ах, причекај, пет шест дана,
„Док ти жуђен харач испосимо!
„ — Харач, харач, рајо треба!
„Хлеба, хлеба господару!
„Не виђесмо давно хлеба!“¹⁾

Кад је народ већ до коже оголео и оспро-
тео; па једно што го и гладан а друго што је
пригњечен насиљем Турака, који једнако траже
да их раја храни, народ је учинио оно што је
не само требао, него што је силом економских
(на првом месту) и политичких невоља морао у-
чинити. Он је своје учинио . . . револуција је
планула.

Да су поглавито економске неприлике, ство-
рене спахиским системом владавине, изазвале ову
револуцију, а власници насиљем само мало ус-
корили пламен револуције, даје нам тврдог уве-
рења нарочито то: што се богатији људи нису
ни упуштали у револуцију, јер:

*Богаташи нису ради кавзи,
Већ је рада сиротиња раја.*

¹⁾ Смрт Смаил-аге Ченгића.

Револуција је учинила своје. Она је дота-
дањи економски — спахиски систем владавине
срушио, и народ је имања приграбио себи. Сад
он није издржавао спахије и остале готоване, рад
му је се добро плаћао и он је био *госа*. Да се
наш народ мало потказлачи, поправи, припомога
му је задруга, која је се нарочито морала сачу-
вати у време турске владавине ради лакшег и
бољег обделавања турских земаља.

Прве десетине године слободног живота, то
су оне „сретне године“ које се често спомињу,
и за којима се уздише. Оне су одиста биле срећ-
не, јер ако онда није било великих богаташа,
није било ни велике сиротиње; и баш због тога
спротиње није било, што није било богаташа.

Али после извесног времена, народ је осе-
ћао: да су му те „срећније године“ све мрша-
вије. Оно истина рађа љетина као и пре, па негда
и боље, али се у кући опет натеже.

У чему лежи томе узрок? Ево у чему!

Наши великаши, да би Србију створили „мо-
дерном“ државом, т. ј. државу бирократску са
свом потребном машинеријом, стварали су др-
жавна надлештва једно за другим. У размаку не-
колико година, они створише читаву војску чи-
новништва, служитеља и војске стајаће. Једно
тима, што су толике људе извукли из народа те
не раде производан рад, производња се с године
у годину умањавала; а друго што је народ те
непроизводне људе издржавао — народ је осетно
оспромашавао. Богатство народно састоји се само
у производњи, а како ови људи: чиновници, слу-
жбоци итд. нису ништа радили у произвођењу,
то производили нису ништа него су јели глав-
нину народну, јер народ није могао годишње
толико произвести, колико и њему и онима што
не производе треба.

Чим је народ почео трошити своју *народну*
главнину, одмах је се опазило; јер поред тога,
што је он сâм увидео, да му године нису баш
тако „срећне“ као пре, могао је се уверити сваки
из тога: што је се одмах појавио кредит. Кре-
дит, или боље рећи, задуживање, појављује се
онда кад народ почне сиромашити; и што народ
више сиромашти, то се више задужује. И овде,
дакле, чим је народ почео сиромашити, појавише
се разни зајмодавци, кајишари и зеленаши, а за
овима штедионице, банке и други новчани заводи
који нису народу помогли; он је се све више заду-
живао, па се задужно тако рећи и косом на глави.

Ми нисмо умели бар организовати рад, да
би без великог оспромашења могли издржавати
све оне непроизводне људе Њихове су потребе
увећаване а укус развијао, те се нису задовоља-
вали производима и прерађевинама у земљи, него

су тражили са стране. (Та њихова тражња са стране у погледу томе, што је на страни рад савршенији од рада српскога, па и израда боља, у томе погледу са свим је оправдана, а разуме се да су они криви што се нису постарали да и у Србији организују рад). За набавку тих њихових потреба са стране умножио је се број дућанџија: или као што се општим именом трговцима зову, који су сад постали прави сензали страначки. Да би они могли набавити стране еспапе, извлачили су и новац и производе из земље. Те исте производе странац прерађује, и он нам их враћа често у педесетострукој цени.

Ред је де се упитамо: „Шта нам предстоји?“

Ако и даље будемо имали војску, и то веома велику војску *непроизводних руку*; ако будемо и даље на ту војску трошили нашу производњу и нашу народну главнину; ако и даље будемо за врло малу количину страног еспапа давали огромне количине наших производа; ако дакле, и даље будемо водили оваку распикућску политику, онда смо пропали. Ако све то буде тако и даље ишло, онда неће бити ни смешно ни чудновато, кад народ зазелече:

„ — — — — — Одкуд раји харач ?

„Одкуд злато, који крова нема,

„Мирна крова да уклони главу ?

„Одкуд злато, који њиве нема,

„Него туђу својјем знојем топи ?

„Одкуд злато који стове нема,

„Но за туђом по брдјех се бије ?

„Одкуд злато који руха нема ?

„Одкуд злато који круха нема ?“

Тако стање не крије далека будућност; тако је стање већ на помоду, и оно ће овладати

Србијом скорим, ако се не реформише наша економска политика на здравим основима.

А шта вама занатлијама предстоји ? питаћете. Нема вам ништа друго предстојати, него што предстоји читавом народу, јер ви и сељаци искључиво и сачињавате народ.

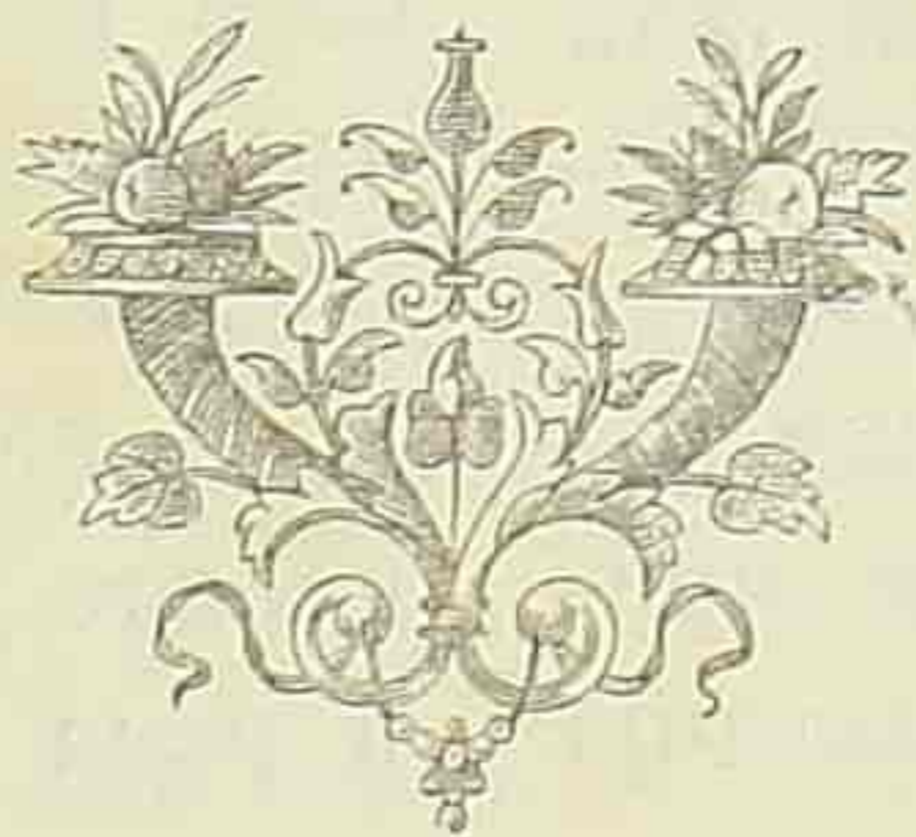
И вама, дакле, предстоји жалосна судбина ако се продужи досадања економска политика, а што се она још боље у таквом духу реформише, тим ће бити још опаснија, јер сте ви у првом реду тој ненаситој сили подложни.

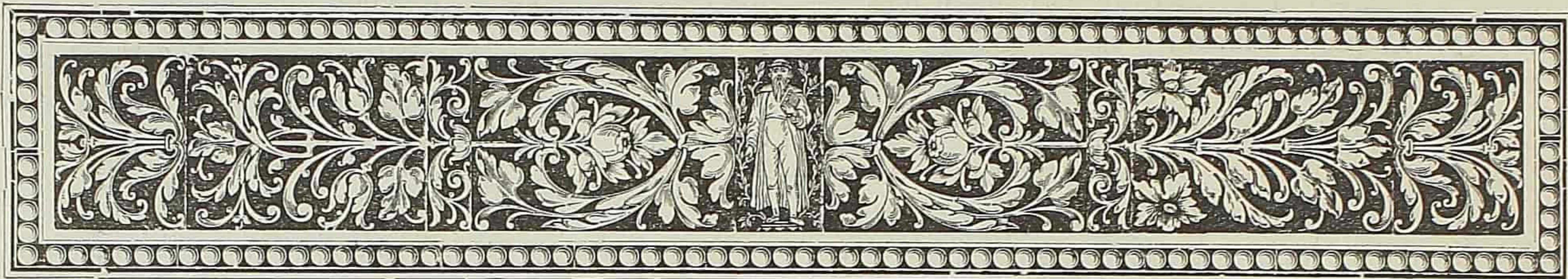
Држава, која вам је извукла и црно иза нокта, није се ни чим постарала, да вам опстанак осигура. Она је и вас и ваше занате оставила неумитној судбини. — Држава, која је баш тиме што је држава, позвана да ваш опстанак осигура, није још ништа до сад учинила за осигурање вашег опстанка, нити је игда показала за то воље. Она је могла трошити милијуне, не само на многе непотребне установе, него и на саме спрдње (узевши их баш и у државоправном смислу) а није могла утрошити, не милијуне, него ни хиљаде, на стварање и потпомагање произвођачких и прерађивачких задруга, радничких школа и т. д. Не само то, него је она оставила широм врата Србије упливу страног и опасног госта — капитала; који ће, ако му се не обуздају силе, и последњу отпевати нашим занатима, а ви ћете онда бити робови његови. И томе није дуго време, само — ако ми будемо скрштених руку.

Ето: „Шта нам предстоји?“

Па шта да радимо, да до тога не дође ? О томе треба читати чланак „Економски преображај Србије“ („Српски Занатлија“ од ове год. 1889).

Драг. Н. Лапчевић





НАШИ ЗАНАТИ

С ПОГЛЕДОМ НА САВРЕМЕНЕ УСАВРШИЦЕ И НАПРЕТКЕ У ПОЈЕДИНИМ ЗАНАТСКИМ ГРАНАМА.

О а свих страна чује се као из једног грла како наши занати пропадају. То је необорива истина. Но чује се са по где које стране и то, да је пропаст наших заната и због историјског развића друштвеног, један чин који се не да зауставити никаквом заштитном мером. Људи, који су познати са историјом друштвеног развића у опште и са економском науком виде и тврде то. Ми нећемо овде да се упуштамо у расправљање питања о томе.

Учевни људи поделили су људску радњу по разним групама и обележили су разне ступње. Према тој научарској подели и према друштвеном развићу лако ће се увидети, да је оно друштвено стање на најнижем ступњу, где сваки члан друштва мора да подмири све своје потребе. Доцнијим развитком дошло се до неке *поделе по занимању*. Неки се занимаху н. пр. пољским радом, неки занатима и т. д. Тако, сваки ће признати, да онај не може бити изврсан занатлија који се зарад свог опстанка мора бавити и пољоделством. Признаће свако да су занати у том облику на ниском ступњу развитка. — Даљим развитком друштвеним дошло се не само до тога, да су се поједини занати строго оделили, но се та подела и у самом поједином занату разгранала. Наступила је дакле *подела и у већ оде-*

љеним занатима (специјализовање). Тако на пр. столарски занат толико се развио, да данас на западу не постоји столар који израђује врата, прозоре, паркете, столове, столице и остали намештај. Тај се занат толико поделио, да тамо постоје н. пр. радионице столарске које само и искључиво израђују н. пр. паркете (за патосе) и ништа друго. — Друга радионица опет бави се само израдом врата и прозора за грађевине и ничим више. Трећа само израдом намештаја и т. д. Но ова подела не зауставља се само на подели *радње* већ и на *подели рада*. Тако н. пр. у столарској радионици не израђује један радник и прозоре и врата, но се неки радник бави искључиво израдом *прозорских делова*, други их *прекраја*, трећи израђује на њима *зглобове* и тек десети радник н. пр. *склапа* их. — *Јасно је да су производи занатски — оваковом поделом радње и рада извршени — и много бољи и јевтинији.* — Када најзад наведемо да су даљим развитком пронађене и разне машине за замену човекове снаге и рада и да се њима данас у великим савршеним радионицама у огромним количинама за незнатно времена израђују разноврсни предмети и да су они по својој каквоћи и јевтиноћи услед таког усавршеног рада — од обичних занатских производа недостижни — онда смо изнели, ма и у најшприм пртама, данашњи ступањ и развитак производње и рада

Свакоме је познато, да су за успешно вршење буди којег посла у главном потребни ови услови: *знање, рад и капитал*

Снага произвођача зависи од *капитала*. Од капитала зависи хоће ли се моћи нека радња по правилима науке и савремено уредити, како би уз припомоћ знања и рада постала непобедима. У нас нема мајстора капиталиста. Наше занатлије су у опште махом средњег (и сиротног) стања. Да би у том погледу код нас наступило напредак већ сви готово признајемо, да нам је готово једини спас — *удружење* и организација и установљење *сваковрских произвођачких задруга*. Овом приликом нећемо се овде забављати о томе какве задруге и како би их ваљало установити и т. д. о томе ће бити реч у другом чланку овог календара. — Други услов за успешну производњу навели смо, да је — *рад*. Да би рад одговарао савременом стању и развићу ваља да је *уређен*, организован. Као и питање о оснивању произвођачких задруга, тако и питање о *уређењу и подели радња* покренуло је и узело у разматрање, испитивање и разраду наше „Занатлиско удружење“. Ни без решења овог питања, и то на првом месту, не ће се моћи код нас постићи напредак у нашим занатима. Обе ове преднаведене мере изискују рад свију нас, те да се постави сигурна основа за повољан развитак наших заната. Но на шта се код нас понајмање обраћала пажња и где лежи не мањи узрок нашем наплатку и опадању заната јесте — онај трећи услов — *знање* (у најширем смислу речи). За успешан рад и напредак занатлија овај је услов понајпречи. Он је потребан и онда, када на решавању оних горенаведених два услова још нико и ништа радио није. И при неуређеном стању наших заната и при свима другим тешкоћама, моћи ће боље и успешније се борити против конкуренције или бар веће користи од свог рада спрам својих савременика видети онај занатлија, који је н. пр. више пробавио по разним већим и мањим радништима његове струке и који је свој занат потпуно „испекао“. Тај занатлија боље ће умети да расподели — ма и у маломе — рад у својој радњи, да уштеди у времену и грађи — материјалу — и т. д. Занатлија, који је сем тога нешто више учио и школа — стекао дакле и већег *знања* од својих савременика, моћи ће у извесним приликама боље, сигурније и тачније прорачунати неки посао те — кад га прими, да га не извршује на сопствену штету. Образованији занатлија водиће и неке белешке и књиге у својој радњи како би знао колико је на којој израђевини потребно времена и рада, колико материјала, колико му је на том предмету добит и најзад кад и коме је издао тај

предмет и колико је кад за рачун тог предмета примио и колика му остаје још да наплати. Занатлија, који се је још више бавио спремом по својем занату, учио је и *стручне школе* или бар *уртање* које је за њега потребно као и *писање*. Кројач или обућар, који је учио цртање занатлијско, далеко ће брже и с' мање муке и боље скројити н. пр. одело или обућу те да она буде како ваља. Па ће то све и боље и јефтиније изградити и стога што је научио поред поделе рада ценити и добити и користити од *употребе разних савршенијих алата и машина у своме занату*, којима он може брже, правилније и јефтиније да израђује своје производе, него његов сабрат — занатлија, који ради како му је и бабо радио. —

Ето, са *овом* страном занатском, која је код нас крајње запуштена и презрена, а којом успешно можемо *одмах* и *сами себи* врло много помоћи, желим читатеље упознати. Па зар неће сваки занатлија са већом вољом и љубављу бринути се о успеху своме, када што дубље уђе у тајне и њему дотле непознате и занимљиве стране свог заната, неће ли га са више воље и заузимљивости вршити и неће ли такав образовани занатлија моћи и боље, јаче и успешније ступити у борбу за извојевање бољег земљишта за напредак наше домаће привреде, за наш целокупни напредак; и најзад, неће ли тада и она наша маса надри образоване „интелигенције“ увидети да је баш занатлијски привредни сталез онај који заслужује пошту свију друштвених сталеза, који служи на дику и понос целој земљи; да су образоване и добре занатлије и привредници најсамосталнији сталез друштвени; нећи ли тад увидети да је потребно много више труда знања и рада да се постане ваљан занатлија но бакалчић или писарчић и да је за друштвени и економски напредак и народну самосталност од веће користи *један* образовани занатлија и привредник него можда десетак разне ситне и крупне господе. — Ето од колике је велике важности по наше, занате привреду, државни и друштвени напредак у опште, знање и наука! А сада да пређемо на разматрање појединих заната. —

Нешто из обућарског заната.

Да отпочнемо овај наш преглед са — обућарским занатом. Нека нам то не замере друге занатлије. Само ако се они листом сложе и искупе око „Занатлиског Удружења“, биће тада и више користи по њих, и проговориће се у идућим годинама овог календара и више која о свима нашим занатима. Да отпочнемо дакле наша разматрања у првом српском занатлиском календару

нашим обућарима и њиховим занатом. Огрешили би се о ову нашу занатску струку, када то не би учинили. Наши обућари заслужују то не само по својој окретној и живој нарави у опште — има их подоста са мало ширим и даљим погледима но у помноге госпoде — не дакле само с' тога што знамо, да је баш међу обућарима доста оштроумних занатлија, весељака па и — *песника* — већ и с' тога што то ова наша занатска грана према свом развиту потпуно и заслужује.

Пре но што бисмо прешли на сам рад и обратили пажњу на усавршице у алатима и машинама којима ваља и наши обућари да се користе, како би им рад лакши и кориснији био, баш да изнесемо неке примере за горе наведену црту која се у обућара опажа.

Непобитна је истина то, да се у великом делу међу обућарима налазе људи оштроумни, мислиоци па и песници. Заиста има узрочне везе између појединог начина рада и душевног делања. Каква ли је то веза — то је посао, занимљив посао научара, психолога. Но нису само наши обућари такови. И у других народа су тако. Ето у Немаца било их је међу обућарима који су још из старијих времена па су и до данас оставили гласа за собом. У њих је н. пр. неки *Ханс Сакс* постао чувен не само као обућар већ и као — песник, па је и на свом „шилту“ метуо фирму „Ханс Сакс обућар и песник“. Између многих примера из којих се види досетљивост и оштроумност обућара да наведем још само један. Неки немац обућар изнео беше свој „шилт“ на којем је дао измалати чизму — али *наопачке*, тако, да је њон на више био обрнут, чиме је обратило општу пажњу; но испод чизме ставио беше ову карактеристичку објаву — наравно у стиху: „Свет је данас

тако „просвећен“, с тога је чизма обрнута“, „кад свет буде другачији — и штикла ће на земљу!“ Досетка је ова толико оригинална и показује толико критике, да би се у многоме чему и данас могла применити.

Па није ли најзад и светско светило, чувени руски књижевник и *Гроф — Лив Толстој* (од којег имамо нека његова дела и на Српски језик преведена) уједно и изучени *обућар*?

Заиста је веома занимљив посао научара специјалисте — истраживање уплива особитог телесног занимања — на *душевну радњу* радника. То је посао, као што горе рекосмо научника *психолога*.

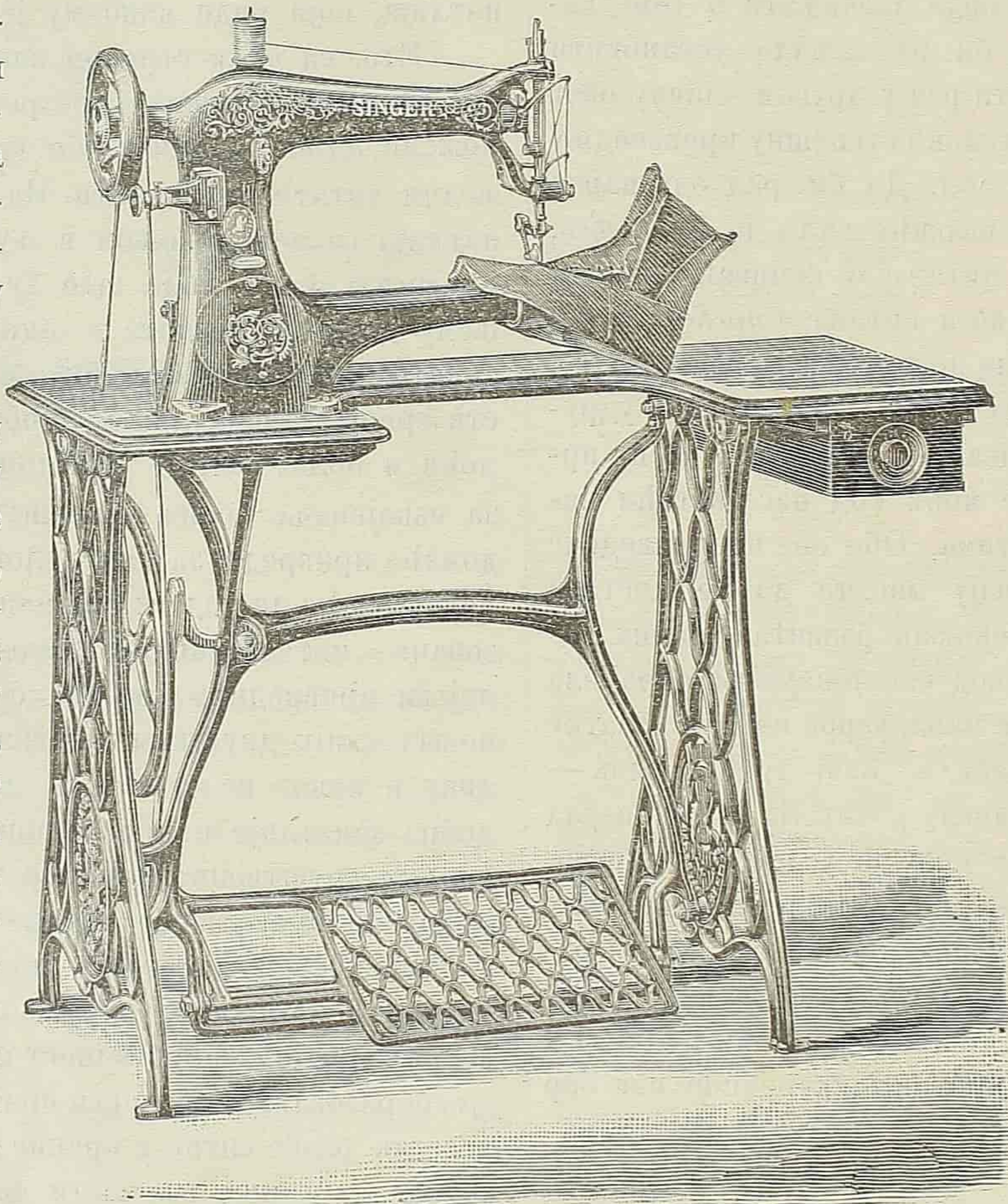
Исто тако је не само од интереса но и од непосредне користи испитивање уплива особеног, стручног занатског рада на *здравље* радника, занатлије; што је посао специјалисте *лекара*. Ова испитивања све се то већма врше у новије доба, како би се рђави у п л и в отклонити могао. Но да би се штетне последице потпуније могле избећи није само довољно испитивање научника лекара, већ је ту позват и економ, државник, проналазач бољих и савршенијих алата, справа и машина па и сам занатлија и радник.

Ми ћемо овде да се позабавимо

само са оним стварима, помоћу којих може и треба наш занатлија обућар да израђује брже, боље, савршеније и што је могуће без рђавог уплива на његово здравље — а што је важно, и јевтиније произведе.

Нећемо се овде упуштати у разматрање и опис машинске фабричне производње обућа.

Овде ћемо да скренемо пажњу наших обућара на оне справа и машине које и они могу, ваља и треба да набаве ако мисле и желе себи напретка и опстанка, *јер само онај који корача са временом може данас постојати*, а на дуго се ни-



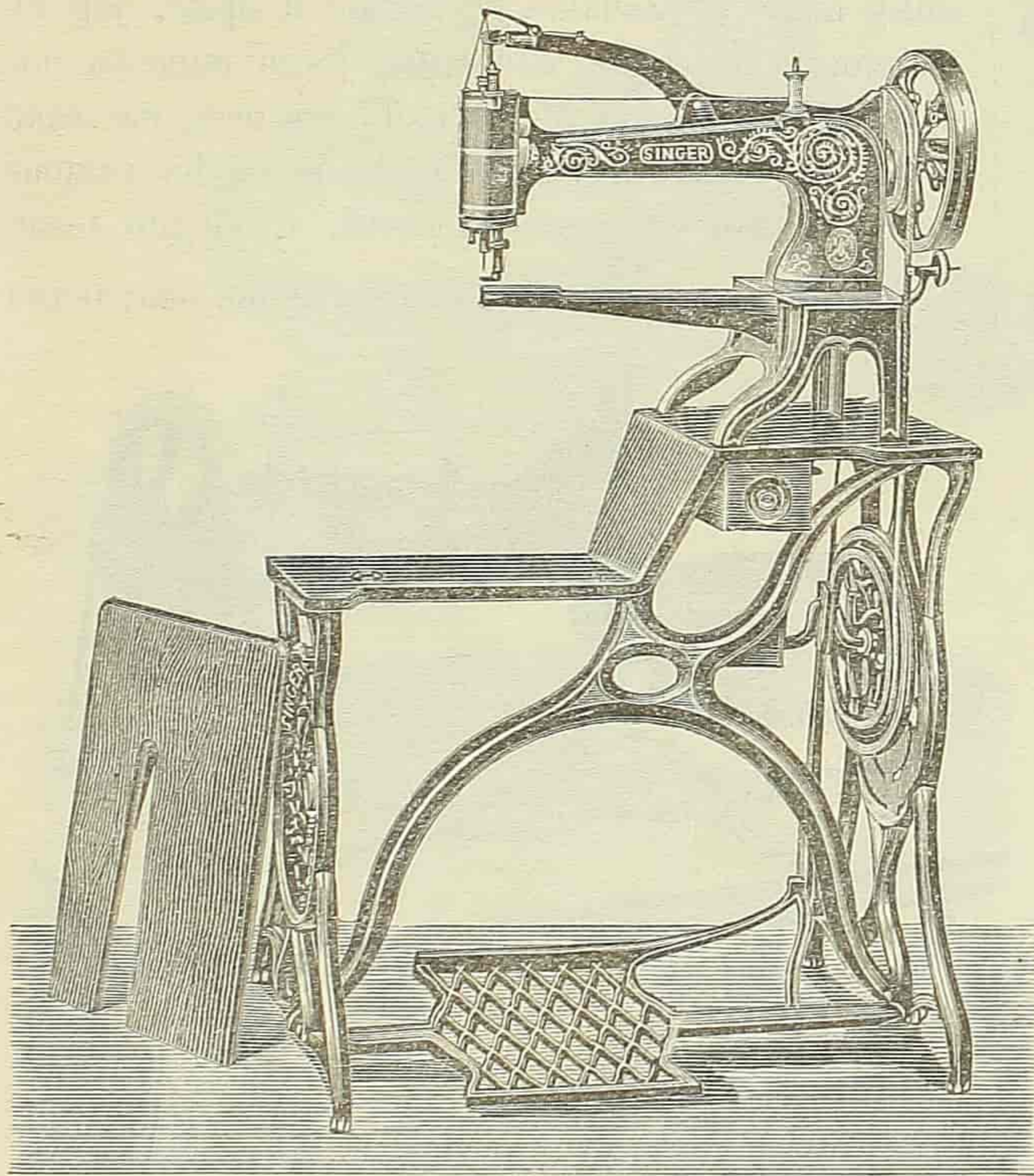
Слика 1.

којим мерама културни напредак без опште штетних последица зауставити не може.

Да отпочнемо нашу смотру са *шиваћом машином*. Од какве је неизмерне користи овај проналазак американца Елијаса Хове *) изlišно би било доказивати. Данас је ова машина не само „десна рука“ у многим занатлијским радњама, но је она неопходно нужна тако рећи и свакој кући, а да не спомињемо колико ли спротиње живи и заслужује своју кору леба шиваћом машином!

Слика 1 показује шив. машину са доњим рукавцем (у слици је с левим, но може се добити и са десним рукавцем).

Ова машина служи за *шивење предњег дела лица*.



Слика 2.

Слика 2 показује *шиваћу цилиндер*—машину са уским доњим рукавцем. На особити захтев могу се оне снабдети са справом за „ајнфасовање“ која самостално ради. На њој се могу потпуно довршити обуће.

Слика 3 показује *американску двоструку шиваћу машину*.

Ова машина је особене конструкције тако, да се њоме у исто време израђују два једно поред друго подједнако одстојећа правилна шва.

*) Елијас Хове рођен је 10. Јула п. н. 1819 год у Спенсер-у (држави Мачаузет-у). Прву шиваћу машину конструисао је 1845 године, добио је на тај свој проналазак патент (повластицу), 1862 подигао је у Бридгенпорт-у (у држ. контекути-у) фабрику шиваћих машина, а умро је 3. Октобра 1867 н. н. у Броклин-у.

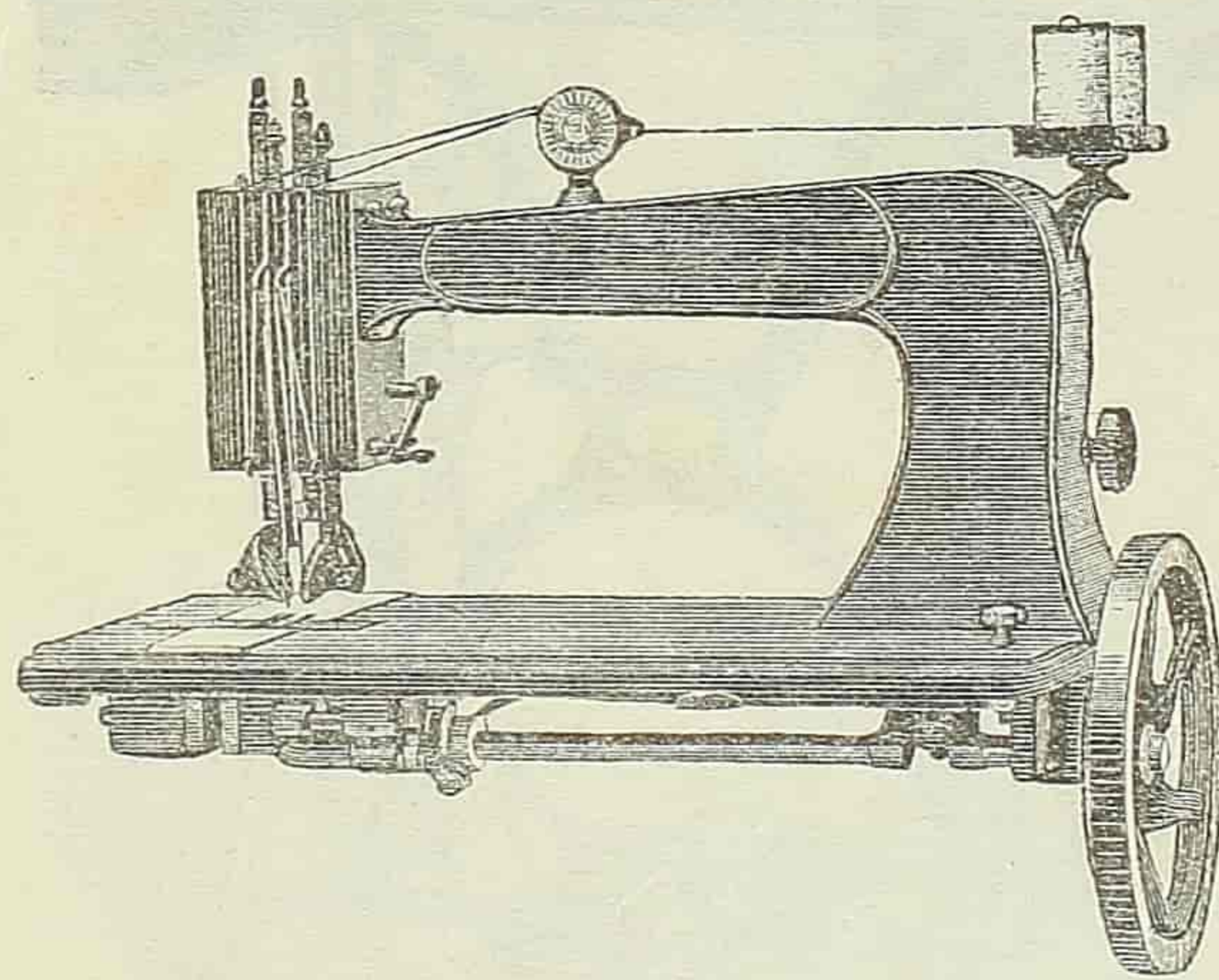
То је у ствари дупла шив. машина пошто има две игле, два чунка, две стеге и две спроводнице.

Растојање игала и према томе шва, може да се удеси да буде од 4—19 милиметра. Исто се тако на прост начин и регулише финоћа шва. (дужина од убода до убода) Савијајући шав може се једним дршком без прекида рада извршити.

Руковање је просто и има за сваку машину штамп. упутство.

Једновремена израда два шва помоћу ове машине не даје само велику добит у брзини израде — у времену, но је тај шав и много правилнији и лепши због потпуно једнаког одстојања што се са обич. шиваћом машином и руч. радом никад не може тако постићи.

Према до сад реченоме види се, колико је важна и корисна ова машина за многе гране занатске, као за обућаре, седларе, шваље, кројаче и т. д. Она се употребљава било за кожарску израду или за шав сваковрсне чоје



Слика 3.

Када смо већ код шив. машина нека нам је дозвољено да споменемо и *машину за курчије и кројаче кила*, коју показује слика 4; за ову последњу врсту рада служи и машина са справом за „ајнфасовање“ шешира види слику 5.

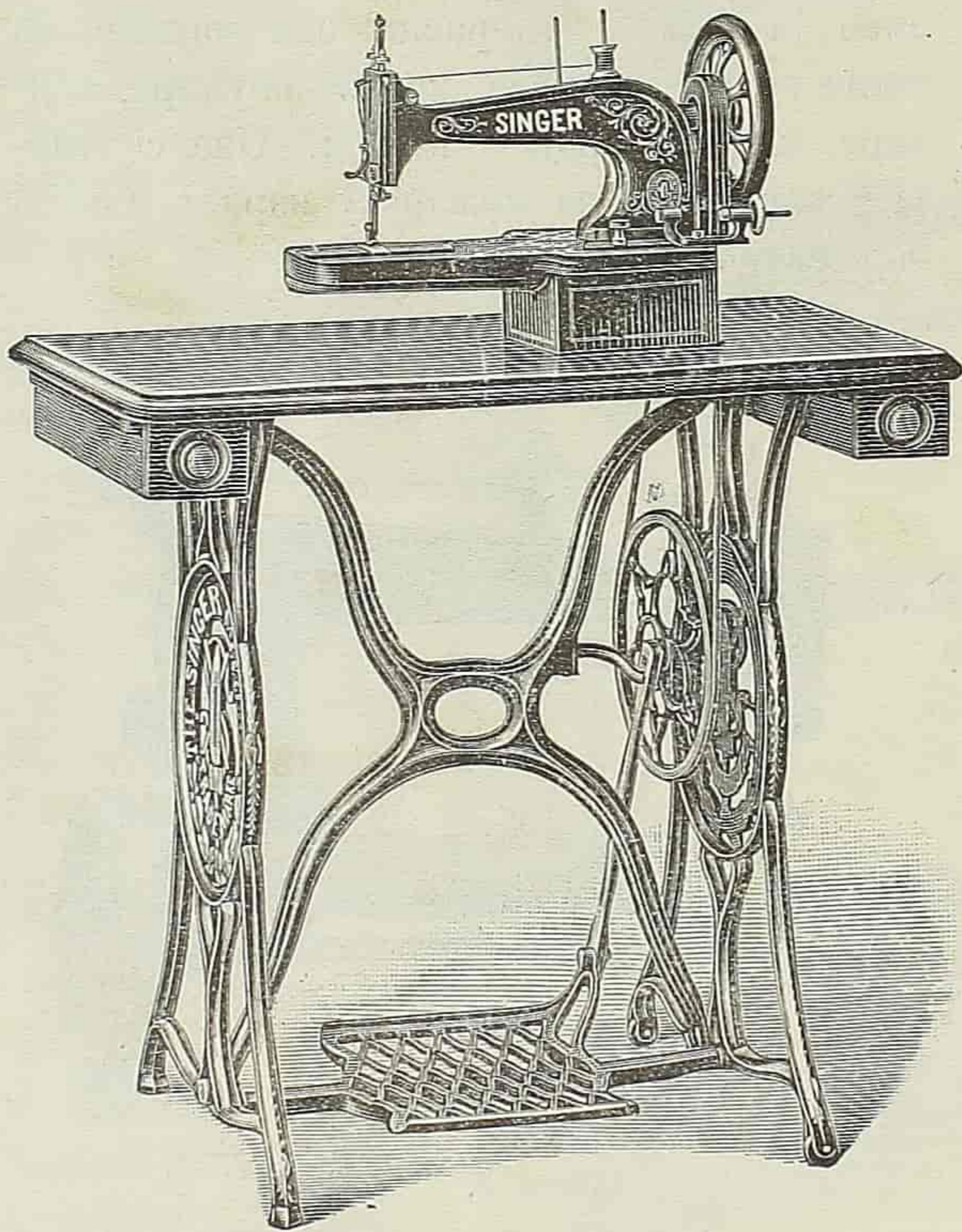
Најзад спомињемо и *шиваћу машину за опшивање рупица* коју показује слика 6 она израђује шав који се свакад завезује у чвор и према томе је и њоме израђен шав исто тако трајашан, као и онај руком рађен. Машина врши сама повлачење штофа на којем има да се опшију рупице. Са својом лепотом и једнакошћу шва надмаша ова израда ручну. Оваке машине израђују се како за одело, тако и за обуће.

Сем машине, на слици 3, све су друге *Сингеровог система*, и могу се због своје солидне из-

раде препоручити. Свако ближе објашњење слаће на захтев „Упр.одбор зан. удружења.“

У Немачкој израђена је ушла брзо у употребу и постала омиљена *справа за обућаре*, на којој се укивају ђонови. Њина брза тражња показује, да обућари теже да се што пре оворосте уобичајеног старог и нездравог начина рада.

Као што слика 7 казује израђено је ово постоље од ливеног гвожђа са појаким деловима, а израда му је сасма солидна. Постоља ова израђују се према порудбини за рад седећи или стојећи. Оне справе на којима се седећи ради имају један горњи део и постоље у којем је горњи део утакнут. Справе, на којима се стојећи ради, имају између горњег дела и постоља уметак — једну јаку гвоздену цев. На горњем делу постоља

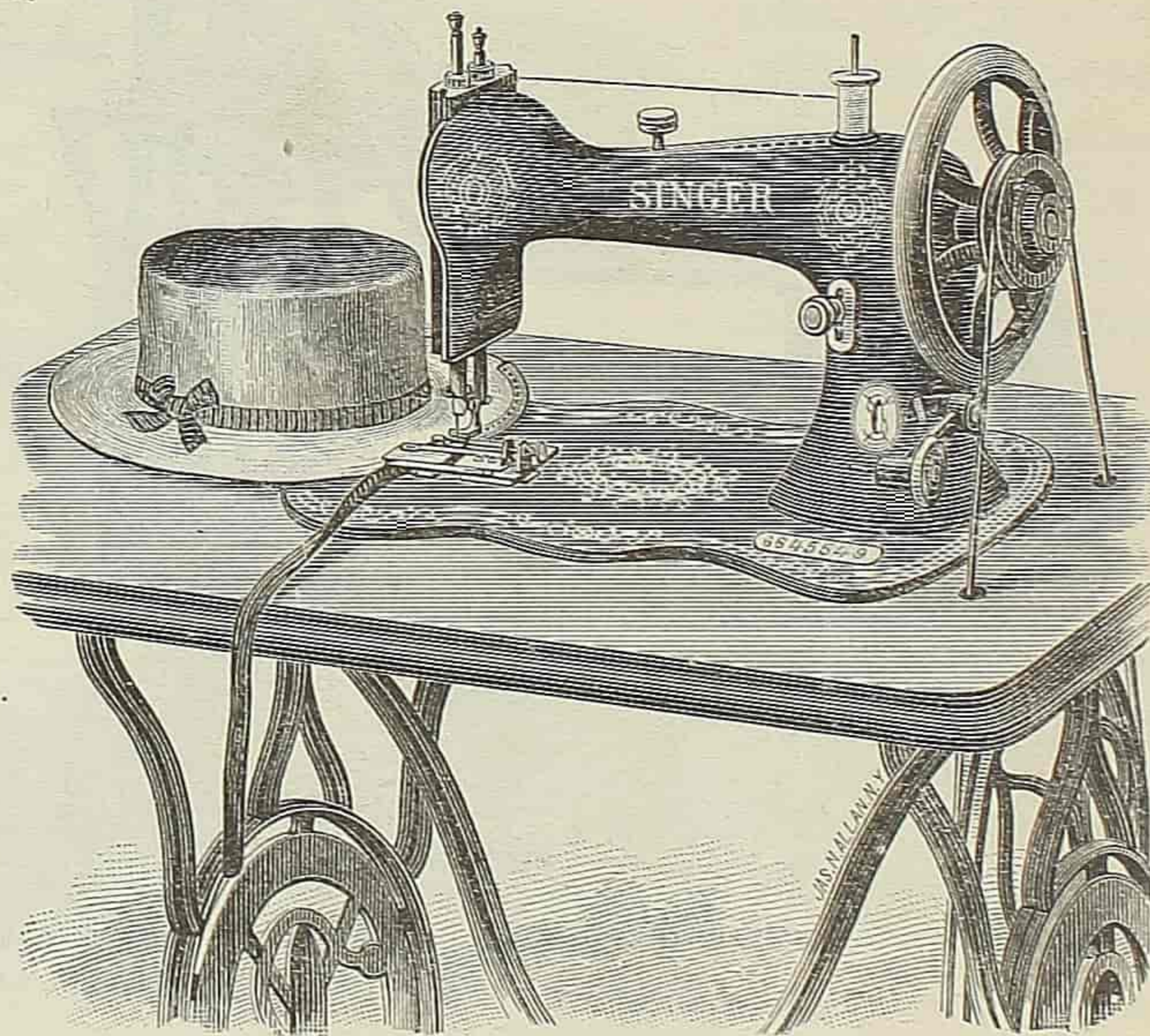


Слика 4.

има једна ручна завртка којом се удеси према потреби висина справе било за седење или стајање. Ова се справа дакле може удесити било за највишег, било за најмањег човека. Ако је завртња на доњем делу — на постољу одвртнута, тада је могуће да раденик, седећи при раду може на тој справи обртати учвршћену обућу како хоће час да му врх или „штикла“ ближе буде и т. д. При стојању има се за ту целъ горња завртка одвртнути. *Горњи део* израђен је тако да је он згодно лежиште за сваку обућу. Једна је страна права и удешена тако да се помоћу *уметака* може спремити за обухватање најмање или највеће обуће. Друга је страна косо израђена. На доњем крају горњег дела учвршћен је, помоћу завртке, каиш

којим се затегне и учврсти обућа за постоље. С' друге стране налази се још једна ексцентрична полуга помоћу које се после обичног стезања ручком — може још јаче обућа на лежиште притегнути како би непомично лежала те да се лако може шити или укивати. Оба лежишта као и горње лежиште дебелом *чојом* су обложена тако, да их обућар сам повремено може обнављати. Код овако учвршћене обуће на постељи несразмерно се лакше провлачи усмољени конац и утезује, но што је то кад обућа у крилу лежи. Укивање се врши сасма лако и брзо с' тога што обућа има непомично лежиште, лакше продире шило и бургија и клинци у кожу, а и „абсац“ се много лакше и чвршће израђује, па и дотеривање обуће помоћу пиле и глачање је лакше и брже, јер су раденику обе руке слободне. Ради шивења постави се обућа на обе стране а и осецање лако се на тој справи научи, било да је обућа учвршћена на њој или да без утеге, слободно лежи.

Пријатност рада на овакој справи очигледна



Слика 5.

је, раденик се далеко мање умори. Прса и ноге потпуно су слободни па и стомак није укљештен.

Мислимо да за ову справу није потребно даље препоруке и надамо се да ће се она убрзо и у нас одомаћити. Но које рад да што ближе о њој сазна, као и која јој је цена и т. д. нека се писмом обрати „Управном Одбору Занатлиског удружења“ који ће га о свему захтеваном извести.

Слика 8 показује (Pikirstock,) обућарску справу помоћу које се могу вршити све оправке на горњој кожи обуће — лицу — као и разни шавови, извршити.

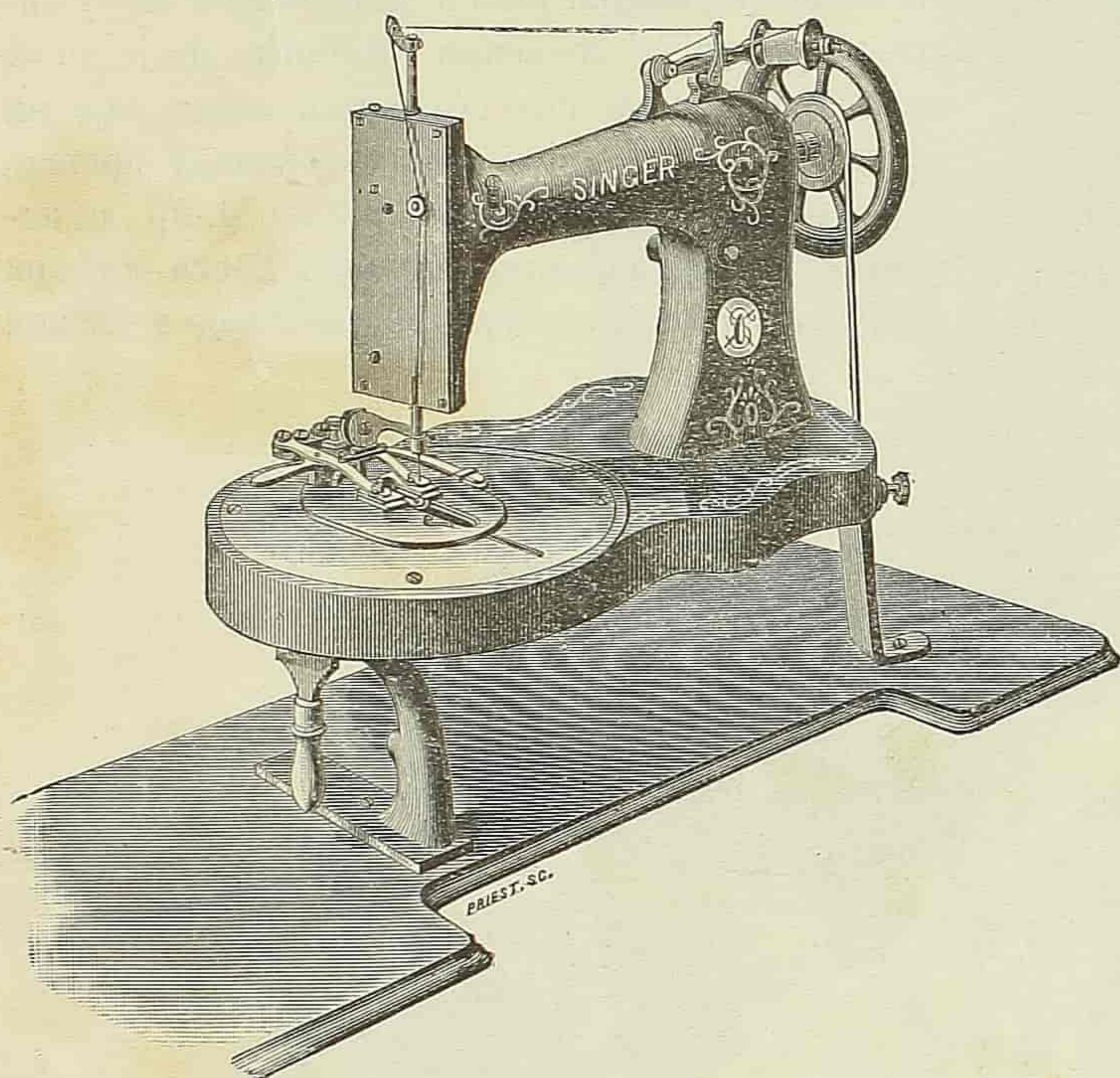
Обућа се на справи учвршћује помоћу две стеге од којих је једна помоћу завртња покрет-

на, како би се могла справа за ватање од најмањих до највећих обућа употребити; све се стеге унутра кожом обложе да се обућа при стегању не би искварила. Она страца обуће на којој се оправка има извршити, намешта се увек код покретне стеге, како завртањ при раду не би сметао.

Но сем учвршћења има ова справа још један „шарнир“ са ручним завртњем, помоћу којег се

већ опробана у немачких обућара и показала се као изврсна, с' тога је и ми препоручујемо нашим занатлијама јер јој је цена — (6—10 дин.) ниска а услуга и олакшица је велика.

Помоћу овог апарата могу се лако отклонити боре на дотичном делу обуће те се може и шав лакше извршити.



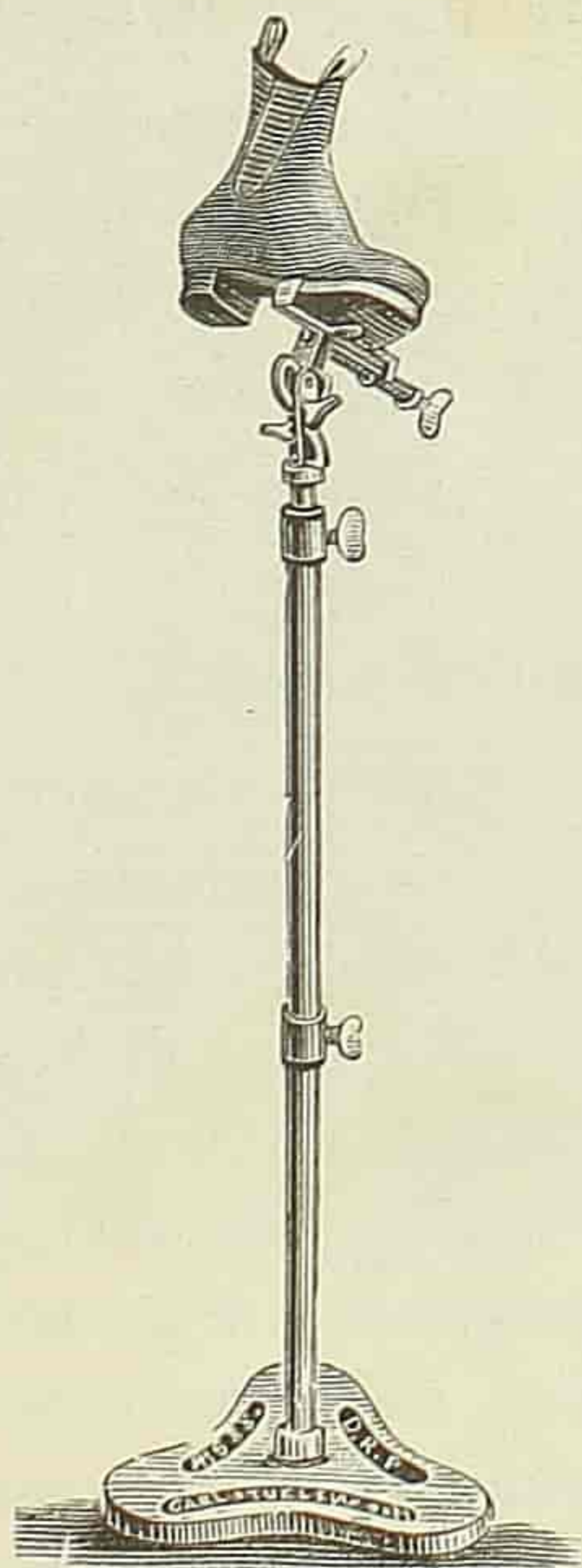
Слика 6.



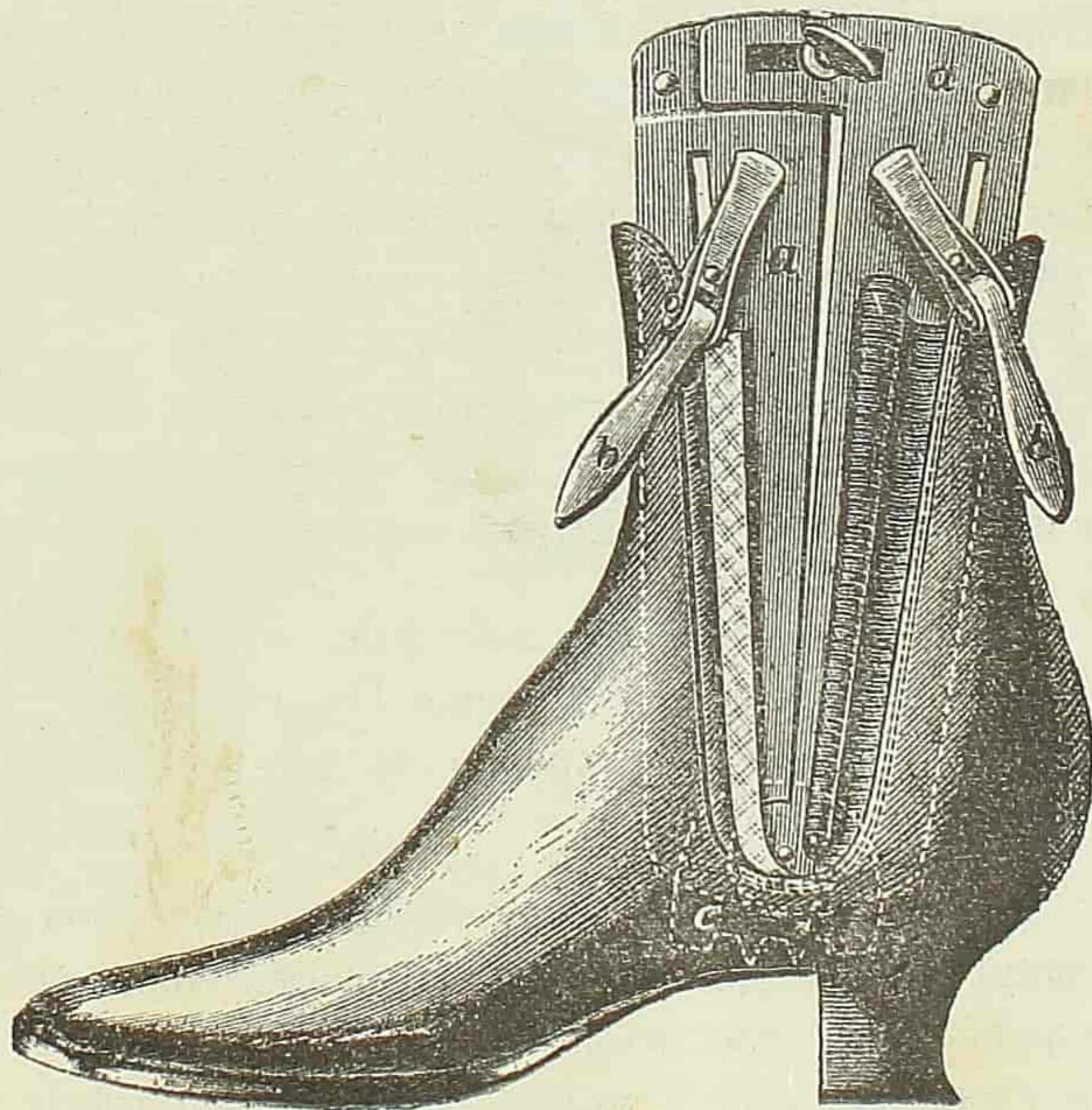
Слика 7.

може обућа у жељени згодан положај за рад поставити. Још се може доћи завртањ отворити и тако обућа у постољу обртати а и постоље се може удезити за стојећи или седећи рад. Као што напоменусмо, сваковрсни ручни шав, било код нових обућа или оправке старих лако се извршује на овој справи. Ова справа стаје код свога произвођача 24 дин. Сва друга ближа извашћа даје „Упр. Одб. зан. удружења.“

Као ситније, но за то немаће корисне справе да наведемо још неке.



Слика 8.



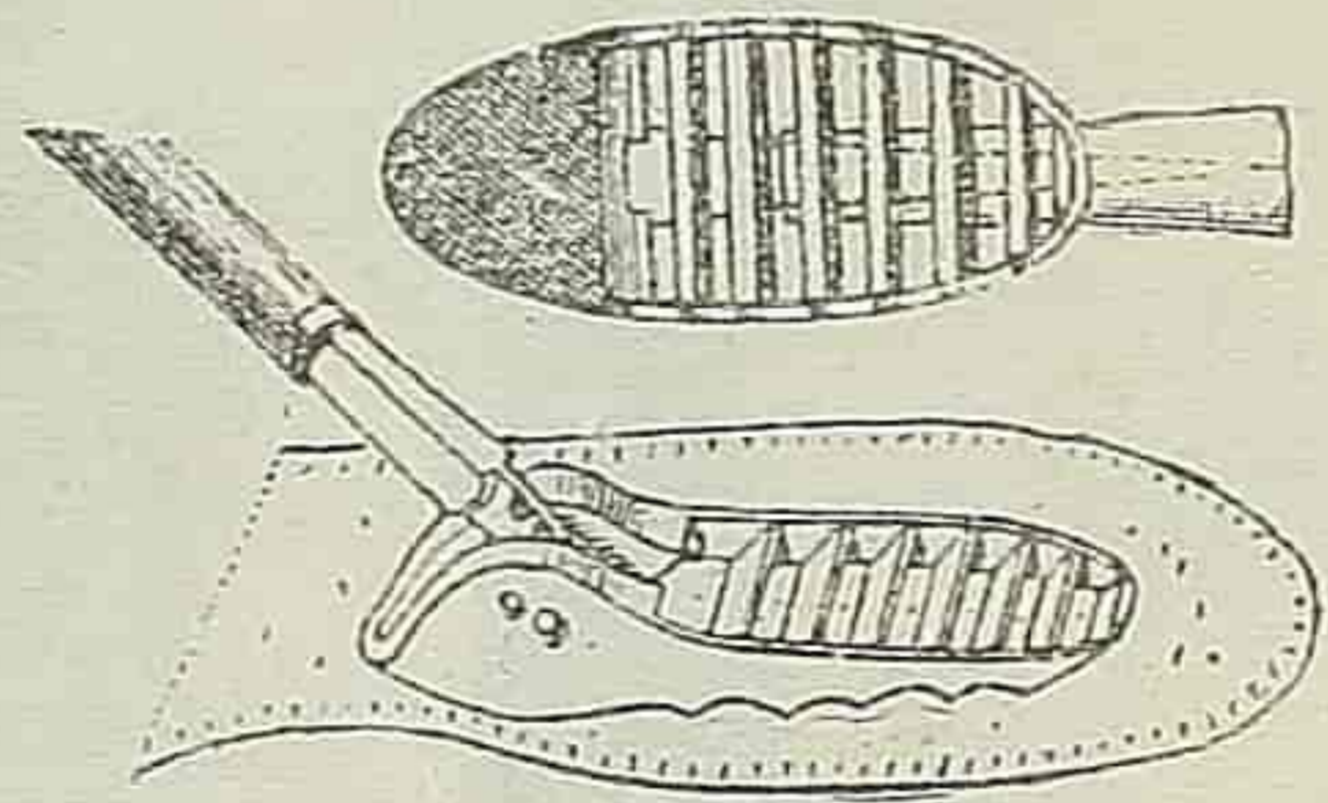
Слика 9.

Слика 9 показује справу за увлачење „ууга“ или „ластиша“ (Федера) код обуће. Увлачењеластиша било у нове или старе обуће скопчано је са приличним тешкоћама. Ова је справа међу тим

Руковање овом справом сасма је просто. Она се умете у обућу тако, да јој се покретни краци с убуду са једним или оба зупца у ђон, а због савијених површина спречено је то да се горња

кожа може пробити. — Сибат се затегне испод обадве полуге *вз*, стари се „цуг“ по томе може лако брзо и сигурно исећи и нов уметнути нов се „цуг“ подлепи и горња се кожа грилепи на њ. Кроз неколико тренутака лепак се с' чврсне и радник исти посао предузима с' друге стране како би се по том машином прошио. Справа се се може проширивати (*аа*) а израђује се најзад за раз. мушке и жен. обуће једанпут. Ова справа стаје га 8—10 дин (5 м. 50 ф.) Проналазач јој је *Г. Најшилд* у Дражђанима сва ближа извешћа могу се преко „Упр. Одб. зан. удруж.“ добити.

Тако слика 10 показује нам једну *новију алатку* обућарску коју би ваљало и наши обућари да опробају. Колико изгледа незнатна ипак заслужује пажње. Служи, да се њоме састружу јексери



Слика 10.

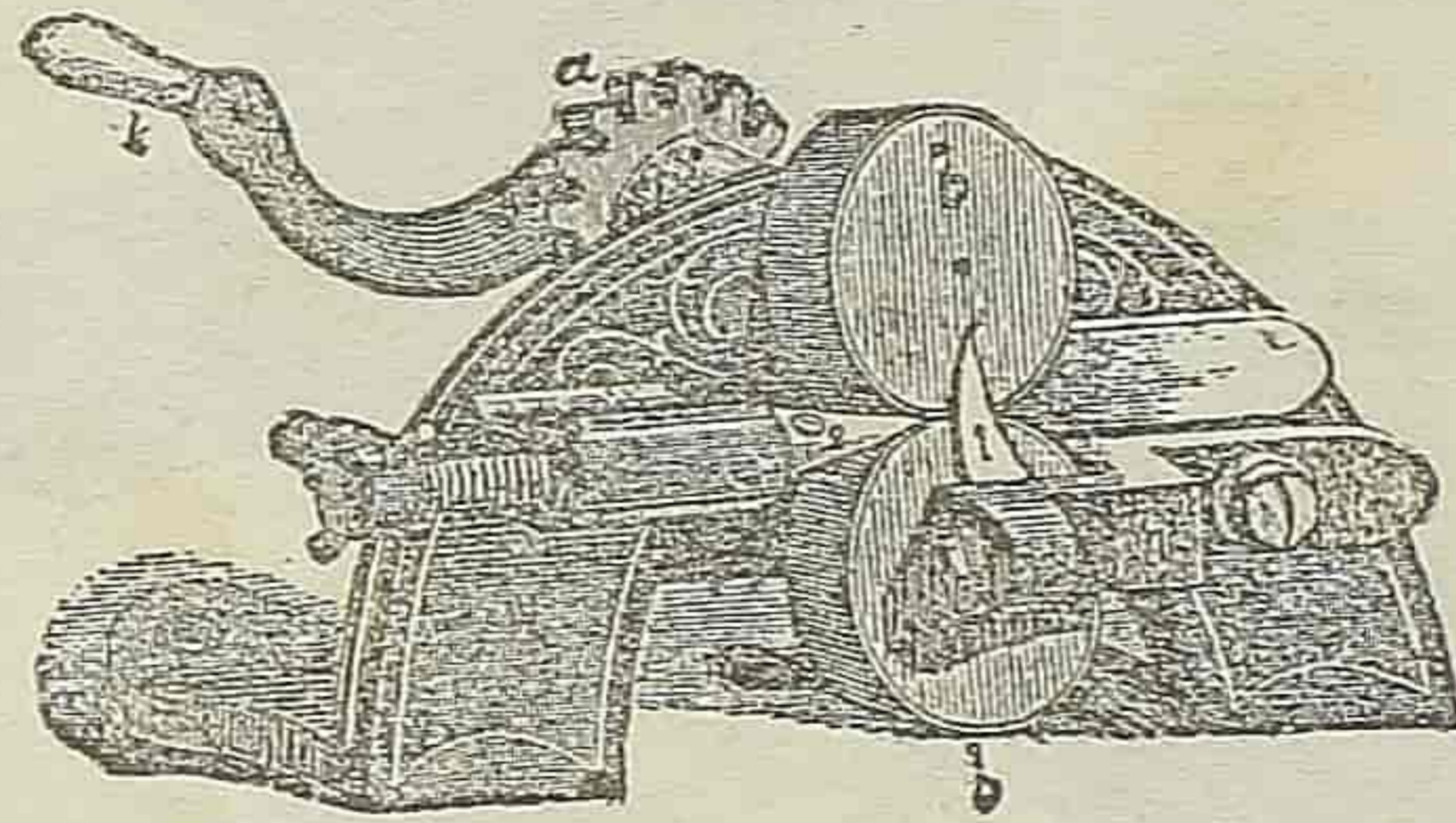
који су уквивањем продрли кроз ђон. Ово стругање задаје доста муке нашим обућарима а са досадашњом пилом и тешко и непотпуно се извршује. Ножеви ове нове алатке удешени су тако да се помоћу ње могу уклонити јексери из обуће било да се алат потискује *унутра* (када су јексери савијени) или да се *повлачи*, но сем тога је један део овог алата израђен и као *пила*, како би се и најситнији остаци могли састругати. И о овој справи могу се ближа извешћа добити преко „Упр. одб. зан. Удружења.“

Још да поменемо *машину за сечење кајшица*. Машина представљена на слици 11 од великог је значаја у обућарству сарачком и др. кожар. задатима.

Ручица *к* (у место ње често употребљују подношку) помоћу два скопчана зупцаста точка *аа* покреће два тешка ваљка *вв*, који обртањем својим сече подметути комад коже и пропуштају га између себе а при том нож 1 одсеца кајшиш желане ширине, а нож 2 цепа по пола, и тако се добија кајшиш два пут тањи него што је кожа.

Управни Одбор „Занат. Удружења“ радо даје извешћа и о овој машини.

Завршујући овај наш преглед по обућарском занату, напомињемо само, да за велику фабричну производњу постоје и друге — специјалне машине за израду обућа и да се њима у велико, много и брзо машинским путем и помоћу парних и других машина израђују — јефтине, вашарске и „дућанске“ обуће. Но поред свег тога овака машинска производња неће моћи штетно упливисати на обућарство ако се и наши обућари отпочну служити савршенијим алатима и машинама и ако у опште корачају са временом у напред. Да је тако, сведочи нам и то што обућарски занат није ни на индустријски најразвијенијем западу пронао. но они и корачају савремено. Тако н. пр. да напоменемо наше најближе комшије. Бечки обућари имају свој *нарочити стручан лист* који у сваком



Слика 11.

броју доноси по какву корисну новину о стању и напредовању обућарског заната, па се и стара о напредку и интересу занатлиско — обућарском.

Најзад постоје у немаца и разне *стручне школе обућарске и радионичне школе*. Такве школе постоје на многим местима у Немачкој као у Ерфурт-у, Дражђанима, Липсци, Бечу и т. д.

„Занатлиско удружење“ трудиће се да се у нас оствари што скорије бар једна опште занатлијска школа.

Но и о оваким специјалним занатлијским школама потрудићемо се да упознамо наш занатлијски свет преко „Срп. Занатлије“, како би се могао уз припомоћ наших обућарских еснафа општинску државну па и приватну помоћ у скоро по који ваљан обућарски ученик ради даљег усавршавања у такве школе упутити, како би по том могао као вешт радник послужити успешно при груписању и удруживању у целпходне *обућарске задруге*, у којима лежи једини успешан напредак и спас наших заната и занатлија.

Светозар М. Томић.

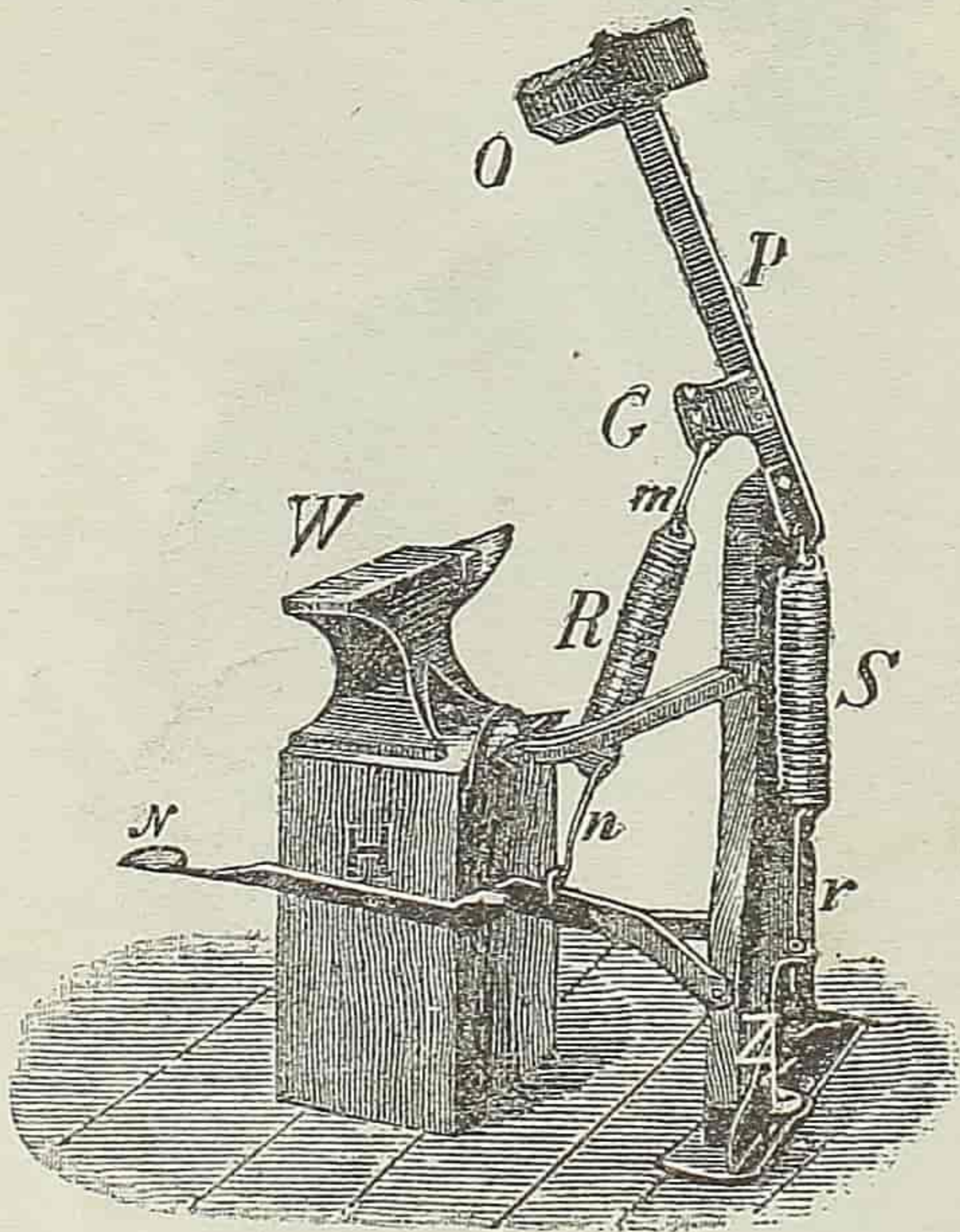


ЖИВОЈИН ЖУЈОВИЋ

Нешто о ковачком лимарском и браварском занату.

Када се је хтела показати разлика између једног или другог стадежа, или када се је имала оценити спрема једног лица спрема другог, служило се у нас увек пословицом „од попа до ковача“.

Но да ова пословица нема данас ослоња у животу нити одговара истини, да не споменемо то што се данас у свету могу наћи многи попови који у свачему стоје испод и једног вештог ковача — увидеће се из ово неколико речи, што ће мо их у интересу ових наших занатлија проговорити, да је данас не само попу но и сваком без разлике члану друштва потребно знање, и најзад да се само помоћу стручног образовања долази до стручне спреме. А наука о друштвеној економији одређује важност и цену једне или друге струке по само друштво, па како су зарад општег напретка нужне све струке, то је дужност сваког пријатеља напретка да спречава раздор и исти-



Слика 1.

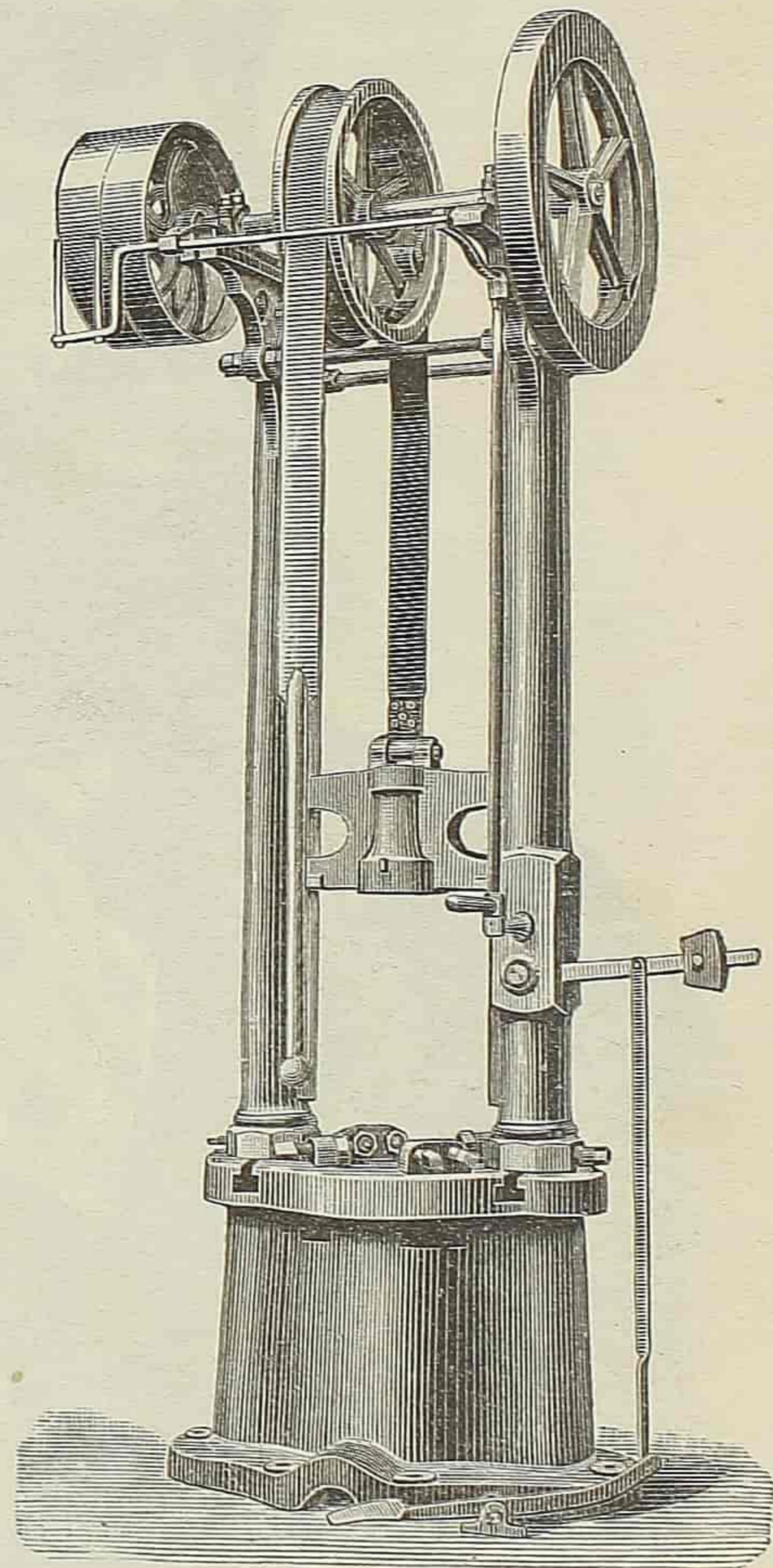
цање једног стручног занимања над другим, јер можда би се баш у овоме случају у неком друштвеном стању нашло да је пречи и кориснији ковач но поп! — Сваки дакле стадеж има своју одређену радњу коју има да извршује у интересу друштвеног напретка, с' тога је и потребно, да при овакој подели рада у друштву буду и што потпуније образовани и спремни радници свију струка, чиме се најближи и најправилнији друштвени напредак постиже.

Ковачки занати били су у нас прилично развијени: од њих су нам и сад још доста чувени наши ножари јагодински, но све је то код нас

још на врло ниском ступњу. Вешти и ваљани ковачи свуда се траже а и у нас их је веома мало.

Сваковрсним проналасцима и изуметцима богати 19. век изазвао је за разне горостасне грађевине и *гигантску снагу* и *вештину* која је управљана *људским знањем* и произвела оне колосалне грађевине којима се ми доста надивити не можемо.

Тако је и у ковништву учињен напредак. Она огромна количина гвожђа и челика коју виђамо на разним грађевинама није већ израђена људском снагом. Онај велики точак што га видимо на жељезничкој машини — локомотиви, са-



Слика 2.

кован је помоћу *парног чекића* и заварен помоћу парне пресе, њиме рукује при изради — *мајстор ковач* као са лаким пером! Заиста величанствен призор при посматрању ових радова.

Но и за мање радионице а опет за ископавање великих предмета, за које би били 2—3 радника ковачка потребна — изумели су и довели се људи. Такав један чекић за ковачке радионе за израду већих предмета показује нам сл. 1 а то је: *Американски механички чекић*

На приложеној слици за наковањ је везан прибор, у коме главну улогу игра чекић Q, који је кад не ради свагда подигнут због лука — „фе-

дера“ S, који се једним својим крајем причвршћује за крај држаље чекића P, а другим је крајем својим заквачен за вуку ч, учвршћену за пијавицу Ž. У другом правцу је за држаљу учвршћена шапа G, која има три рупе; за сваку од ових рупа може се заквачити кука m, која је везана за други „Федер“ R; овај „Федер“ скопчан је с полугом N, којим се чекић и покреће тиме, што ковач и slabим притиском на полугу N изазива јачи или слабији удар. Можемо учинити да чекић не удари у средину наковња, скрећући његов пад нарочитом полугом, која се на слици не види.

Овака справа замењује у ковачницама радника који удара најтежим чекићем; овака справа може се врло лако наместити да ради поред сваког наковња. Он је користан, јер уштеђује радну снагу и поред тога није му потребан за подизање овог тешког чекића велика снага људска.

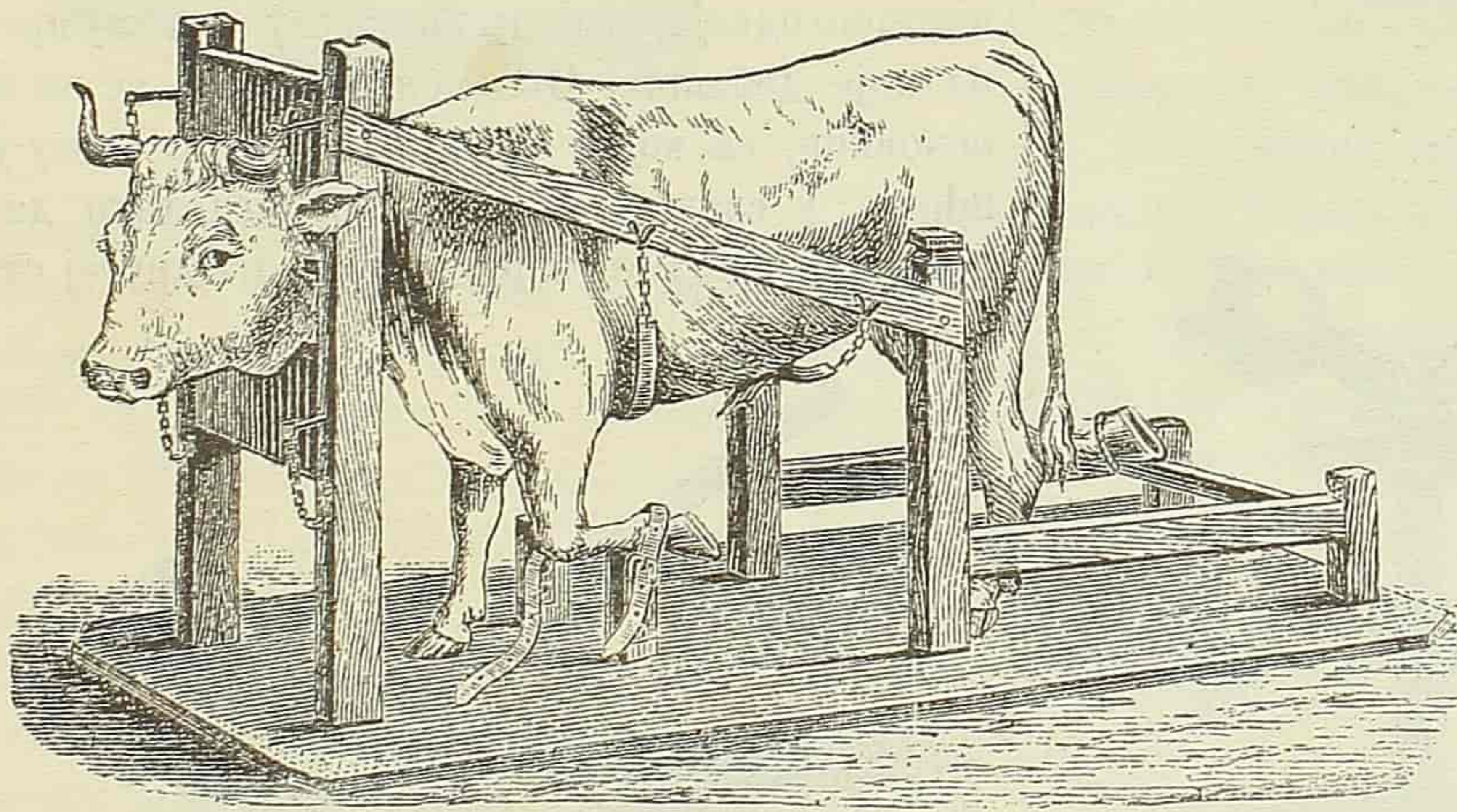
Ко би желео снабдети своју ковачницу оваком справом, нека се обрати ради обавештења Управном Одбору. „Зан. Удружења“.

За израду многих предмета у великим ко-

ковач. Ево н. пр. шта све треба да зна вешт мајстор потковачки.

Доброте потковачу мора да су познати сви поједини делови копита, њено одређење и служба у здравом стању, знање разноврсних облика копита, средства која су нам на расположењу и која служе да се одржи здраво стање и прави-лан облик копита, начин како да се њима служе. Потковачка наука даје даље упут и прописује основна правила којих се ваља придржавати при изради и избору потковица, при претходној припреми копита за потковање као и при укивању потковица на копита како би оков тако извршен био, да здравствено стање копита што мање ремети, а тиме да што боље одговори служби коју поткована животиња има да врши, најзад у потковачку науку спада и знање о болестима копитним и о рђавим копитама услед разних болести као и све оно што је потребно знати и о поткову волова.

Ето шта све треба да зна и један потковач, сем разуме се других сваком грађанину и иначе потребних општих знања.

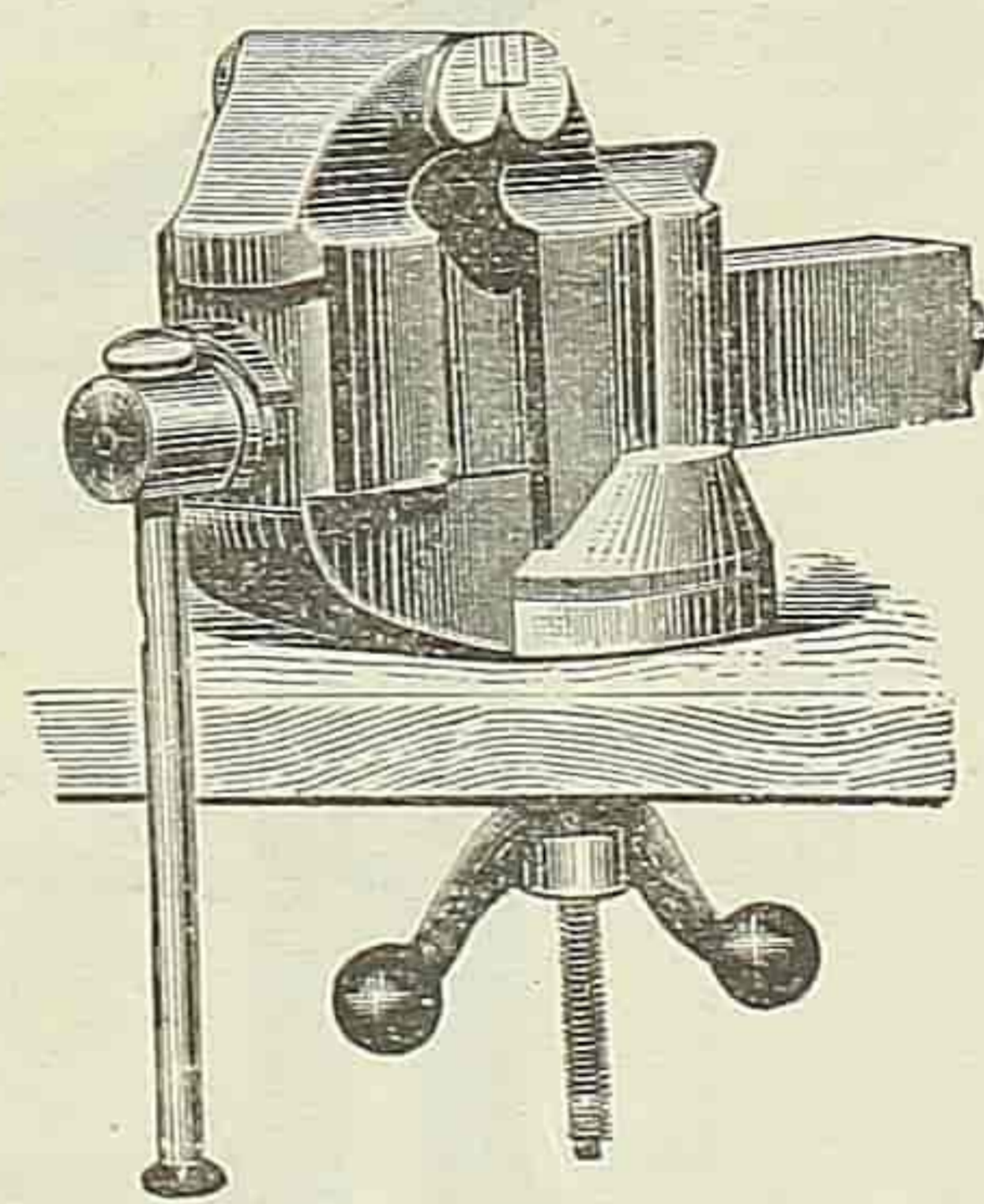


Слика 3

личинама а једнаког облика служи и справа коју нам показује слика 2, којих има удешених за рад и покрет руком или ногом а веће парном машином.

Но не само да је много знања, труда и муке потребно за спрему и образовање *ковачко*, но их данас веома мало има таквих који су у стању све разноврсне предмете своје струке израђивати. Па и за специјалне послове нужна је толика спрема и изображење да су и у специјалним занатима ретки *уметници* — *занатлије*. Примера ради да наведемо

Потковачки занат. Колико ли овај занат изгледа многоме прост те и не обраћа на њ пажњу ипак је ретко и потешко бити и добар — пот-



Слика 4.

Простор нам не дозвољава да се подуже позабавимо овим занатом, што ће се моћи учинити ако се појача и оснажи „Занатл. Удружење“, но и ову прилику не можемо да пропустимо а да овде бар не прикажемо слику за лакше и практичније потковање волова.

Као што слика 3 показује иста је справа саграђена од дрвета, а по својој простој конструкцији може је и код нас сваки столар или дунђерин саградити. Добар ков је воловима, који имају да вуку терете, било на глатком или каменитом а чврстом земљишту, од велике потребе и готово потребнији но и за коње.

Волујска копита је много мекша од коњске, а нокат који је 3^{mm} дебео, врло је осетљив, и само *широко гвозђе* штити панке од могућих по-

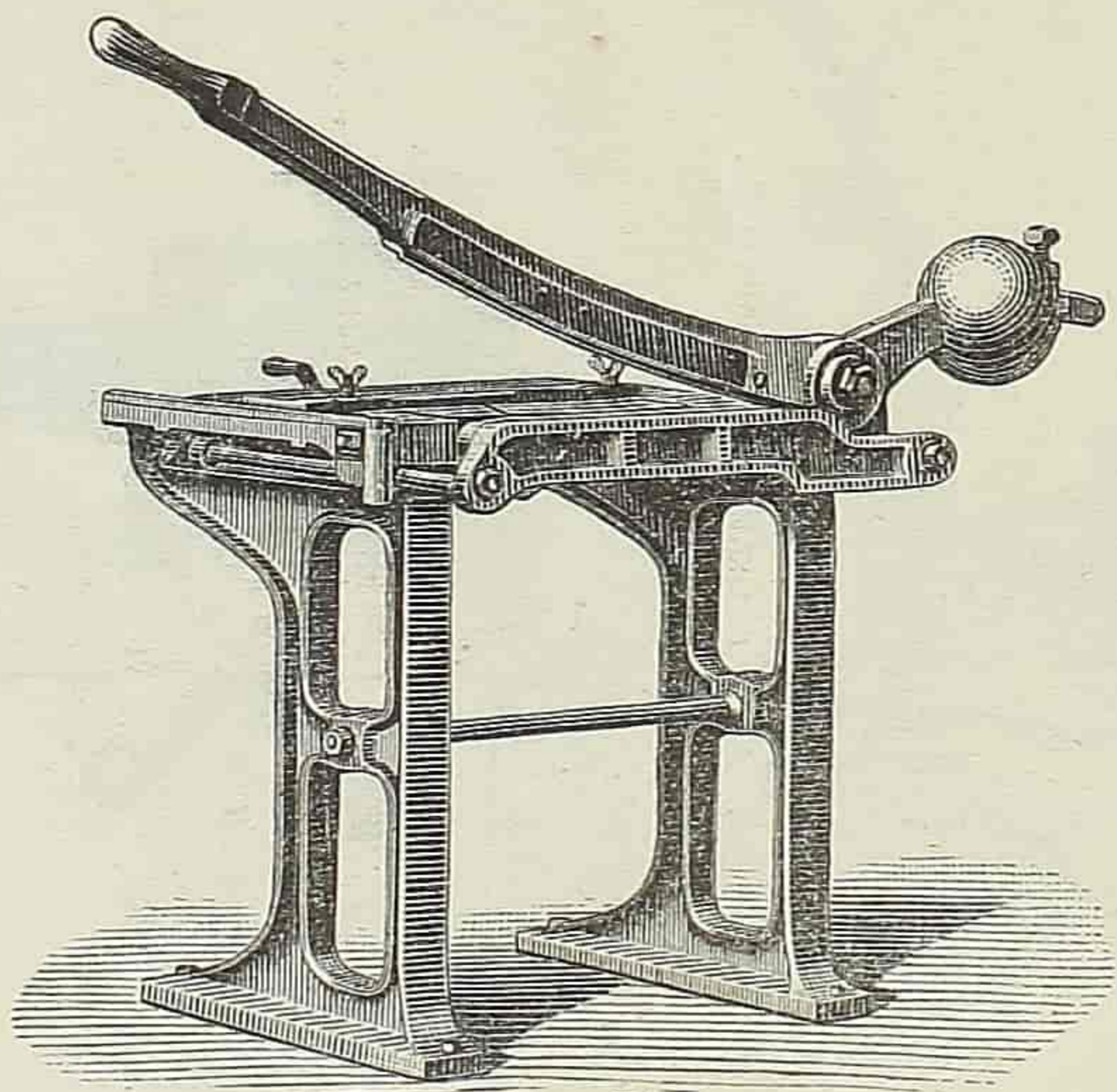
вреда. Као за коње, исто тако и за волове постоје два кова, зимски и летњи ков.

Као што се из слике види утерује се во на-трашке у ову справу, па му се после јармом укљешти глава, за тим се наместе подвезе и најзад дижу му се и учвршћује помоћу кајиша нога ради пот-кивања, што је теже извршити но код коња.

Најзад се приступи послу чишћењем и рав-нањем папка колико је то најнужније, помоћу ножа или пиле. Изабрано гвожђе удеси се по том да потпуно одговара облику кошите, удеси се по могућству у ладном или у благо топлим а ви-како вредом стању, да свуд належа. Гвожђе сме само на ивици папка (или кошите) лежати, и нити сме споља, нит изнутра бити „старије“ од папка. Ако ли гвожђе лежи на табану то ће слободном ходу много сметати, те због тога може живинче за рад и услугу не способно постати.

Клинци за ков као и гвожђе морају бити од најбољег, меког гвожђа саковани а њихова дужина не треба да износи више од 35—40^{mm}.

Клинци смеју од доње ивице највише за 15 до 20^{mm} кроз нокат проћи па се по том скраћују и савијају као и код коњског кова.

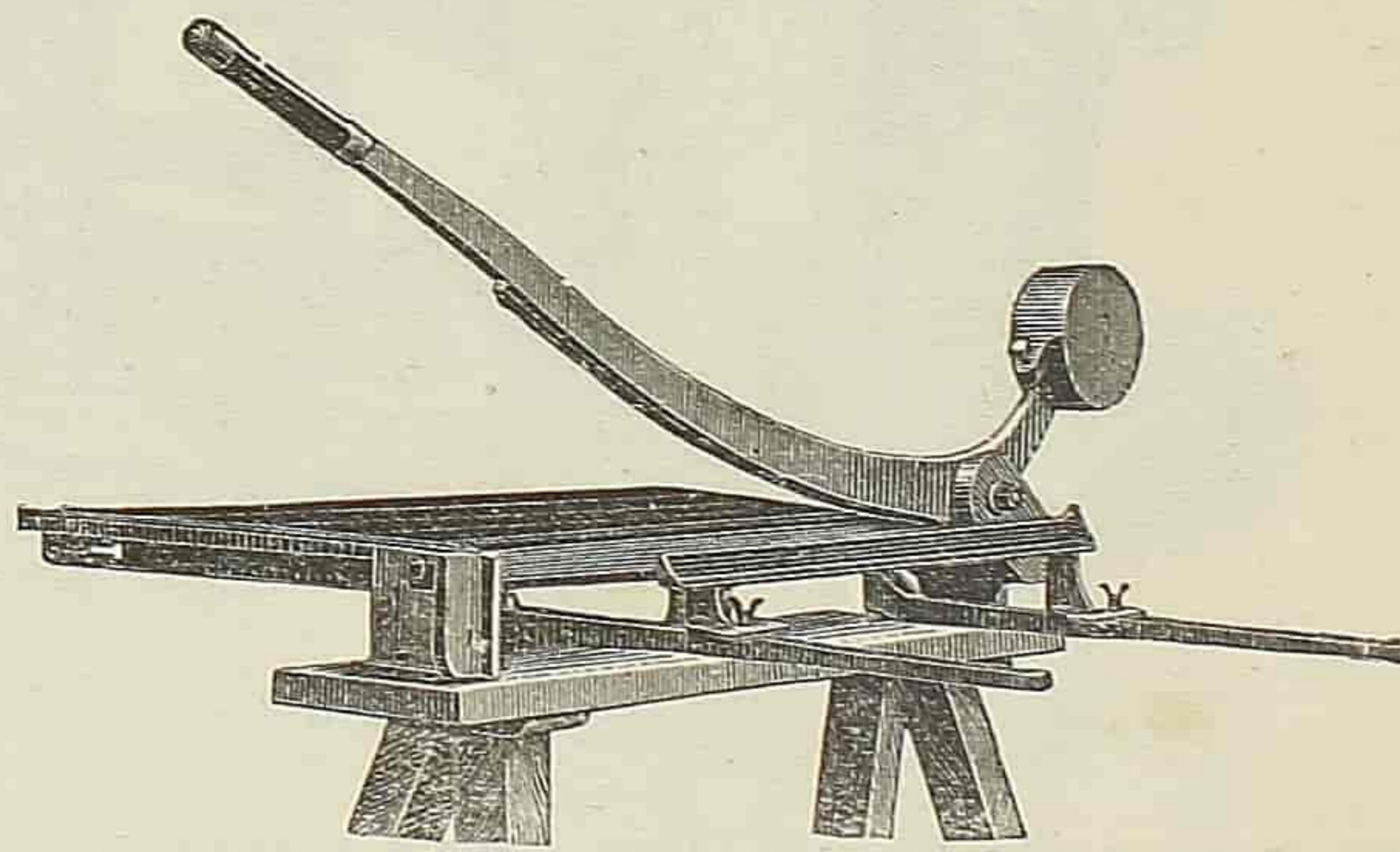


Слика 5.

Лимари и бравари не могу данас без по-моћних справа и машина никако ни постојати као засебни занати. У овим занатима постоје већ и за сваку специјалну израђевину нарочите спе-цијалне машине. Ту не помогаше никакве заштите на дуго. Ове занатлије — ако не мисле да остану крпачи но да корачају савремено и да поље могу стати у одбрану свог заната и својих интереса, могу то једино учинити ако ступе у борбу са ис-тим средствима са којим се појавила и велика фабрична производња, а то је са *капиталом*, *поде-лом рада* и употребом *савршених справа* и *ма-шина* за њихне опште и специјалне израђевине

О првом услову доста је у нас говорено, и опште је мњење да је спас наше прерађивачке — занатлијске производње у *задругама* које су на истинитим начелима народне економије засноване. Исто тако и питање о *подели радња* расправљано је подоста бар од стране зан. удружења. Само овај трећи услов, а то је: *наоружање занатлија стручним знањем, справама и машинама* у нас по готову није ни спомињан. До душе говорено је и траже се *занатлијске школе*, али ово питање није ни изблиза онако и онолико расветљено ко-лико је нужно, да се увиди задатак и целъ тих школа и т. д. С' тога је и II зан. Скупштина у Крагујевцу донела решење да се из потанке касе занатл. Удружења награди један спис који би и у овоме питању — о занатлијским школама, њи-ховој организацији и њиној задаћи — унео више светлости. А ми ћемо у овом чланчићу да озна-чимо неке савршеније *алате и машине* — које су полако отпочели и у нас заводити наше занатлије — а које су према садањем стању ових заната свакој поље бољој радиони потребни.

Слика 4 показује нам „шраубшток“ или „мен-геле“ који је тако, удешен да му се вилице рав-номерно одвајају и подједнако свуда стежу предмет ма које дебљине. Ове менгеле могу се на својој основици, са којом су за радионичну тезгу учвр-шћене, у сваком правцу окретати, тако да није потребно предмет зарад обраде на другој страни



Слика 6.

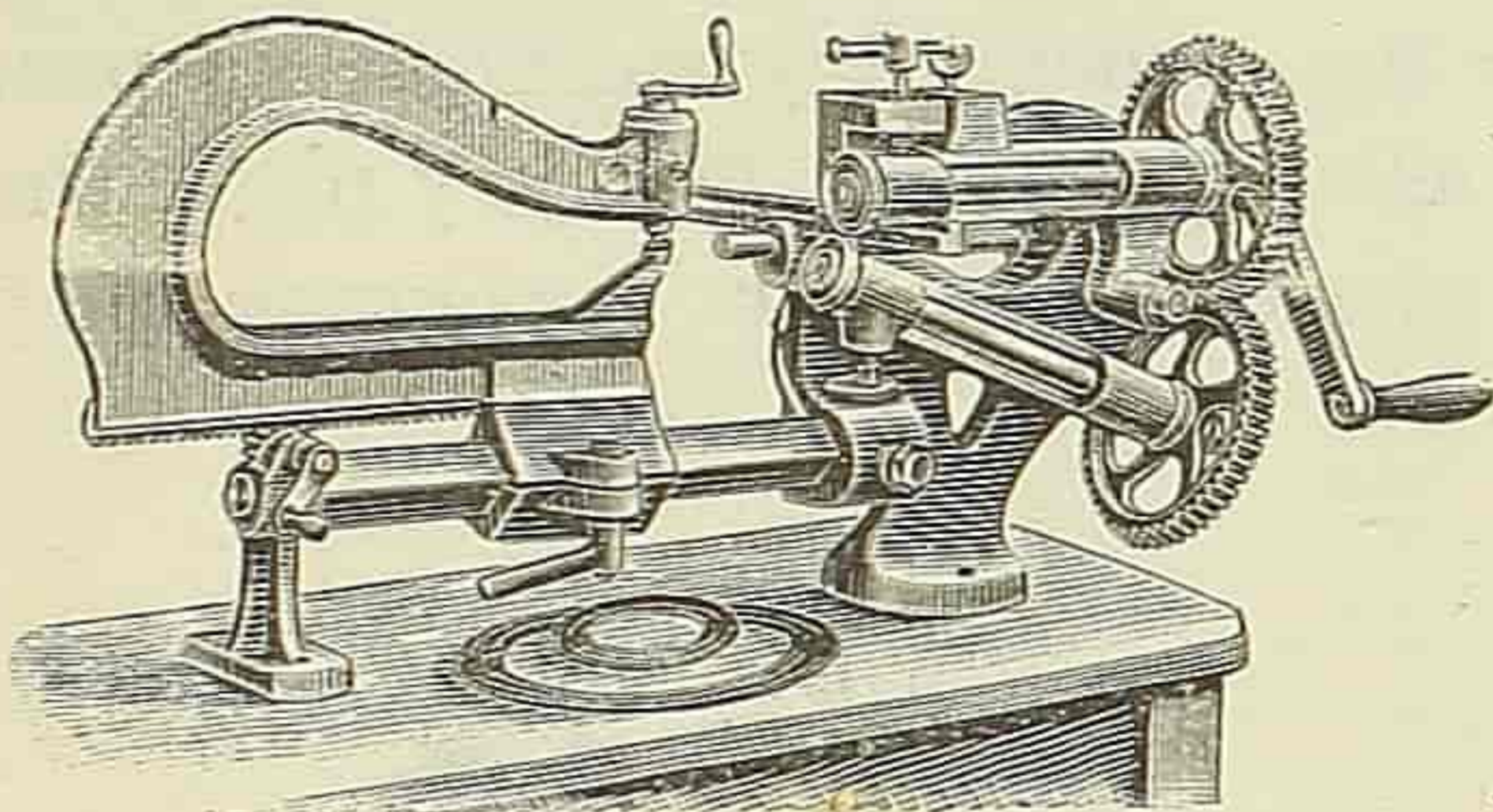
из стеге вадити и поново намештати. За ковачке предмете постоји *дометак* за стегу. Фабрика *Ерд-мана* израђује их у 5 раз. величина са ширином „уста“ од 90—150^{mm}, и отвором од 90—270^{mm}, тежине са 18—88 килогр. и ценом од 50 до 120 динара.

За *сечење разнога лим* озбиљно препоручују *маказе* које су намештене на дрвеном постољу. Таке маказе, намештене на гвозденом постољу показује слика 5.

Ове маказе имају гвоздену плочу са гвоз-деним наслоном и „лењиром“ који се може учвр-стити тако, да служи као наслон за сечење лим

под разним угловима. Са овим маказама лако се сече гвозд. лим $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ ^{mm} дебљине. Дужина сечива износи од 410—710^{mm} а за ширину од 3'5 до 500^{mm}. Цена је оваким маказама према томе од 170—300 дин. са дрвеним постољем. Цена са гвозденим постољем (слика 5) 185—330 дин. Како је ова цена незнатно већа од прве, а трајност много већа, то последње маказе заслужују већу препоруку.

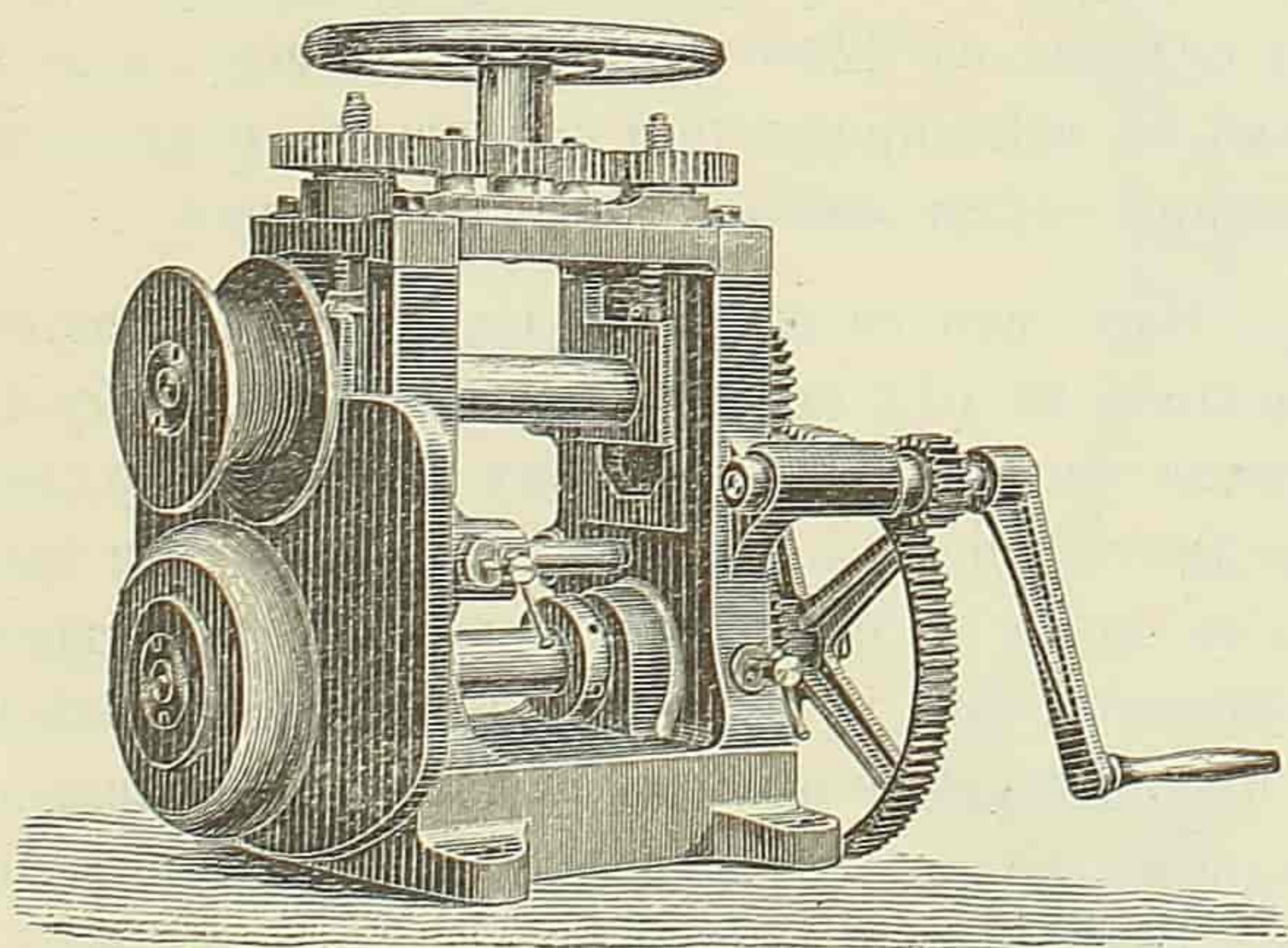
Слика 6 показује маказе згодне за пренос и употребу при грађевинама. Оне имају плочу која је удешена за склапање тако да је лака за пренос. Сече до $\frac{5}{8}$ ^{mm} дебео гвозден лим и сразмерно овоме дебљи калајни и цинкани лим. Справа има ручицу од кованог гвожђа и наслон за сечење под произвољним углом. За лимаре при грађевинама врло је подесна. Цена маказама с ножевима од 1020^{mm} — 250 дин.



Слика 7.

Лимарима се могу препоручити и маказе сл. 7 за сечење кругова и разних округлих данаца, прстенова. Овака справа стаје за данца од 350—380^{mm} па до 65—1000^{mm} и за пантљику која је дугачка 80—150^{mm} и до 130—300^{mm} као и дебљину лима од $\frac{1}{2}$ па до $\frac{1}{4}$ ^{mm} са зупчастом шином — 60—180 дин.

Има таквих машина за сечење и овалних (елиптичних) данцета и табли. Слика 8 показује нам машину за израду лиманих разних венчева



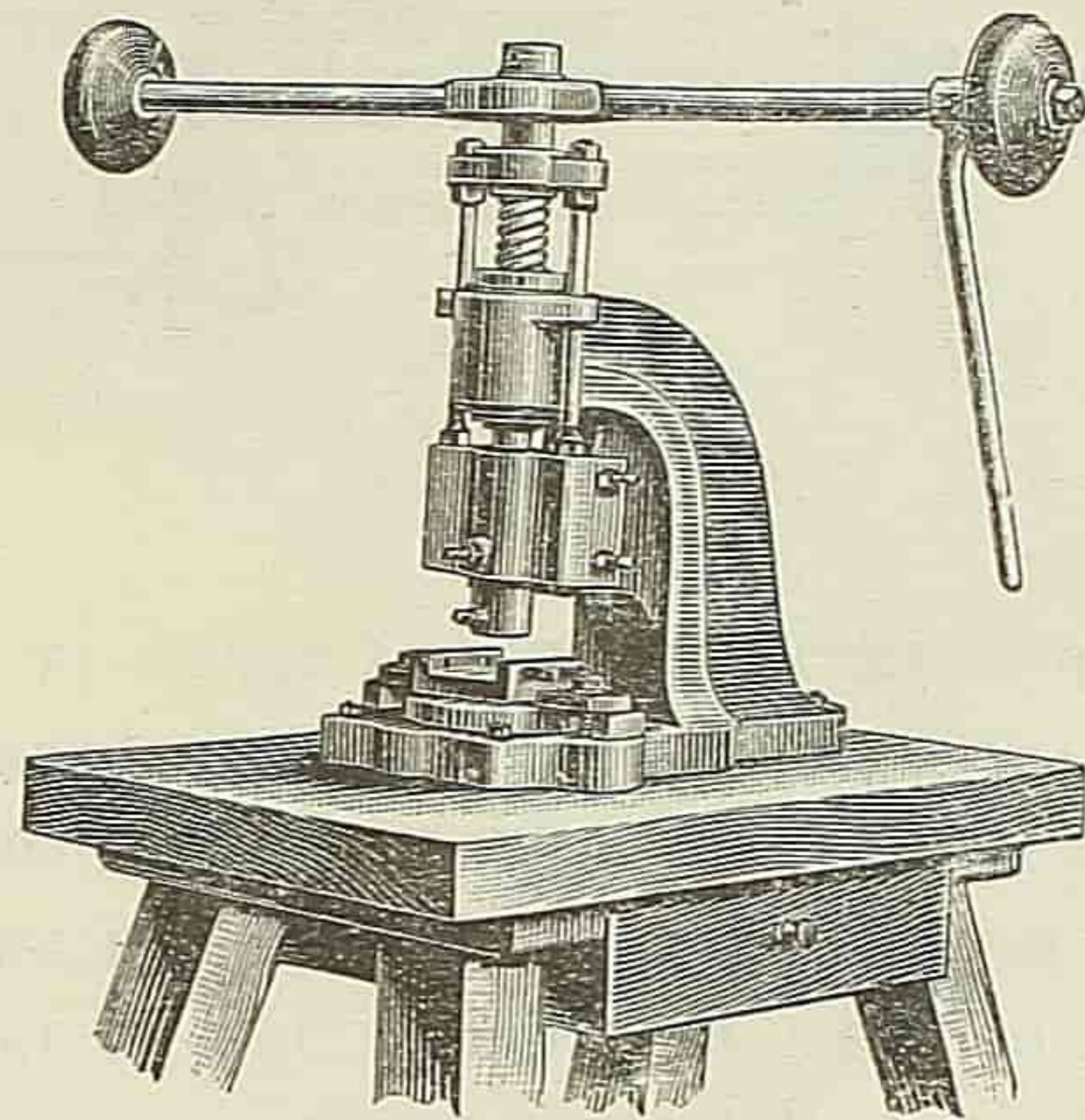
Слика 8.

(„гезимзова“). Ова је машина веома згодна за израду јаких и дубоких профила, као и за израду савијутака на лиманим кадама за купање и штд.

За израду сваковрсних пресованих орнаментата и других предмета од велике практичне вредности су пресе са завртњем.

Такове пресе показују нам слике 9 и 10.

Слика 9 показује нам пресу са једнокраким постољем. Ове су пресе солидно и јако израђене и имају тачну вођицу. Завртањ од челника са 3 хода навртка дугачка и јака од бронзе израђена

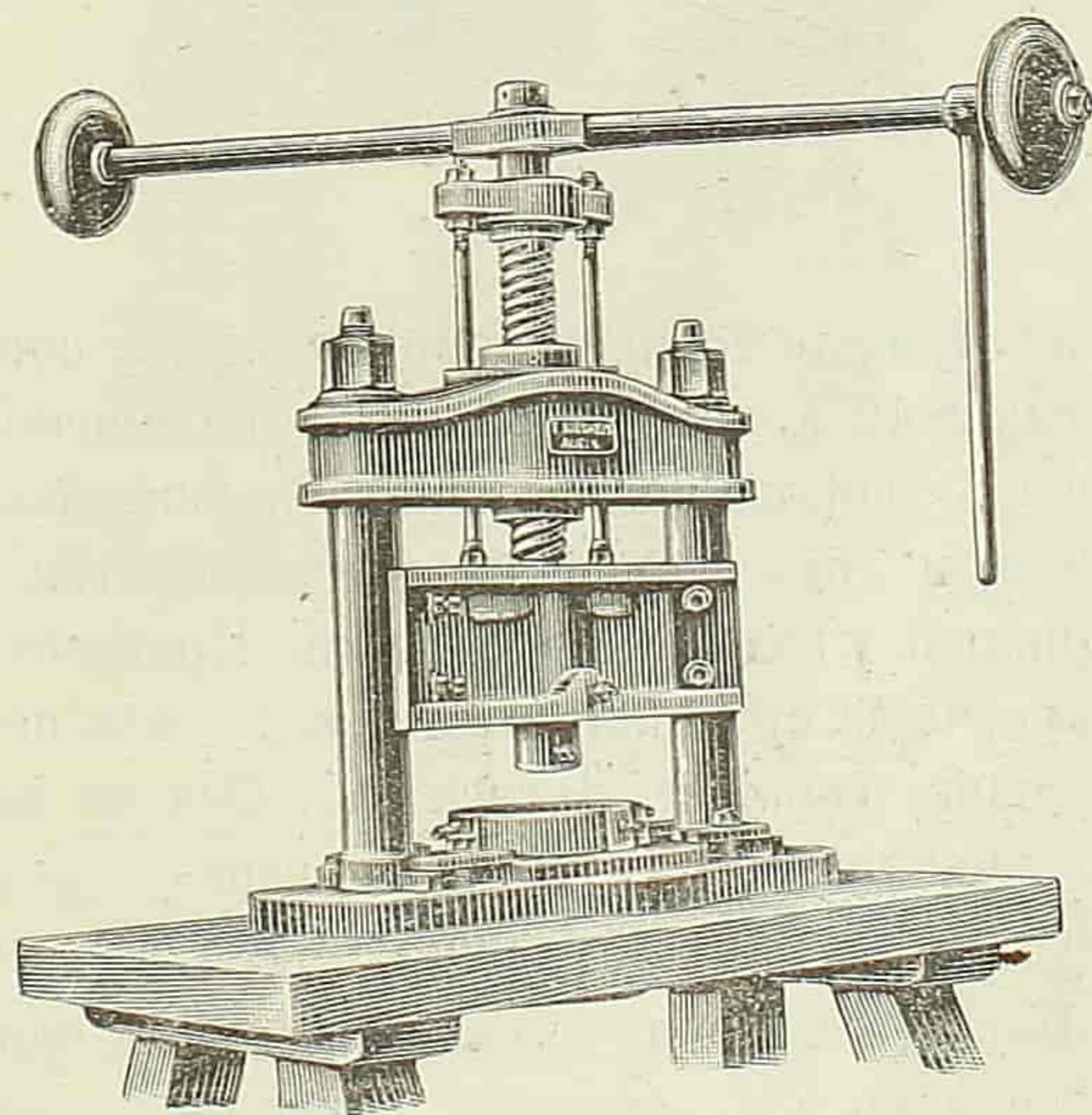


Слика 9.

са главом за тискач и дршком матице. Сем примене за сваковрсне тискачке послове могу се ове „пресе“ згодно употребити и за псецање и „фасонирање“ ивица лиманих.

Ове пресе израђује фабрика Ердмана Курхајса у 9 раз. величина и јачина а по цену од 100—1200 дин.

Пресе у облику слике 10 нарочито препоручујемо где је за пресовање предмета потребна извесна висина за уметање.

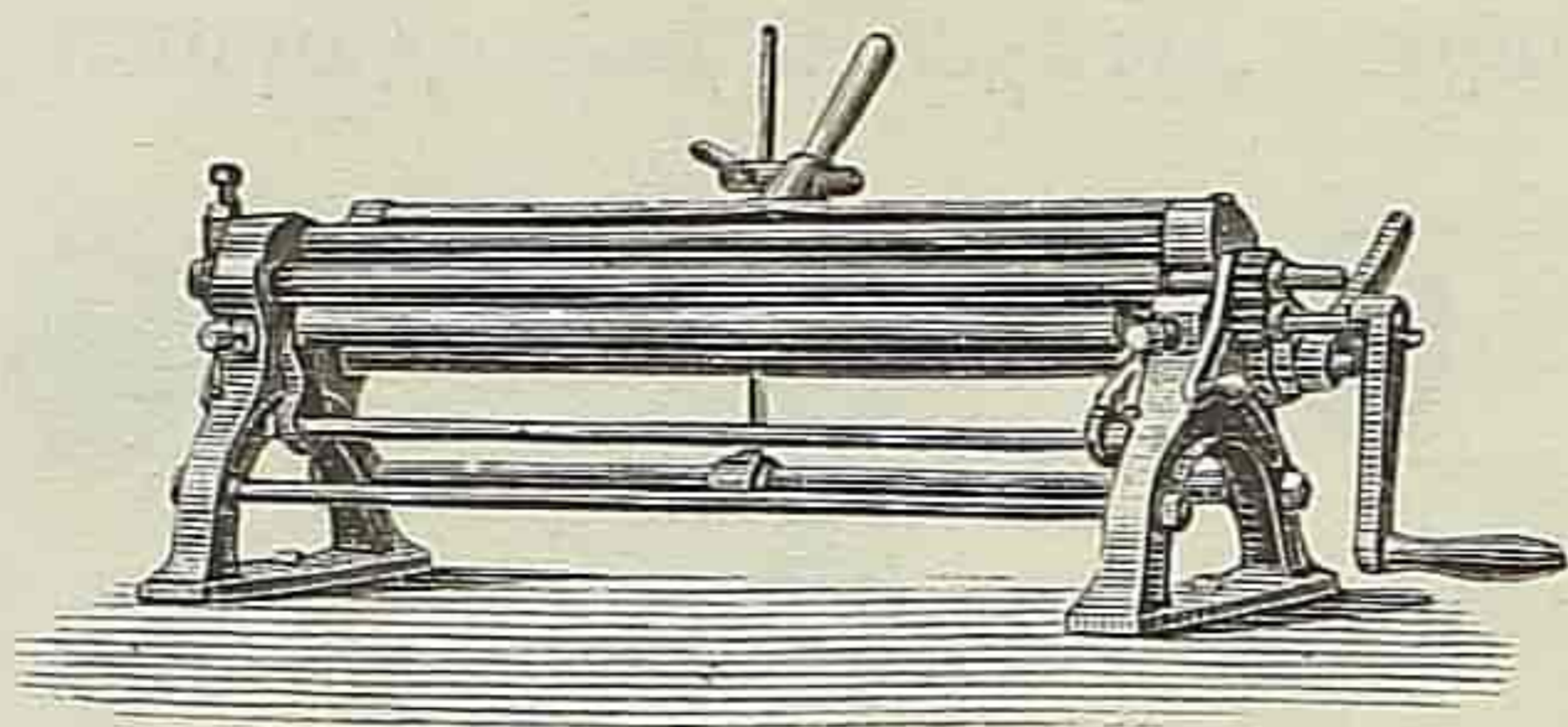


Слика 10.

Ове се израђују у 7 раз. величина (почињући од 50^{mm} преч. завртња па до 100^{mm} и тежине (без постоља) од 200—2500 кг. а по цену од 300—1920 динара.

За увијање цеви — чункова, врло је згодна и практична справа коју слика 11 показује. Цеви

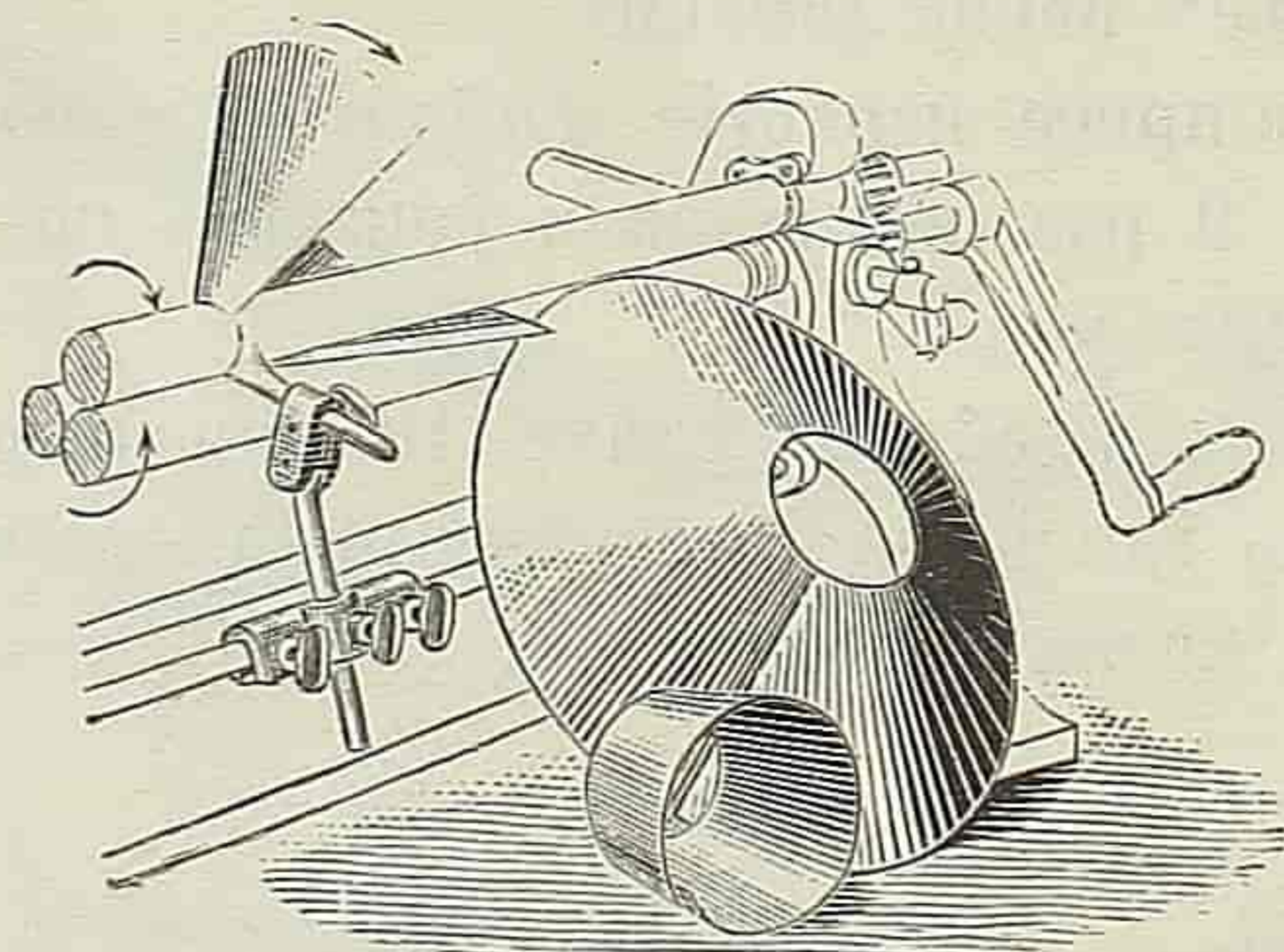
се на овој справи лако увијају. Горњи је ваљак већ удешен да се израђена цев са стране свући може. Доњи се ваљак помоћу ексцентричних лежишта а стражњи помоћу ексцентричних плоча и ручицом лако удесити може за увијање и *коничних* цеви и предмета. Оба ваљка имају уздужни



Слика 11.

жлеб зарад уметања жице. Справа је врло подесна и корисна за дућанске и грађевинске послове. Када је ова справа снабдевена и тим ваљком за савијање, могу се њоме завијати цев и сразмерно јаког лима и то боље, брже и лакше него што се то постићи може обичним начином.

Према дужини ваљака израђује се ова врста машина у 6 величина и то за дужину ваљка од 410^{mm} — 1000^{mm} а по цену од 85 — 125 дин. за додатак тог ваљка повишује се цена са 26 — 50 дин,



Слика 12.

Једну врло корисну помоћну алатку показује нам слика 12 помоћу које се могу на обичној машини за савијање цеви савијати левци, лампине штитови и друге справе без велике вештине брзо и једнолико у великим количинама. Претпоставља се наравно да су лимане табле за ту цел по једном облику скројене и сасечене. Ова се справа може лако на сваку машину за израду цеви наместити а стаје према величини од 8 — 15 дин.

Најзад за израду лиманих предмета односно за израду *разних, округлих и овалних ивичних*



Слика 13.

савијутака препоручује се машина слика 13 (Universal Wulstmaschine). Ова је справа од преке

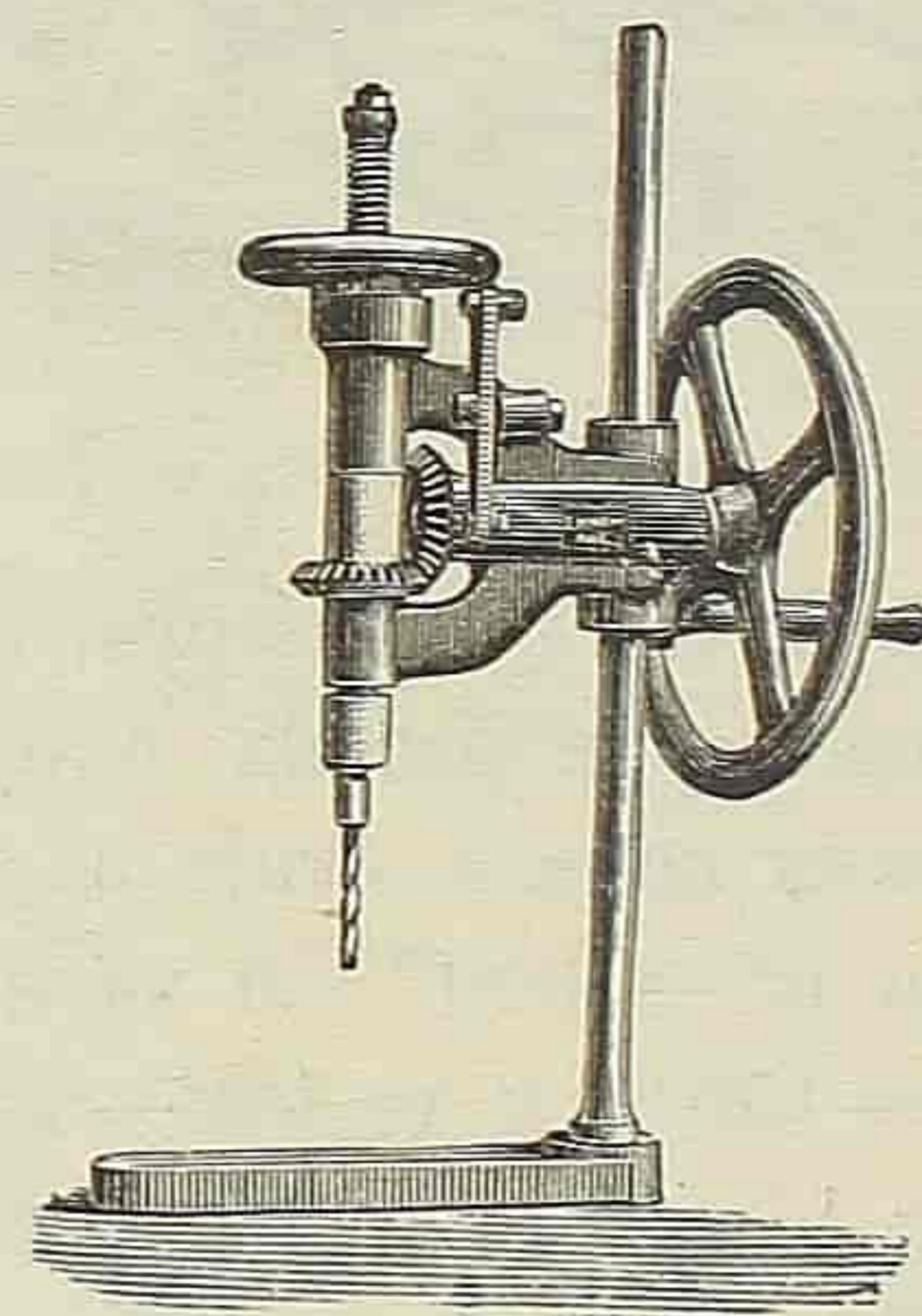
потребе за поле боље уређену лимарско — грађевинску радиону. Удешена је тако да се могу умећати шине разне јачине и облика било округле или овалне.

Ове справе стају, почев од 6 — 16^{mm} дебљ. шипке и 250 — 400^{mm} дужине до 20 — 50^{mm} деб. и 1000^{mm} дуж., без шипака — 12 — 40 дин.

Челичне шипке са ручицом 1000^{mm} дуге почев од 8^{mm} до 30^{mm} дебљ. стају 9 — 26 дин.

Са 1000^{mm} дугачким шипкама могу се извршити увијутци са 8^{mm} дебелим шипкама до Нум. 9 Цинк-блех. и најзад са 18 — 20^{mm} деб. шипкама, цинкблех Нум. 15—16. Горепоменућа радња је само од ових машина за лимаре растурила на *11 хиљ. комада*, што је лепа сведоџба за њихову употребљивост.

Слика 14 показује нам *машину бушилницу* zgodnu за пренос, за учвршћење на радионичну тезгу или на предмет који је у раду. Ова је машина удешена тако, да се сама стеже при бушењу.



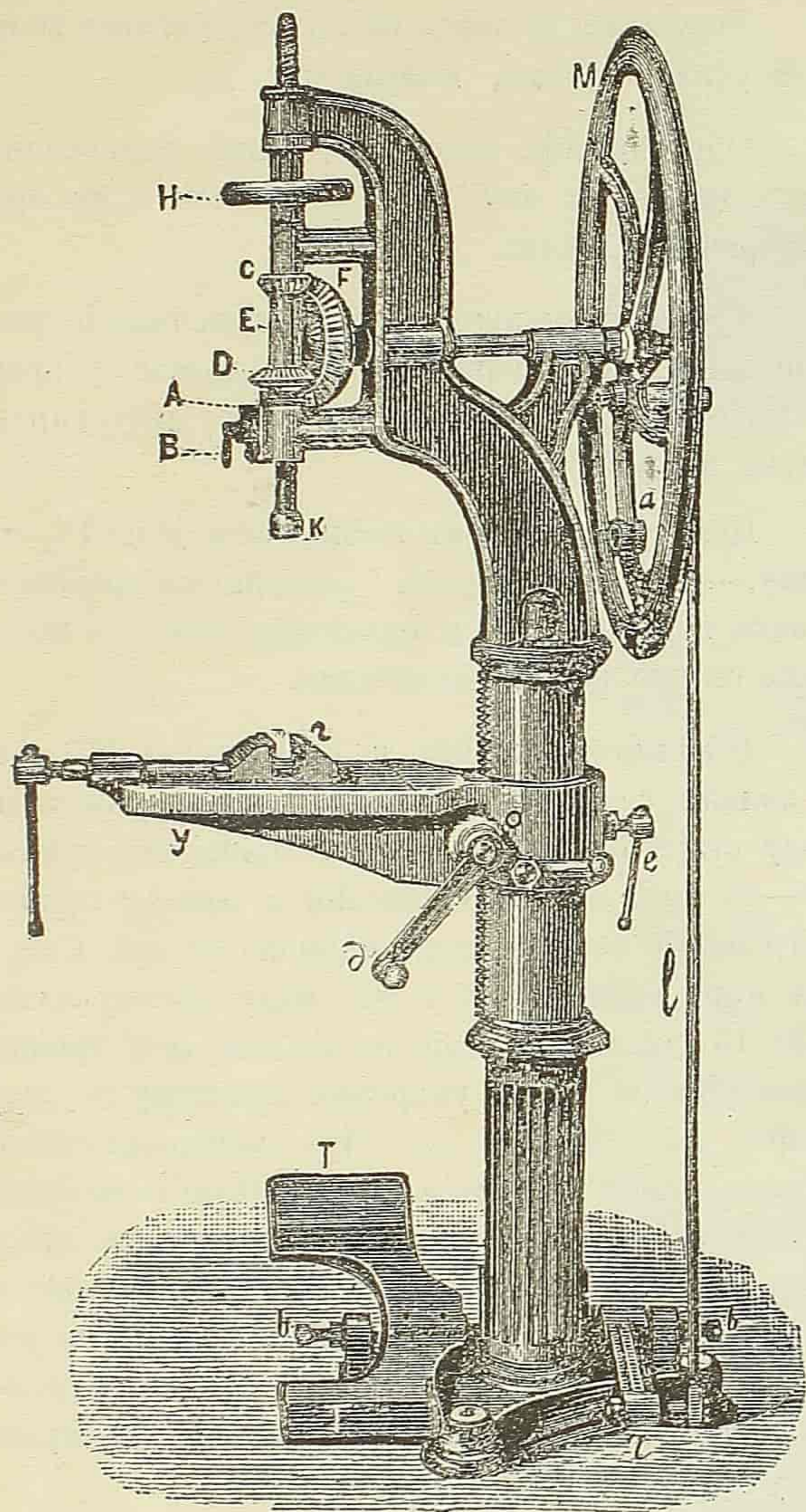
Слика 14.

Солидно и јако израђена стаје овака машина за бушење до 20^{mm} у пречнику и одстојању бургије од ослонца са 220^{mm} 130 дин. За исту цел но само за веће предмете и као стална, радионична машина служи *машина бушилница* слика, 15.

Као што се из слике види, ова је машина удешена за рад ногама и има на јаком стубу покретан гвоздени сто, сигурну и чврсту подлогу предмета које ваља бушити. Сто је удешен тако, да се може не само горе и доле но и у страну покретати. Ова је машина врло солидно израђена и препоручује се особито за ковачке и браварске радоне. Стаје — за бушење јама у пречнику од 28 — 35^{mm} — и за одстојање бургије од стуба у 250 — 300^{mm} 240 до 285 дин.

Слика 16 показује *справу за пробијање јама*, која је уједно удешена и за сечење тањих шина — „бандајзна“ и жица. Справа има челичну, ексцентричну осовину, солидни правилник са задр-

жачем, удешеним маказа и наливене држке за матицу. Цена јој је за дубуну подватања од 60—

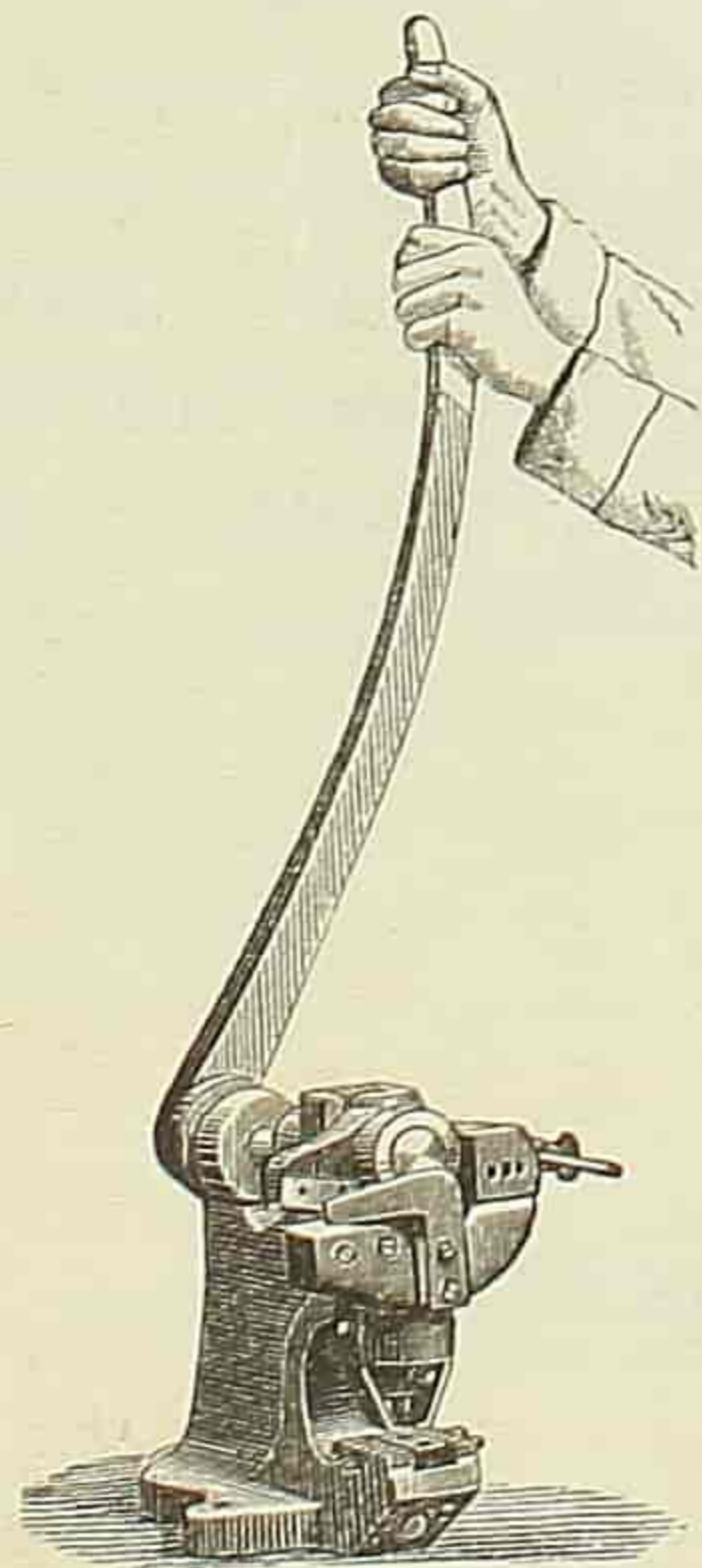


Слика 15.

100mm и дужину ножа од 60—100mm као и пречник пробојца или јаме од 6—7mm—66—105 дин. Сече пантљичасто гвожђе дебљине 4—6mm или гвозд. жицу од 8—10mm,

Ова веома практична и у сразмери спрам солидне израде јевтина машина, особито је за препоруку због своје сваковрсне употребљивости. За лимаре и браваре она је по готову неопходно потребна.

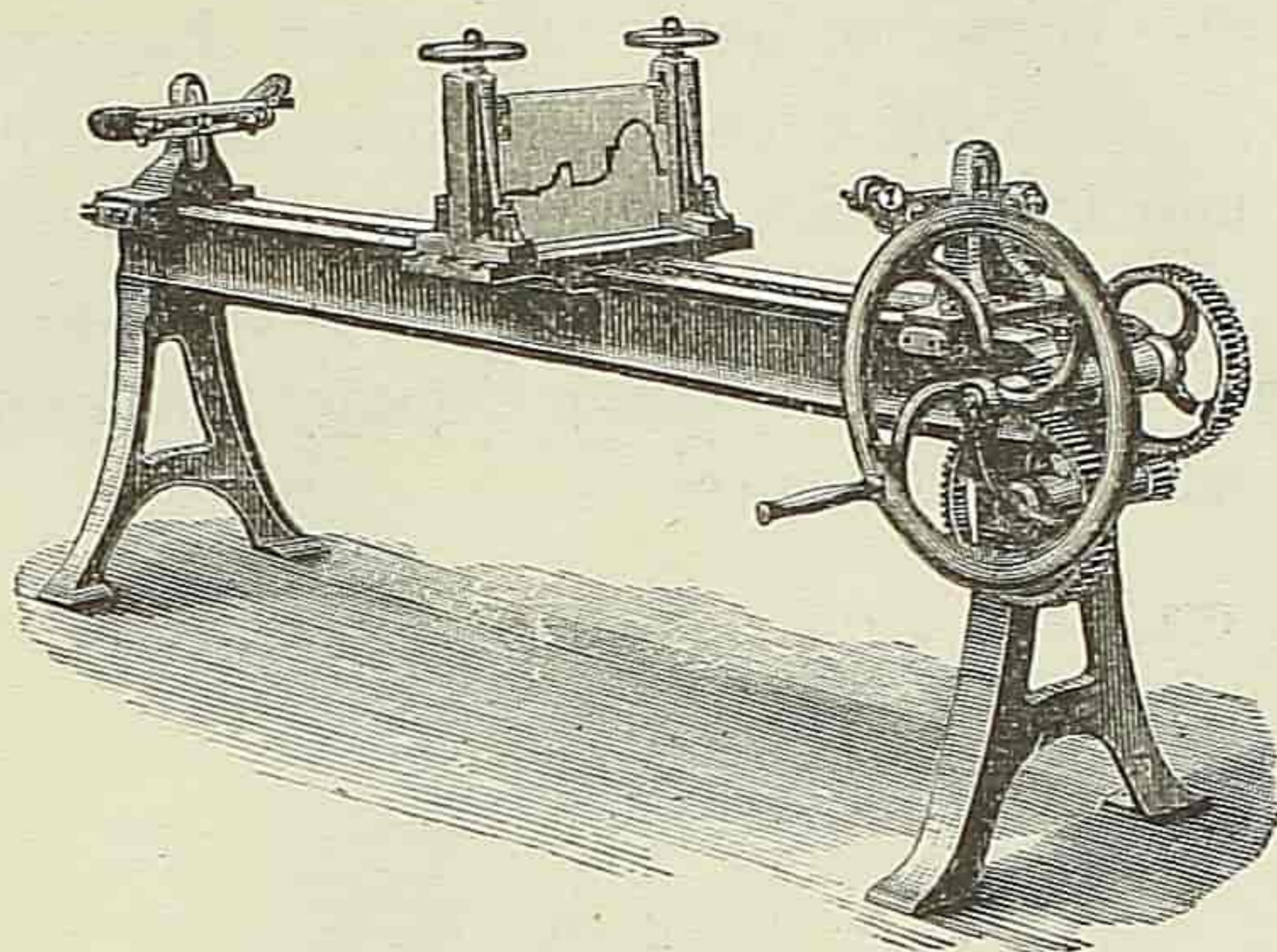
Слика 17 показује справу за извлачење лиманих под — и надстрешница — „гезимзова“. Справа је ова јаке конструкције са преносним и замајним точеом и зупчастом шином, солидном



Слика 16.

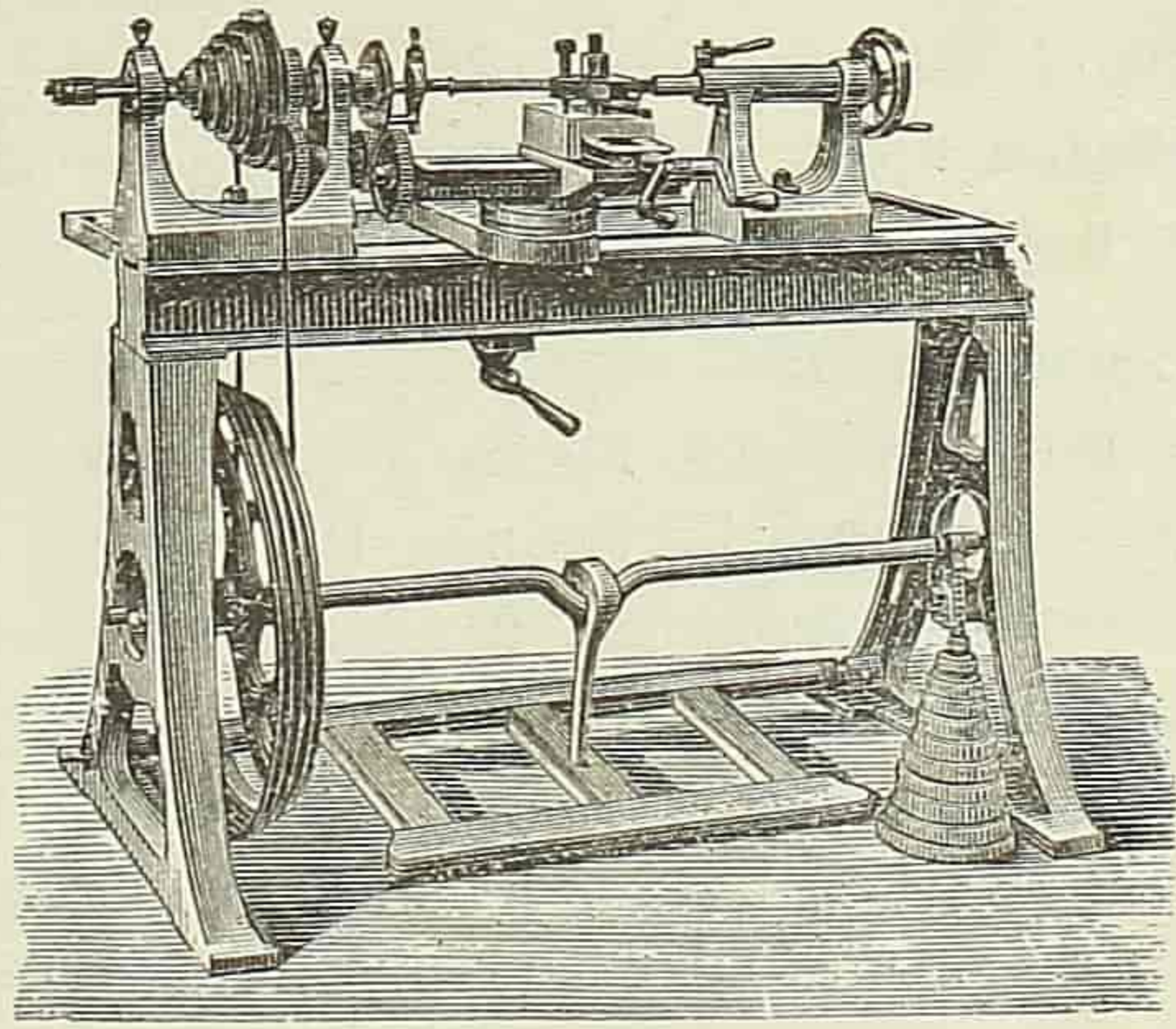
дршком и кљештама за извлачење фасонираних јачих лиманих цинк — табли за грађевинску потребу, за израду мртвачких сандука и т. д.

За дужину лиманих табла од 1000—2250mm, цена им је 375—600 дин.



Слика 17.

Најзад при закључку да споменемо и стругарску тезгу — (дребанк) види слику 18, ово је справа, на којој се могу извршивати скоро сви послови који спадају у круг рада браварског, ливачког, механичарског и мањих машинских радиона. Постала је неизоставни део сваке од ових поле боље уређених радионица. На слици је представљена стругарска машина која је најподеснија за ове горе побројане радионице. „Шпиндлшток“ (са којег се преноси вртење — ротација на предмет који



Слика 18.

се обрађује) има два лежишта, гвоздено постоље са саструганим површинама око 1300mm дужине, осовине, врхови и шиљци су од ливеног челика. Лежишта су затворена једноставна и од бронзаног метала. Справа је удешена за самостално аутоматично сечење завртња — („шрафова“) но без своје уздужне завртке а са ручним, кретатим супортом и 12 комади зупчастих точкова за мењање и свим осталим приборима за сечење завртња и т. д.

За 140mm до 260mm висине — одстојања врхова од тезге и за растојање између врхова од

76 — 62 mm стаје овака *стругачка машина* 480 — 640 дин. Иста така машина но још и са својом уздужном завртком а за гореозначене најмање и највеће величине стаје 730—1310 дин.

Све овде описане машине и справе су из солидне и чувене фабрике *Ердмана Кирхајса* у Ауге — Саксонској и свака од њих носи фабричку марку као што слика 19 показује. Ко би желео ближе што о свима овим машинама сазнати, нека се писмом обрати „Управном Одбору занатлијског Удружења“ у Београду.



Слика 19.

Није ни место ни време а да би се ова тема исцрпно разрадити могла; за сад нека је, као први корак, и ово доста. Но не можемо да закључимо овај чланак а да не споменемо и — *стручну школу за лимаре у Ауге у Саксонској*, која је постала поглавито заузимањем г. *Кирхајса* који јој је и сад у 12 тој години председник упр. надз. одбора.

Ова *лимарска школа* постала је заузимањем увиђавних и патриотичних људи лимарских занатлија и индустријалаца који основаше „*удружење за оснивање и издржавање школе за лимарство*“. Удружење броји на 650 чланова а школу отворише 1. Октобра 1877 п. н. Надзор и Управу над заводом врши одбор изабран од друштва, у коме је и управитељ завода члан.

Од постанка свог изучило је лимарску струку теоријски и практично преко 381 ученик из целе Европе — изузимајући Србију. Настава је — као што рекосмо — теоријска и практична, њоме се даје младићима ових заната прилика да у што краћем року набаве теоријска, трговачка, уметничко-занатлијска и практична знања, која су им преко потребна за савремено корачање у свом занату.

За *теориску наставу* постоји 1 архитекта (уједно и управник) 1 инжењер и 1 трговац као

учитељ. За *практично образовање* у заводу су 3 *лимарска мајстора*.

Разуме се, да завод располаже богатом збирком учила, пртежа, модела и т. д.

Организација завода је веома целисходна, тако да ученик никад није беспослен, а ни претоварен пословима.

Теоријска и практична настава тако је распоређена, да у сваком разреду долази у првој половини недеље теориска, а по том у другој практична настава.

Целокупна настава распоређена је на 1½ годину. — у три разреда са ½ годишњим трајањем. Овака подела теор. и практичне наставе показала се као веома целисходна.

Школарина износи за сваки течај 135 дин. и полаже се у напред. Стан и рана у самом заводу стаје 36 дин. месечно. У приватним кућама 36—60 дин. месеч. За писаћи и цртаћи прибор потребно је за један течај највише 30 дин. Сваки ђак мора имати своју т. зв. малу збирку алата (око 15 ком.) која стаје на 20 дин. Цео трошак износи дакле према умереном живљењу за један разред око 390—400 дин. Пре завршетка сваког течаја — последње недеље, припређује се изложба ђачких радова, цртежа, модела и лиманих предмета. Са свим одвојено има ова школа и *специјалан курс за практичне лимарско — тискачке радове* (Metalldrücken); овај курс траје 8 недеља а уписнајаје 36 дин. за које време има ђак право на употребу радионичних машина.

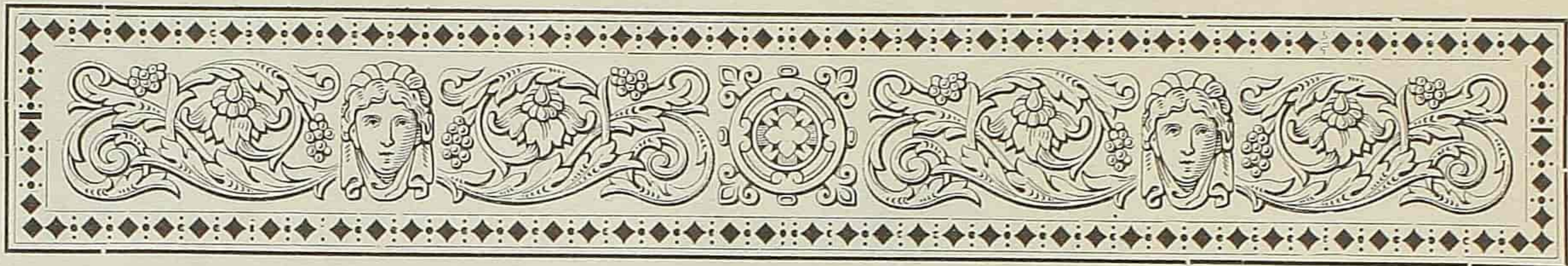
У завод могу ступити младићи који су 16. год. навршили. Од претходних знања — разуме се све на немачком језику — тражи се читко и беспогрешно писање каквог диктата. Сигурност рачунања у 4 рачунска вида са целим бројевима, разломцима и децималима, знање нових мера, и сведоџба да је лимарски занат бар 2 године практично учио. Упис се врши сваке године о Ускресу и св. Михајлу п. н. Сва друга извешћа могу се добити преко „Упр. одбора Зан. Удружења“.

Светозар М. Томић.



СВЕТОЗАР МАРЉОВИЋ

Слике Живојина Жујовића и Светозара Марковића на лепом картону могу се добити код Управног Одбора „Занатлиског Удружења” 50 пара — комад.



ЖИВОЈИН ЖУЈОВИЋ и СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ

Два покојника ова заборављени су као радници на привредним питањима; управо може се рећи да је главна страна њиховога рада засенчена њиховим споредним радом — расправљањем политичких питања. Другови и последници њихови, који и ако су се бавили и привредним питањима, чинили су то споредно; управо је са смрћу Светозаревом прекинута била неко време разрада привредних питања, јер су се другови и једномишљеници његови латили поглавито разраде политичких задаћа, које су биле на дневном реду и које нису трпеле одлагања. Један део рада Светозаревог, борба његова против намесничког устава, продужена је не само у журналистици, него су је његови другови, а поглавито његови поштоваоци из народа, пренели и у скупштину, те са посланичких клупа одсуднијим нападима приступили овоме послу.

Економски део њихова рада тек последњих десет година налази живљет одзива у заступницима оних идеја, које су ова два покојника покрећули у нашој књижевности, у нашем друштвено-привредном животу. А о примени економских погледа њихових, нарочито другога покојника, који је издаван био и на овоме пољу, знају мало

њих, а скоро никога нема, који би се на њега у овоме угледао.

С радом последњег покојника на овоме пољу науман сам да у неколико упознам читатеље и да изнесем тесну везу, која постоји између првог и другог.

У књижевном раду Живојина Жујовића и Светозара Марковића постоји тесна веза. И један и други васпитани су се руском литературом шесетих година. У својој критичкој раду били су ученици Бељинскога, Доброљубова, Писарева и других виђенијих писаца из критичке школе руске. А своје економске назоре и критичке погледе на економску науку црпили су из списа Чернишевског.

Покојни Ж. Жујовић је слушао у Кијеву духовну академију. Његов дух није се задовољно празним богословским догмама, за то се пресели у Петроград, где је ступио на универзитет, на коме је слушао филозофију. Због овога напуштања богословије изгуби благодјејање, и учећи филозофију страшно се злопатио. По свршетку филозофије у Петрограду, отпутује у Минхен, где је на универзитету такође филозофију слушао, одакле се за тим у Србију врати где је служио као чиновник министарства финансије.

Али његов прави универзитет, на коме је црпео своје знање, била је руска књижевност и

живот руске интелигенције. Највише је његове пажње привлачила народна економија; економска питања највише су га занимала. Потпуно спреман за расправљање привредних питања вратио се покојни Жујовић у своју отаџбину, пошто је претходно Минхен посетио. Све своје расправе штампао је нешто у „Србији“ Каљевића, а нешто у „Гласнику“ Срп. ученог друштва; у њима се дотицао нешто дневних а нешто трајних економских питања. Његово гледиште на наш економски живот разликовало се од гледишта наших људи, који су се у то време бавили економском науком. У својим радовима исказивао је мисао, да постојећи друштвени а поглавито привредни односи ни у колико нису стални и вечити, него да се непрестано мењају. Доказивао је неистинитост оних економских појмова, које су тада ширили оно неколико људи, који су се расправљањем привредних питања бавили. Широ је здраве економске појмове код тадашње омладине; утицао је на њу да се развија и васпитава у правцу којим је и сам задахнут био. Био је сам а при том и болестан и није могао да оствари своје замисли; нису ни околности нити пак и само тадашње друштво, па ни наш произвођачки свет, спремни били за решавање тих питања. Истина својим радом није непосредно утицао на наш привредни сталез, на наше занатлије, али је утицао на изванредан круг наше омладине, која је у тешњем додиру стајала и са занатлијама и са осталим привредним светом нашим. Осим расправљања економских питања, он није покушавао да практички изводи оне назоре, којих се придржавао у својим књижевним радовима. Према томе Ж. Жујовић није непосредно ништа учинио за наш привредни, занатлиски, сталез, али посредно, спремањем омладине за ове послове, учинио је много. Он је први подстакао омладину да мисли о економском положају свога народа, да се васпитава у правцу, који даје народу пријатеље и искрене помагаче а не бирократе, а то је доста.

За кратко време свога живота по доласку из Петрограда Жујовић је учинио много, само што су се резултати његова рада појавили доцније. „Србија“ Каљевића, у којој су излазили чланци о разним економским питањима, дневним и теориским, била је предмет озбиљне пажње тадашњег подмлатка, који данас заузима угледан положај у нашем друштвеном и државном животу.

Жујовић се родио 1. Октобра 1840 г. у селу Врачевићима, окр. ваљевског, а умро је 25. Априла 1870 год., али његов рад оставио је дубока корена у српском друштву тек после његове смрти. Његов је рад био обилан, и та обилност вртела се махом око привредних, а поглавито занатли-

ских питања. Још онда је писао о занатима, о еснафима онако, како ми данас пишемо! још онда је он на ова питања гледао онако, како на њих гледамо ми данас. Они, који су на другој занатлиској скупштини предложили, да се учини помен покојном Живојину Жујовићу, учинили су само дужност, коју су дужни били учинити занатлије, јер је Жујовић био први човек, из чијег је пера потекла прва реч у одбрану оних привредних односа, који имају за собом будућност; а они, који су се томе противили, чинили су то само због тога што им је рад тога посленика непознат био. Српски привредници, земљорадници и прерађивачи, одужили би се својој дужности и учинили би достојну пошту сени тога великога трудбеника, кад би његове чланке, растурене по „Современнику“, (где је писао под именом „Склав“.), „Србији“, „Гласнику ученог друштва“ и другим новинама прикупили и издали, да се омладина васпитава идејама тога нашег великана. Јест, Ж. Жујовић је наш великан на пољу економске науке не за то, што је какво велико дело написао, него за то, што је први у својим чланцима ширио здраве погледе на наш привредни живот — за то је великан, и за то су га дужни поштовати сви привредници, а на првом месту радници и занатлије, за то и његову слику доносимо у првом занатлиском календару.

Други је покојник, заслужан за занатлиски и раднички сталез — Светозар Марковић. Он се родно 1847 г. у Зајчару, а умро је 26 Фебруара 1875 г. у Трсту. Основне школе свршио је у Рековцу, у јагодинском округу; четири разреда гимназије свршио је у Крагујевцу а остале гимназиске разреде свршио је у Београду. Свршивши гимназију ступио је на технички факултет наше Вел. Школе а 1866 г. оде као руско-српски благодјеланац у Петроград, где је учио инжењерство. Натеран болешћу Светозар измоли те му влада српска дозволи 1869 да продужи инжењерство на циришкој политехници.

Због његовог чланка „Обмана у Србији“ влада му одузме благодјелачке и он се вратио у Србију где у друштву с неколико својих пријатеља покрене лист „Радник“. Пошто је својим писањем изазвао огорчење тадашње владе, морао се склонити у Нови Сад, одакле је у друштву с покојним Сретом Анђелковићем најживље утицао, да не охладни одушевљење за оном идејом, која је загревала млађи нараштај. Пред пад Ристићевог кабинета дошао је из Новог Сада у Србију, где је почео издавати „Јавност“. После шест месеца рада на овоме листу Светозар буде осуђен на девет месеца затвора и отправљен у Пожаревац. Пошто је издржао затвор врати се у Крагујевац, где отпо-

чне издавати „Ослобођење“. Болест га је све више савлађивала, док га не лиши живота у Трсту, где је бољци својој лека потражио.

То је у најопштијим цртама живот човека, чију слику доносимо по цртежу нашег вештака, г. Уроша Предића, и с чијим радом на привредном пољу желимо упознати наше читатеље.

Покојни Светозар Марковић издашници је од пок. Жујовића у економској науци и теориски и практички. Покојни Светозар снажио је своје економске погледе и своје практичке радове не само мислима што их је прикупио у руској књижевности, него и мислима критичке школе на западу, чији је представник био Карло Маркс, и оних установа привредних, које су се почеле ширити по западној Јевропи, нарочито од Француске револуције 1848 г. Светозара Марковића, као практичког организатора народне привреде, најмање познају; њега познају и као политичара, и као критичара, и као економисту, али га најмање познају као практичког радника на организацији српскога рада. С овом страном његова рада и желим да упознам читатеље првога занатлиског календара.

Посматрајући привредни положај наших занатлија, и упоређујући га с општим током друштвеног развића, Светозар је видео да занатима предстоји очајничка борба са фабричком страном производњом. Светозар је убеђен био, да разједињени занатлиски сталеж са слабачким и разједињеним привредним средствима и радном снагом не може дуго живети. Није желео да види у својој земљи индустрију на онаким привредним основима, какви су господарили на западу: желео је развитак српске прерађивачке привреде али без оних злих последица, које је на западу прате. Поред овога, Светозар је видео, да ми нисмо у стању да створимо ни онакву индустрију, какву видимо на западу, јер су наши суграђани слаби капиталом; из тих разлога решио се, да ради на стварању таквих установа, где се и без великих појединачних капитала могу наши занати унапредити и постати таква привредна установа, која може и боље, и јефтиније производити.

Нас занима овде практичан рад покојног Светозара, занимају нас оне многе задруге што су установљене заузимањем његовим. Од свију ових задруга данас не видимо ни једну, све су оне пропале. Заузимањем Светазаревим основане су задруге: столарско-браварска, кројачка, обућарска, опанчарска, ковачко — коларска, потпивачка и још некоје; све су оне основане на једној истој основи. Мајстори испитани удружили су и своју

радну снагу и своје капитале. Сви удружени чланови радили су цео дан; рад им је награђиван био на парче; са дневном наградом чињени су покушаји, али је одма замењена с наградом на парче. Задруге су све напредовале врло добро. Покојни Светозар са својим друговима био је непрестано међу задругарима; у многим задругама сам је био и администратор и књиговођа, био је управо онај дух, који је одушевљавао задругаре за њихово подузеће; све могуће несугласице међу члановима и интриге са стране отклањао је покојник оном топлином, којом се вазда одликовао његов карактер. Али овај покрет, који се појавио седамдесетих година, имао је да савлада велике тешкоће, које су навалиле на ново установљене задруге с разних страна. Тадања влада гледала је у задругама огњиште за јаку себи противну политичку струју. Оно мало здравијег елемента политичког што га беше сакупљеног око „Србије“ поче се издвајати у самосталну групу, која сав свој рад беше упутила економском развићу свога народа, а то не беше по вољи другима.

Мајстори што осташе ван задруга почеше рити против задругара разним начинима. Почеше подстицати несугласице и стварати сплетке међу задругарима; у самим задругама појавише се неваљалци који почеше поткратати своје задругаре. Она прва вредноћа охладни, сваки је хтео да буде комотан, да заповеда, да врши какву спољну службу или да надзирава, само да не мора радити. Сваки је почео на длаку да мери, да не уради нешто више него што би други урадили.

Усред свију тих напада на задруге и њихове пријатеље с разних страна, Светозару почну претити и он се морао удалити из Србије. С његовим одласком из Србије нестало је његовог духа међу задругарима; сад је и најмањи поветарац могао да обори доста разривено стање међу задругарима, и задруге су услед тога пропадале једна за другом. Најдуже се одржала столарско — браварска задруга, разуме се не с оноликим бројем задругара, колики је био у времену оснивања њенот.

Узроци пропадању задруга леже на првом месту у томе, што задругари нису били предани интересима задруге, него су задахнути били себичним смеровима; што се међу њима нашло људи, који нису гледали у интересима задруге своје интересе, него су се хтели користити задругом лично; није било онога морала, оних моралних особина, које су тако потребне сваком удруженом раду, те најважније стране нису имале наше прерађивачке задруге, и онда их је лако било потиснути свима интригама споља: и влада и мајсто-

ри ван задруга могли су тада без великих мука да растуре задруге, у којима је нестало било убеђености о потреби таквих привредних установа.

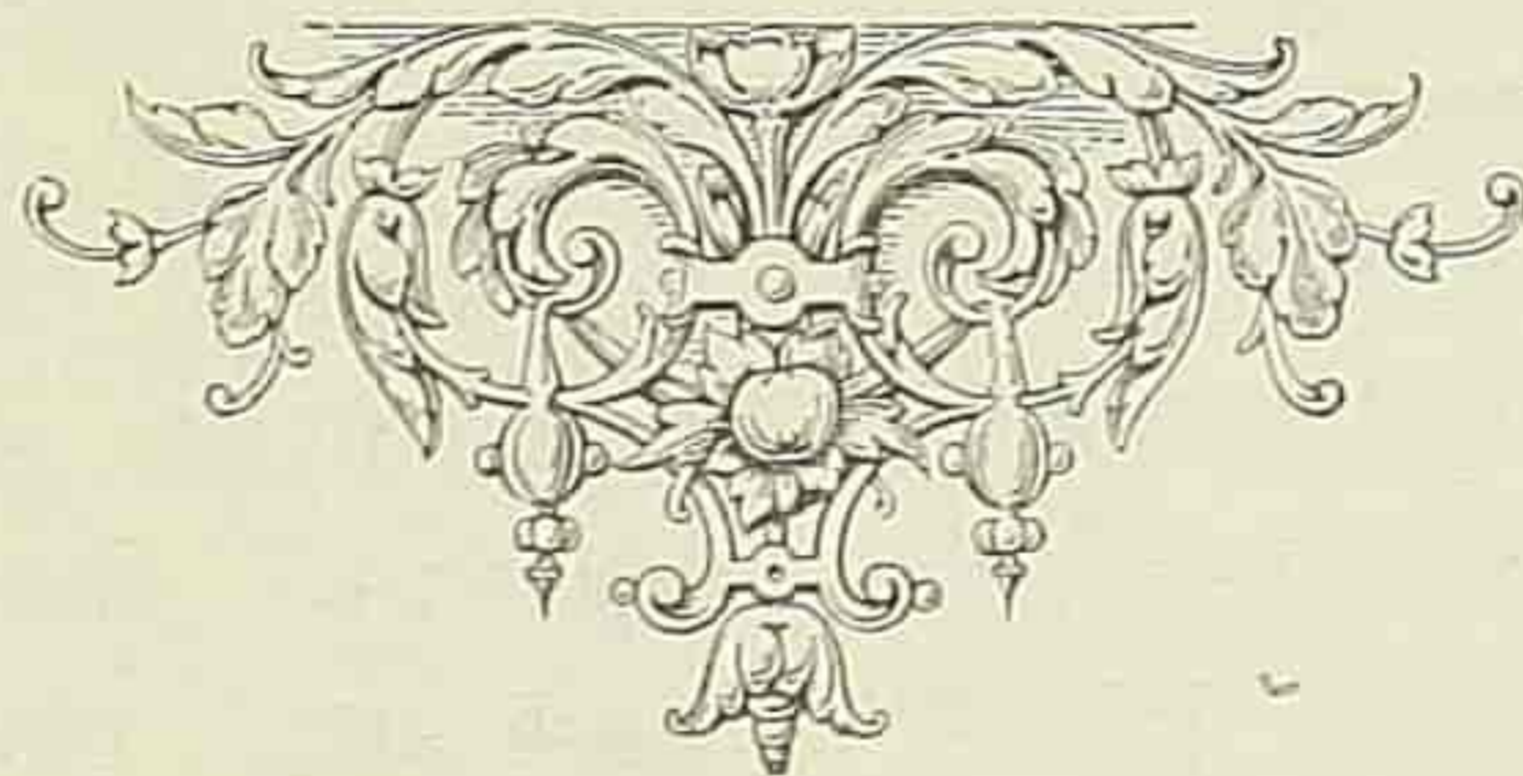
Покојног Светозара показао сам читатељима као радника на ономе пољу, на коме га наше занатлије најмање познају. Њега знају и као политичара, и као критичара, и као економисту, али га не познају као организатора српскога рада. Простор календара не дозвољава ми да дубље уђем у претресање овога његовога рада, али при свем том нисам могао пропустити ову прилику а да не напоменем занатлијама и радницима, да Светозар није био само политичар, да он није само политичким радом својим ударио темељ садањем радикализму, да га занатлије не треба да цене само са те стране, него и као човека, који је својим практичним радом доказао да је велики пријатељ нашем привредном свету.

Митров дан 1889.

Оне занатлије, које су на другој занатлиској скупштини изјавили, да Светозаревој сени не траба одати пошту, јер се он није борио за занатлије и нашу прерађивачку привреду — учинили су овакав корак само за то, што за овај његов рад сигурно нису знали. Међу тим је Светозар заслужно велику пошту нашег привредног staleжа, не само својим политичким него и својим привредним радом.

Мислим, да ћу погодити жељу свију занатлија и радника после горњих напомена, ако се ових великих покојника: Живојина Жујовића и Светозара Марковића и на овоме месту сетимо, јер њиховим сенима неће ничија молитва тако топла и драга бити, као искрено сећање на њих српских привредника, којима су они сав рад и живот свој посветили били. Нека им је светао спомен међу нама!

Раша.





НАША ИНДУСТРИЈА

Индустрија код нас занима се изградом поглавито производа фабричких, производа, које наши занати нису израђивали и не израђују. Наша индустрија ударила је у необрађено поље, почела је производити из сировине производе, који нашим занатима не беху познати.

Пре двадесет и више година нашим грађанима не беше познато, да се од јечма може кувати пиво, од јечма и кукуруза — шпиритус; од кречника — хидраулички креч и цемент; од кречника, белутка и пепела — стакло; од наше вуне не само грубо него и фино сукно, чоја и разне вунене тканине. Имамо и фабрика за израду, штављење кожа; радионицу за израду гајтана; имамо доста вештачких млинова, вештачких циглана, камених мајдана. Поред многобројних мајдана каменог угља имамо и живин мајдан, у коме се тек чине припреме за солидну фабрикацију. Угледно место у нашој индустрији заузимају и државне индустријске установе: тополвница у Крагујевцу, барутана у Страгарима, државна штампарија и фабрика дувана у Београду.

Од свију ових индустријских предузећа изнећу овде парафинску фабрику за прераду вуне и пашу државну штампарију.

а.) Парафинска фабрика.

Парафинска фабрика добила је право на живот 1881 године. Да би могла опстати, фабрика је добила искључиво право да израђује потребне тканине за одело војника: држава се обвезала да ће од ње

узимати све вунене материје, потребне за војску. Имајући за собом колико толико сигурног потрошача, фабриканти су Минх и Шумпетер приступили подизању фабрике, коју су из године у годину унапређивали. Пре неколико година фабрика је прешла у својину Минха.

Сама фабрика се састоји из многих зграда. Главна зграда има три спрата; читатељи могу себи представити величину те зграде кад им кажемо да је дугачка 82 а широка 19 метара. У тој згради смештено је 18 машина за рашчешљавање вуне, десет за њено предење, једна за у предање конаца, три за прање тканина, седам ваљавица, три за вадење авке, две за цеђење вуне и тканина, две центрифугалне пумпе, 54 механичких разбоја, 4 малине за шишање тканина, једна за навијање, туткадисање и сушење пређе.

Као засебна грађевина постоји бојадница, где се вуна пере и бојадише; она је дугачка 63 а широка 12 метара; у њој су три каде за бојадисање вуне чивитом; три казана за бојадисање вуне осталим бојама и две машине за прање вуне.

Сем ове две зграде постоји сушара за сушење чохе и вуне, у њему је одељење за апретуру, за коначну обраду; она је 36 метара дугачка а 21 мет. широка.

Фабрика има и стовариште за грађевински материјал, а поред свију ових грађевина има кућу за мајсторе и чиновнике, која је дугачка 160 а широка 8 метара.

Све ове машине покреће турбина на Црници од 50 коњских снага и парна машина од 80 коњских снага

Помоћу ових машина с оволиком покретном снагом фабрика је у стању да изради 350,000 килограма вуне.

Она израђује просте, средње и врло fine тканине, шалове, ћебета разне каквоће, бело, мрко и црно сукно и простираче.

Фабрика за израду својих тканина меша две трећине српске и трећину стране вуне.

Машине су најбоље конструкције а радионице се осветљују електрицитетом.

Поред свега овога фабрика има за своју потребу ковачницу, столарницу, машинско одељење, где се поједини машински делови оправљају.

Раде у фабрици 220 радника, а може да раде њих 300. Сем шефова појединих одељења сви су остали радници из околине Параћина.

Фабрика је у стању да подмири не само војену потребу него да задовољи и тражњу грађана. Фабрика израђује врло укусне, трајне и јевтине тканине, али при свем том промет је њених тканина врло слаб.

б.) Државна штампарија.

Поред многих штампарија, које се у последње време јављају, без сумње на првом месту заслужује нашу пажњу државна штампарија и по својој старости, и по своме развићу и по напретку који је учинила за време свога досадањег живота. Што се српска књига, а нарочито наша школска књижевност доста успешно развијала, има се захвалити нашим претцима, који су државној штампарији поклањали нужну пажњу. Само њиховом одашошћу књизи државна штампарија могла се развити до савршенства на коме данас стоји, од скромне радионице развити се у право индустриско предузеће.

Државна штампарија основана је 1834 г. и то у Крагујевцу за владе кнеза Милоша; слова и ручну пресу добила је штампарија из Русије.

Државна штампарија коракнула је мало у напред кад је пресељена из Крагујевца у Београд али ипак се није отресла свога несавршенства; тек од године 1864 отпочиње се рад њен савршенијим справама и на широј основи. До тога времена она је штампала поглавито само за државну потребу, а од тога времена она је своју радњу толико проширила, да је била кадра да штампа и приватне послове. Од тога доба она се почела уређивати према развоју штампарске радње у напреднијих народа. Добивши за фактора г. Стеву Рајичевића, који се на страни спремао за тај посао, он је најпре као фактор а доцније као управник државне штампарије настојавао свим силама да не изостане иза осталих својих друга у напреднијих народа. При свима незгодама с којима

се државна штампарија имала борити ипак је овај државни завод напредовао. Настојавањем г. Рајичевића, државна штампарија напредује, и у њој данас има скоро свега што је потребно једној добро уређеној штампарији.

Она данас има: књигопечатњу, каменоштампарију, словоливницу, дрворезницу и фото-цинко-литографију.

Почев ручном пресом државна штампарија је унапређена толико, да данас има 11 штампарских и пет камено-штампарских машина. Брзотисака разних система има 16: има их немачких, француских, енглеских и американских. Машине су тако усавршене и радња на њима тако брза, да за радни дан од 10 часова свака од њих може наштампати 8 до 10 хиљада примерака.

Поред ових има још и машина за штампање бојом, за бушење, за жиговање и гумирање марака и осталих бланкета.

Прошле године набављена је машина, која штампа марке на монополсаним рачунима и то у две боје на један пут.

Дрворезница даје врло укусне радове. Фото-цинко-литографија установљена је ове године, и она подмирује потребу свију књига штампаних у државној штампарији.

Државна штампарија лије сама потребна јој слова; на ову целу она има целу радионицу, у којој су три машине немачке а две француске системе. Једна од последње две, која је прошле године набављена, обраћа пажњу свакога посматрача: у њу се на једној страни мету у нужној сразмери метали за ливење слова (олово, антимон и калај), а на другој излазе готова слова; она је у стању да изради 20.000 слова за радни дан од 10 часова; све послове, које неколико разних машина врше, ова једна машина ради сама и истура готова слова. Штампарија има до 200 врста разних слова.

Покретна ручна снага замењена је парном снагом 1885 г. У њој раде 250 радника, међу којима има и 10 женскиња — слагачица. Има радника који имају сталну плату, а има их и таквих који раде на парче; плата и зарада се пење од 20 до 240 дин. месечно.

Годишњи је обрт од 500 до 800 хиљада динара.

Штампарија израђује све могуће штампарске предмете, почев од најмањих ситница до најукусније израђених научних списа на свима јевропским језицима. Поред књига штампа разне карте (мапе), марке поштанске и таксене и банкноте.

На челу овог уређеног индустриског државног предузећа стоји вредни г. Степа Рајичевић, који

је рођен у Смедереву. . . . Свршио је основне школе у Смедереву и четири разреда гимназије у Београду. За тим 1855 год. слушао је на одељку комерцијалном политехнике бечке годину дана индустриско — трговачке предмете, и поред тога практички изучавао штампарски посао у истој вароши; у последње време био је код Брокхауза у Лајпцигу све до 1858 г. (две године) где је изучавао све врсте штампарских послова.

Г. Рајичевић није пропуштао ни једну годину а да не посети све јевропске знатније штампарије, и да се изуметцима њиховим не користи, примењујући их у нашој државној штампарији, у колико су то допуштала материјална средства.

У овоме послу помажу му неколико млађих људи, који су његови ученици и који ће му достојни заменици бити.

Поред управника штампарија има књиговођу, благајника, помоћника благајника, писара, главног фактора, фактора и помоћника. Сва одељења имају своје шефове.

Државна штампарија напредује поред свију препрека, које је као индустриско предузеће имала да савлађује.

* * *

Вредно је споменути да је рударство у последње време јако подстакнуто, нарочито у вађењу каменог угља. На свима крајевима наше отаџбине отварају се мајдани каменог угља негде у већем а негде у мањем размеру. Мајдан каменог угља на Вршкој Чуки представља колосално индустриско капиталистичко предузеће. У самом Радујевцу подигнута је колосална фабрика за израду брикета, цигаља од угља. Фабрика у Радујевцу везана је с мајданом на Вршкој Чуки железницом. Како у Радујевцу тако и на Вршкој Чуки постоје многе зграде, у којима живе радници. Вршка чука, која врхом својим у путницима

изазива радозналост, још је занимљивија у недрима својим: она је сва испросецана галеријама, ходницима, у којима уморна рука вредних рудара копа подземно благо, жућкасти пламен рударске лампе осветљује уморно лице њихово, а на махове осветљује и кљусе упрегнуто у двоколица пуна угља, које се тремо креће по галеријама: Варвари Убрик, Наталији, Софији итд. Укупна дужина галерија износи преко километра. У предузеће је уложено преко два милијуна динара.

Постоји угљени мајдан г. Ђ. Вајферта, Апела, Степића, Божиновића, Озеровића, а ове године јак је полет добио угљан јелашнички, који је на последњој лицитацији угља за војно министарство одржао конкуренцију над осталим угљима и својом јевтиноћом и добротом. Овај угљан тражи се много и за домаћу потрошњу, чега ради је Управа јелашничког угља подигла у Београду стално стовариште.

Не можемо ову прилику пропустити а да не споменемо камењарску радњу Чебинаца, из Краљева, где постоје његова три мермерна мајдана, у којима се вади и израђује бео, шарени и црни мермер. Црни мермер личи на шлески и овоме не уступа; сви пак мермери равнају се по каквоћи с бољим јевропским мермерима.

На мајдану и у радионици раде 30—40 радника. Г. Чебинац се спрема да подигне велику модерну радионицу, у којој ће покретна снага бити вода. У мајдану раде Талијани и Срби.

У Ропчеву, у округу београдском, постоји камени мајдан Алексе Савића, који од лепог жућкастог мермера израђује укусне украсе за разне грађевине.

Поред ових и многих других радња индустријских постоји у Београду велика занатлијска радионица Жив. Давидовића, која израђује изврсне плугове а и сандучарска и четкарска радионица Дим. Гајрћа.

Раша



1. Децембра исте године Железничка Инспекција (министарства грађевина) а од тада

У томе времену, када је целокупна железничка мрежа наше државе била предата саобраћају, вршила је државна експлоатацију на прузи од само 30 километара (Лапково — Крагујевац) а сав остали део наше железничке мреже у дужини од 610 километара био је у рукама железничког друштва, које је под скупом државном гаранцијом експлоатацио те пруге.

Док је експлоатација наших железница била у рукама бивше француског злогласног друштва, донде је државна била отуда грдне дефиците, који су све у толико постајали у колико је дужи део пруге предаван саобраћају, тако, да је последње године тај део порастао до близу 2,000.000 динара. То је долазило отуда, што се држава обавезала да гаранције друштву плаћа огромну цифру по километру за сталне возове,

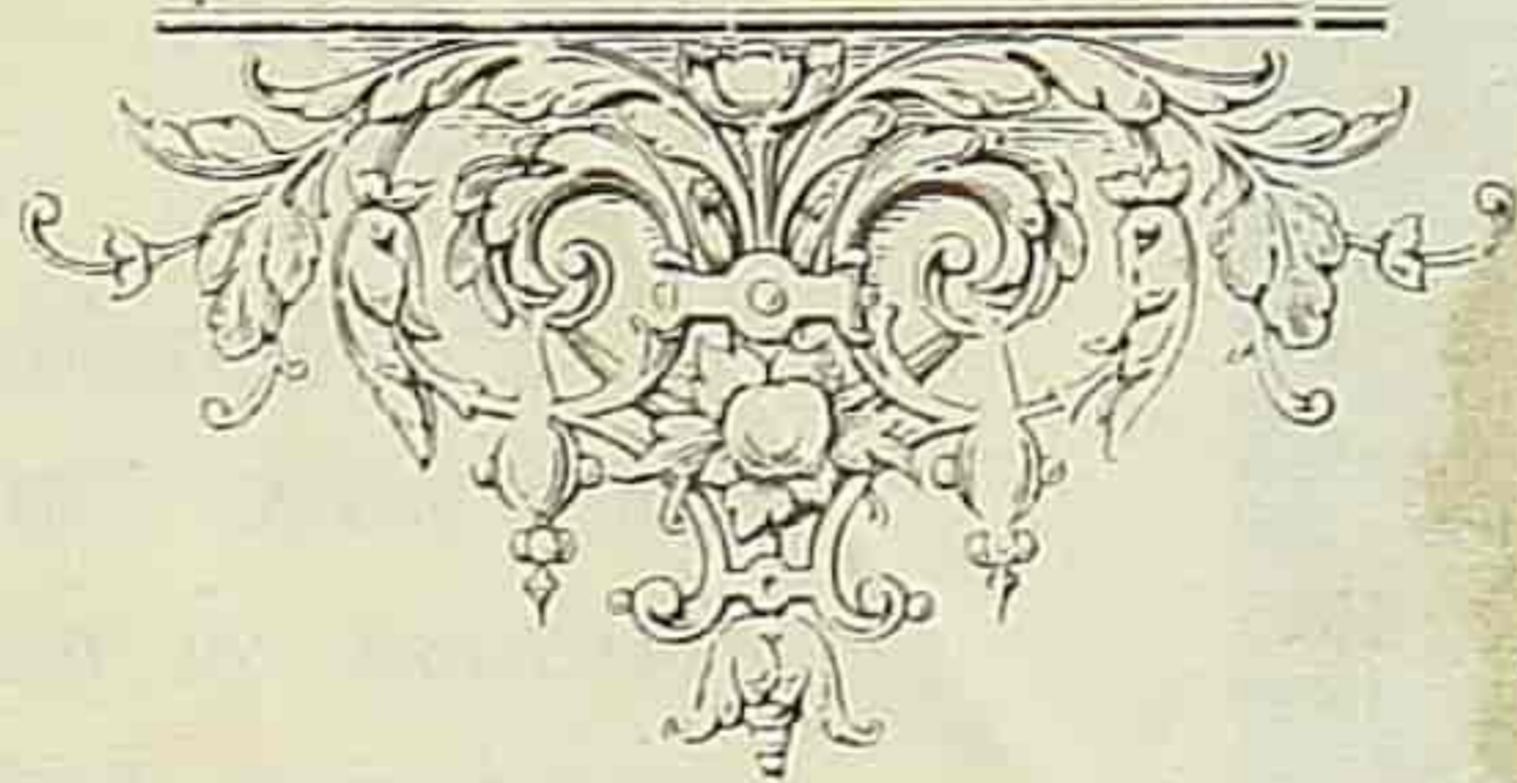
а да би целокупну годишњу гарантовану суму могла колико толико надокнадити, морала је прописати скупе тарифе, које су опет са своје стране учиниле те је велики део наше трговине обилазио железницу и ми смо гледали како се промет трговински служи истим средством као и пре док железнице није ни било.

Сада, пошто је сама држава предузела експлоатацију наших железница, дата је могућност да се тарифа железничка спусти а то се у велико и спрема, јер тарифни одбор претреса целу досадашњу локалну тарифу и спрема предлог да се за сву робу у опште знатно попусте цене.

Осим тога завешће се у току идуће године и путничке билете за одлазак и повратак са 20% спуштеном таксом, а тако исто и билете за похађања бања земаљских са 30% спуштеном таксом.

Оправдана је нада да ће те мере олакшати и увећати саобраћај на нашим Железницама а у исто време и приход од експлоатације знатно умножити.

Јел. Павловић.



угаоник. Његова се површина налази, кад му се основа помножи висином (дужина ширином).



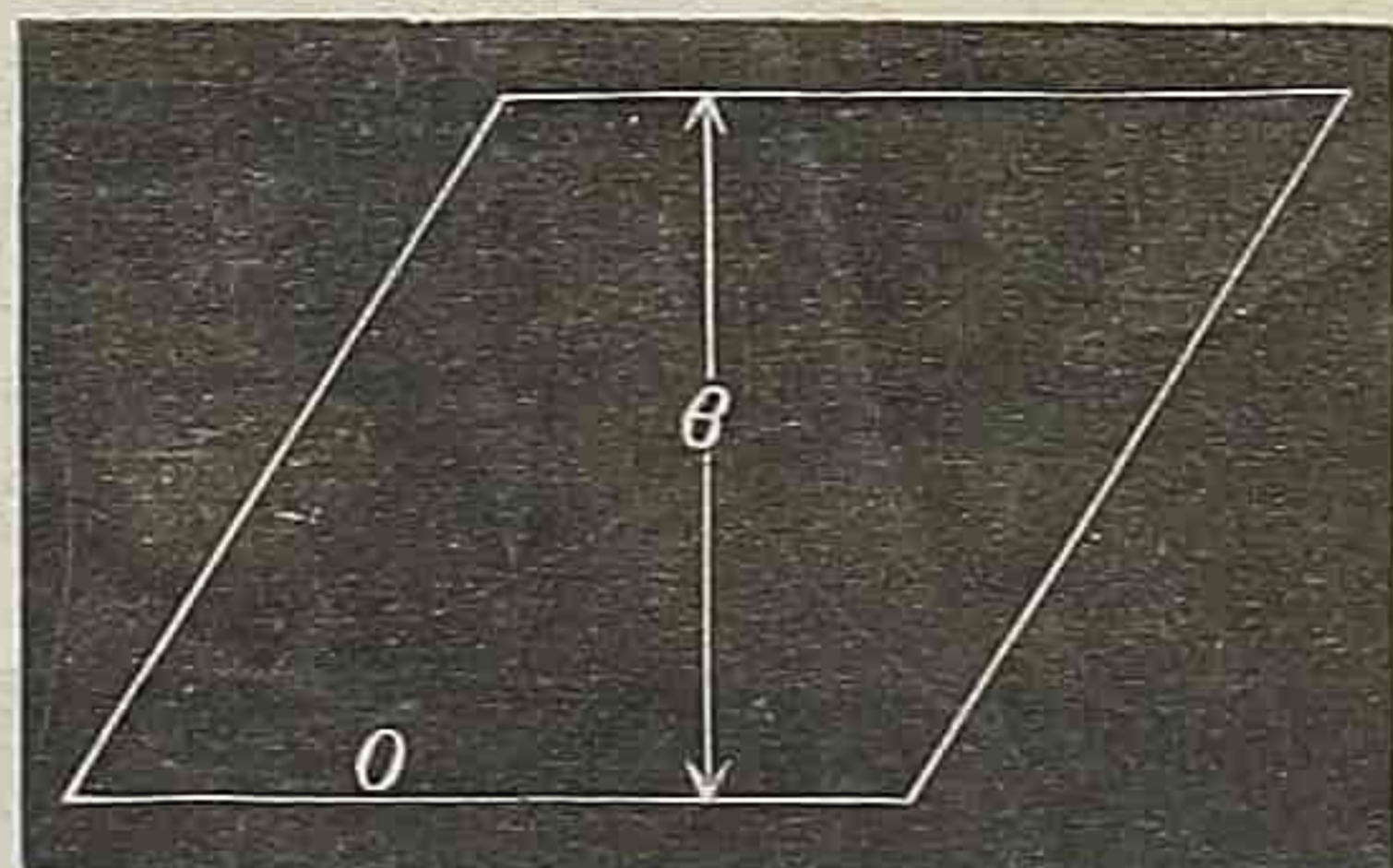
Слика 3.

1. Пример. Кад је један плац дугачак 23^m , а широк 12^m , онда је његова површина $= 276 \square^m$.

2. Пример. Једна сала, која је дугачка 25^m , а широка 18^m , треба да се патосе даскама, које су 4.5^m дугачке, а 0.5^m широке; колико је дасака потребно за тај патос?

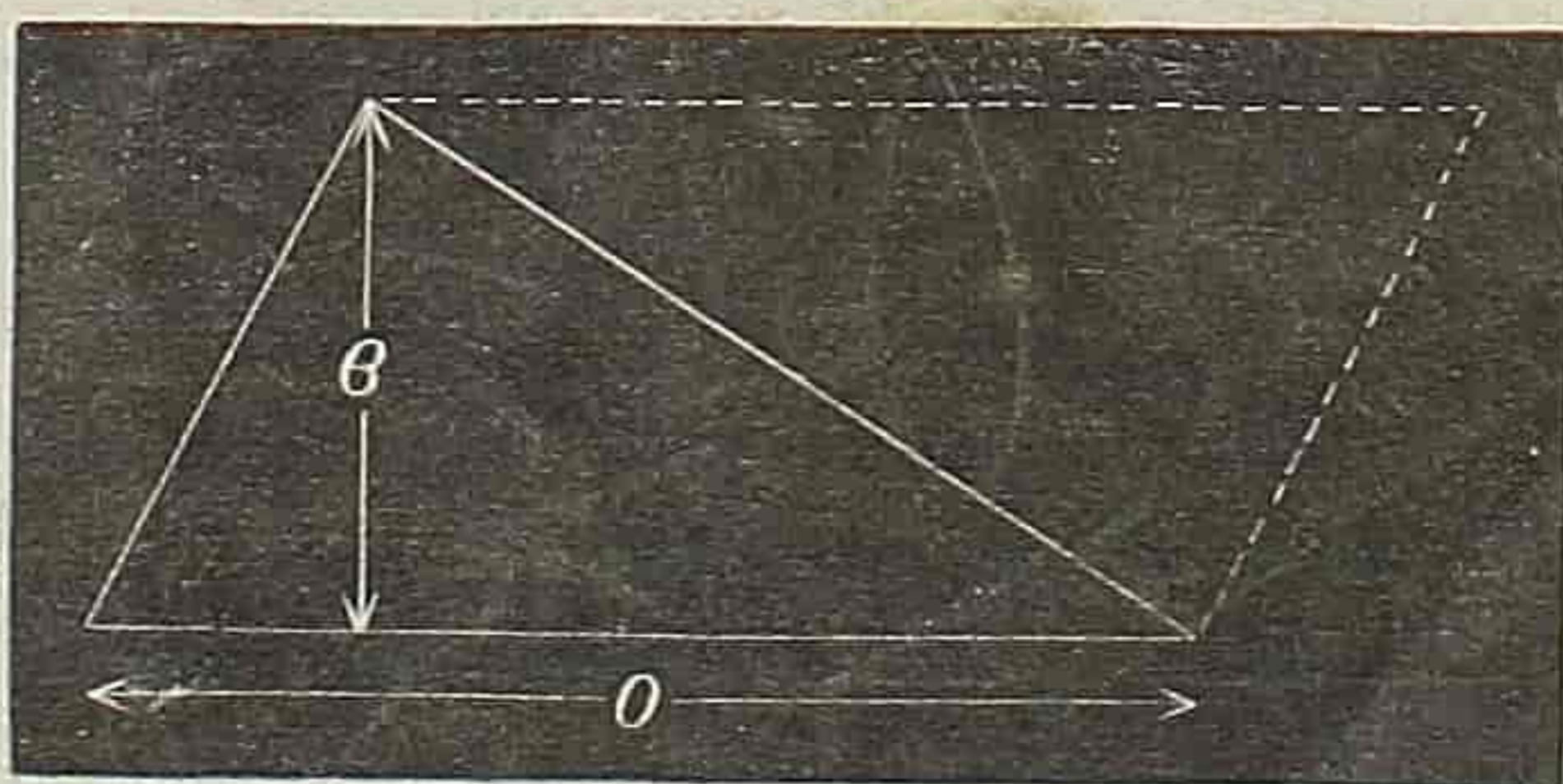
Површина сале је $25 \times 18 = 450 \square^m$, а површина једне даске: $4.5 \times 0.5 = 2.25 \square^m$; па како се 2.25 у броју 450 садржи 200 пута, то ће требати свега 200 дасака.

4. Ромб. Четвороугао са 4 једнаке стране а неједнаким углима зове се ромб. Његова се површина налази као и ромбоидова.



Слика 4.

5. Троугао. -- Како је троугао половина једног ромбоида, који има исту основу и висину као и троугао, то се његова површина налази, кад се производ основе и висине подели бројем два.



Слика 5.

6. Трапез. Четвороугао, који има две паралелне и две непаралелне стране, зове се трапез. Површина трапезова налази се, кад се збир паралелних страна помножи половином његове висине.



томе је:

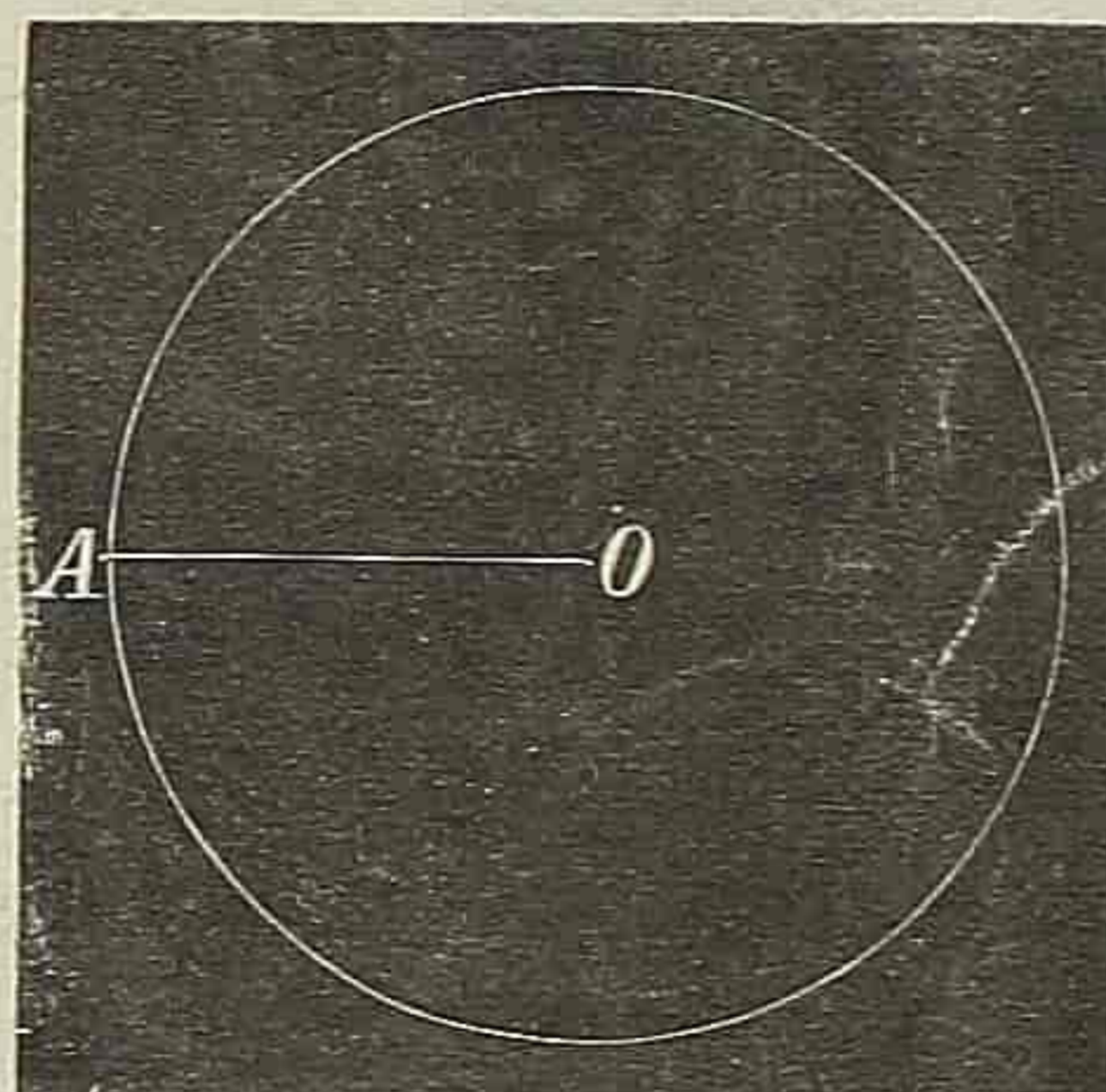
$$1 \square^m = 100 \dots$$



Слика 7.

Пример. Колика је површина плаца који има облик Сл. 7., кад има 1^m липа, а дубина му је 54^m и 65^m . Његова је површина $= (54 + 65) \times \frac{17}{2} = 119 \times 8.5 = 1011.5^m$

7. Круг. Дужина кружне линије налази се кад се удвојен полупречник (АО) помножи бројем 3.14 или бројем $3\frac{1}{2}$.

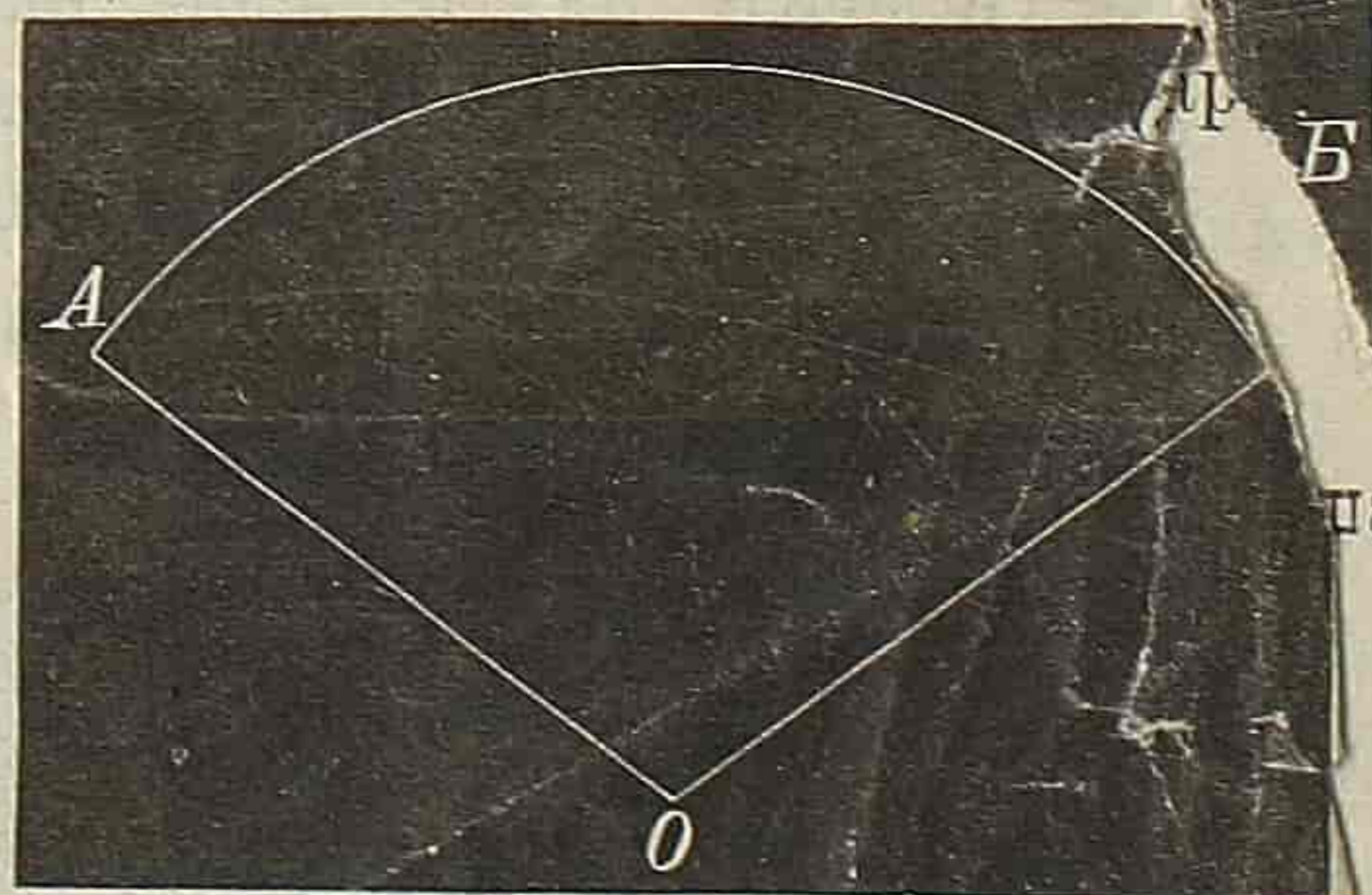


Слика 8.

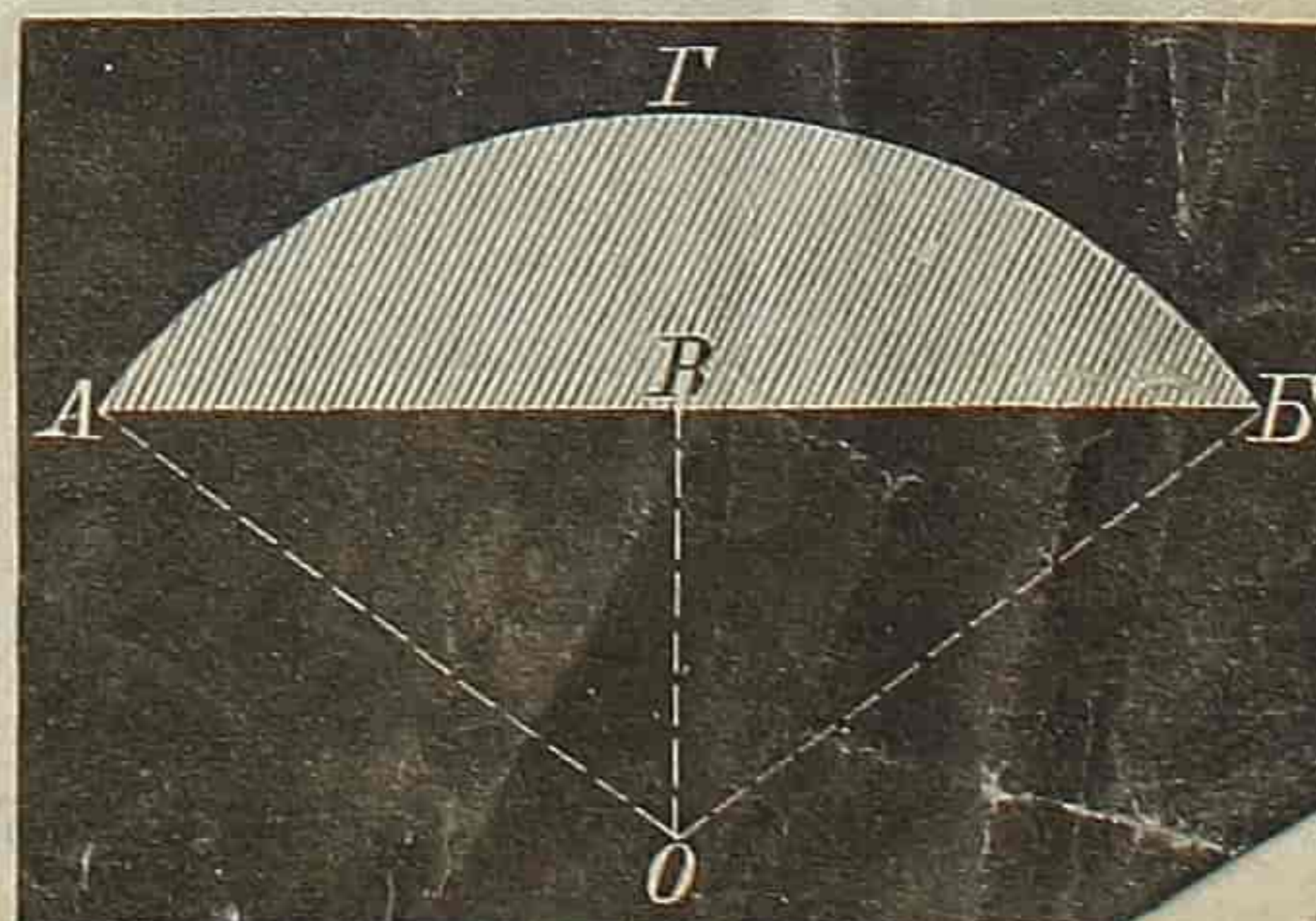
Површина кружна налази се кад се полупречник помножи сам собом, и добиени број помножи се бројем 3.14 (или бројем $3\frac{1}{2}$).

1. Пример. Ваљак на једном бунару има у пречнику 36 cm , а конопац се обмотао око ваљка док се кофа извуче из бунара; а око дубок тај бунар? Обим у ваљка је $36 \times 3.14 = 113.04 \text{ cm}$; а кад се ово помножи бројем 12 , добићемо 13.56^m као дубину.

8. Делови кружне површине. Површина одсека (сл. 9.) налази се, кад се дужина хорде АБ помножи дужином полупречника АО, а добиени производ подели бројем два.



Слика 9.

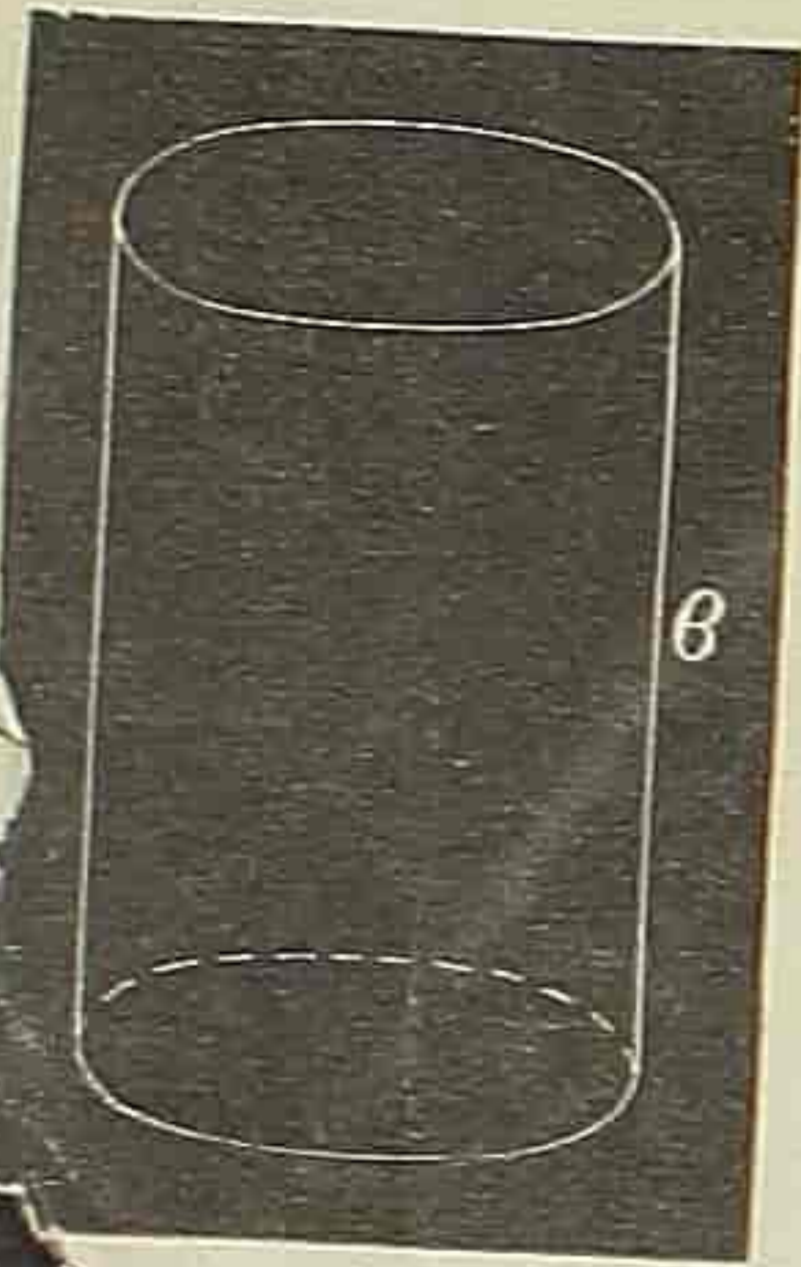


Слика 10.

коме је страна = 5^m , кад је 1 кубни дециметар мрамора тежак 2.72 килограма.

Запремина је $= 5 \times 5 \times 30 = \frac{750}{3} = 250$ кубних дециметара, а тежина $250 \times 2.72 = 680$ килограма.

4. Облица (ваљак) Површина се састоји из два једнака круга и омотача. Кад се овај омотач развије, добија се правоугаоник који има са облицом једну исту висину, а основица му је равна обиму онога круга, који служи облици за основу.



Слика 4.

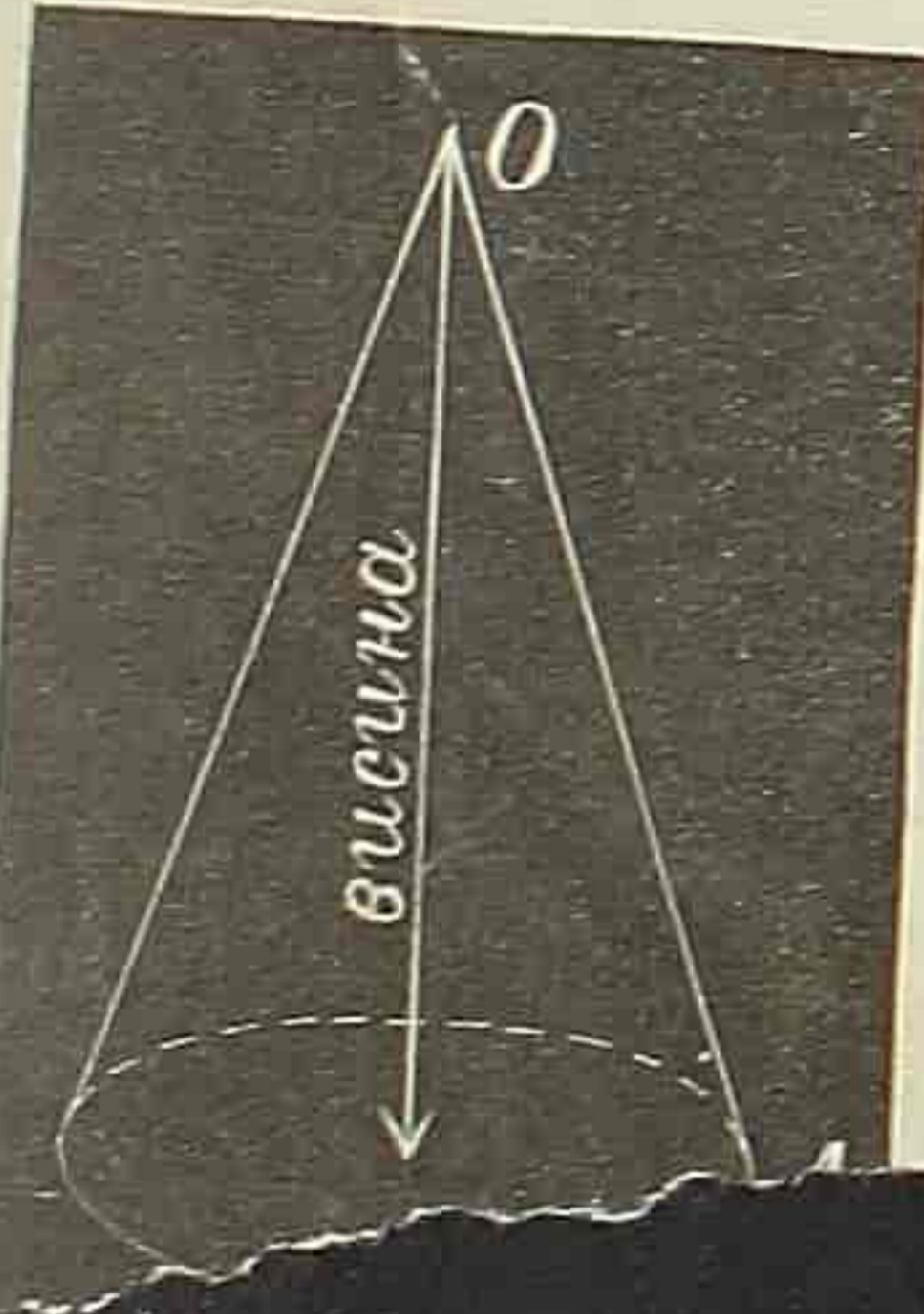
Пример. Један округлао стуб има у пречнику 0.84^m , а висок је 5.8^m ; колика му је површина?

Површина је $= 0.84 \times 3.14 \times 5.8 = 15.298^m$
 Запремина једне облице налази се кад се површине основе помножи висином.

Пример. Колико кубних метара воде може стати у ваљкасту цев, која има у пречнику 0.18^m , а дугачка је 6^m ?

Запремина је $= 0.09 \times 0.09 \times 3.14 \times 6 = 0.1526$ кубних метара или 152.6 литара.

5. Купа. Површина купе састоји се из кружне основе и омотача. Површина овога омотача налази се, кад се обим кружне основе помножи дужином купине стране AO , па се добивени производ подели бројем 2 .

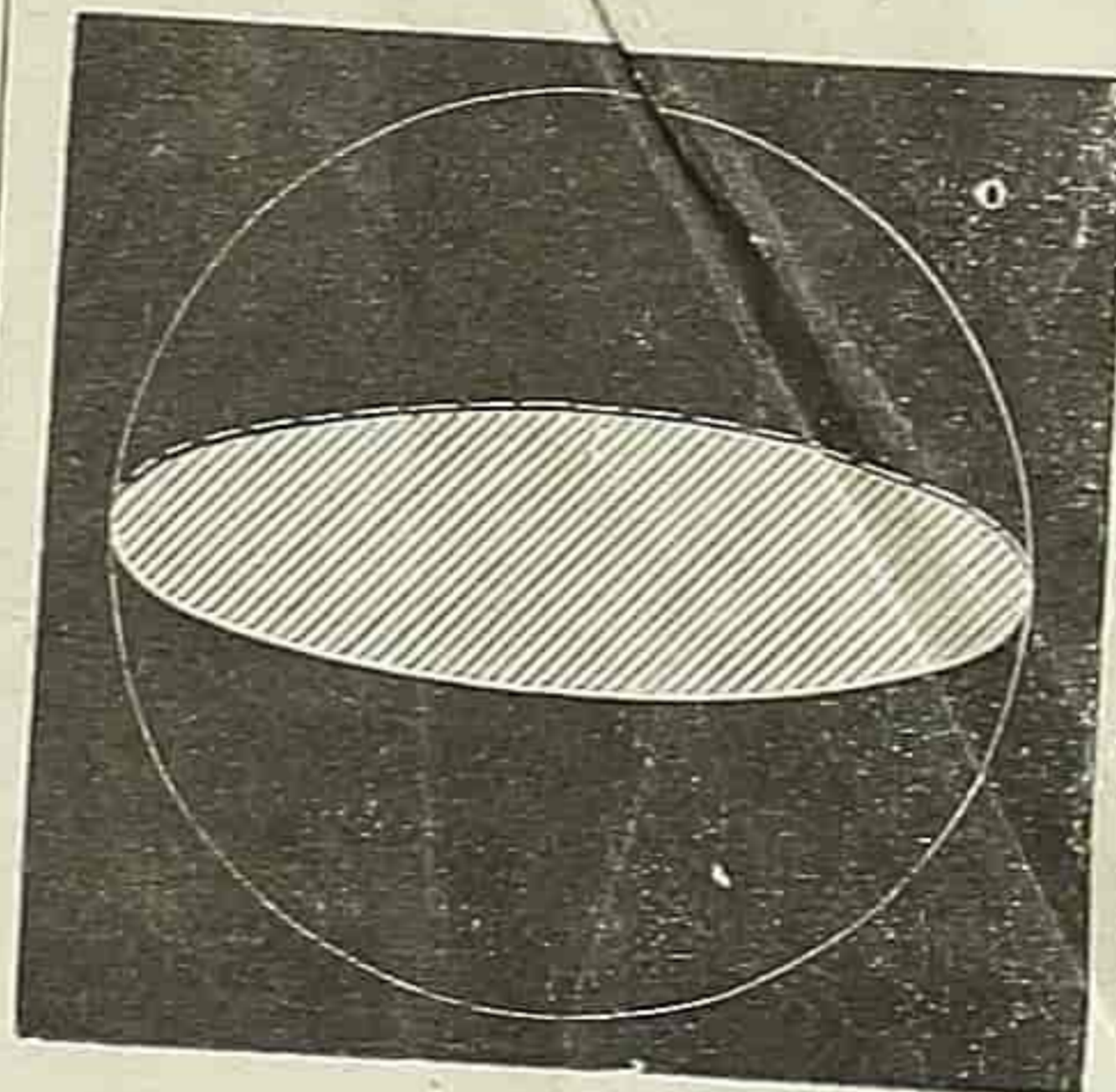


Запремина једне купе налази се, кад се површина њене основе помножи висином, па се добивени производ подели бројем 3 .

Пример. Једна купа од месинга висока је 21^m , а основа има у пречнику 10.5^m ; да се изтежина ове купе, кад је 1 кубни дециметар тежак $8\frac{2}{5}$ килограма.

Површина је пречник купине основе $= 10.5^m$, онда је обим $10.5 \times 3.14 = 32.865^m$, а површина те основе $= \frac{32.865 \times 10.5}{2} = 172.15^m$.
 Површина омотача је $= 32.865 \times 21 = 690.165^m$.
 Укупна површина је $= 172.15 + 690.165 = 862.315^m$.
 Запремина је $= \frac{10.5^3 \times 3.14 \times 21}{3} = 482.10^m$ кубних дециметара или 0.48210 кубних дециметара, а тежина је $= 0.48210 \times 8\frac{2}{5} = 3.8568$ килограма.

6. Лопта. Површина лопте већа је 4 пута од површине лоптиног полутара; она се дакле налази, кад се полупречник помножи сам собом, па се добивени производ помножи још бројем 3.14 , па се напоследку и тај производ помножи бројем 4 .



Слика 6.

Запремина једне лопте налази се, кад се њен полупречник помножи два пута сам собом, па се добивени производ помножи још за $\frac{4}{3}$ и бројем 3.14 .

Пример. Колико је тешка једна кумбара, која има у пречнику 2^m ? Њен полупречник је 1^m , а запремина $= \frac{4}{3} \times 1 \times 1 \times 3.14 = 4.186^m$ кубних дециметара. Ако се узме густина гвожђа 7.2 килограма по кубном дециметру, бити кумбара тешка: $4.186 \times 7.2 = 30.1392$ грама.



УРОШ ПРЕДИЋ

Наш млади сликар задужио је занатлије и раднике својим радовима на занатлиском календару толико, да је потребно да се упознају са животом његовим. Корице на овоме календару припадају овом нашем вештаку и идејом и радом. Са колико је духа идеја на корицама изведена, виде читаоци, а и вештаци ће оценити, ма да је г. Предићу имао врло мало времена за израду овога посла. Г. Предић је био тако добар те је израдио и слику Свет. Марковића, за то нека му је на свему овоме хвала!

Урош Предић, родио се у Орловату, у чисто српском селу у близу Вел. Бечкерека 24. Новембра 1864. у овоме месту свршио је за две године основну школу а 1866 свршио је у Црепаји српску основну школу. За тим пређе у Београд најпре учио приправну школу а затим и саму реалку и где је за тим положио матуре с одличним успехом. У реалци матуре био је одличан ђак. Предића онајала се из рана за занатлијство, за то није никакво чудо да је матуре положио у реалци. Предић је у реалци својих радова снимљивао и сликао сва младости. У реалци је матуре положио 1881. године, и

Увидевши да његов професор проглашава његове слике као своје, Урош није хтео да ради за другога, у толико пре, што није хтео да се и даље користи благодарјем, „Српски уметници“, кад је већ у стању био, да се и славни професор у своју корист његовим радом користи. За то напусти академију и посети Минхен, Берлин. Лајпциг и Држђане, па се за тим врати у нашу средину, где његова вредна кичица ствара ново умно богатство, кога мало имају и материјално богатији народи.

Кичица и племенита душа Уроша Предића обогатила је српску немоћну вештину многим изредним сликама, између којих да споменемо многе портрете Срба, од којих су четири петине у природној величини; израдио је десетак жарн-слика, од којих су од веће уметничке вредности „Весела браћа“ (својина нашег народног музеја), „Босански бегунци“, „Сироче“ (купио Србин Миша Пупин професор универзитета у Њујорку у Америци), „Мали библиотекар“ (купио је у Београду две слике купио је у Београду) и „Српски уметници“ (купио је у Београду две слике купио је у Београду).